o bl. OZANI, s. 148-151.

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU. DVOBROJ DIN 16·—

HRVATSKA PROSVJETA

SADRŽAJ:

napisao o. ANTONIN ZANINOVIĆ

GOD. XVII. BR. 6—7.

IZ ZAPISNIKA

završne sjednice juryja konkursa za beogradsku katedralu, održane 23. travnja 1930. u nadbiskupiji beogradskoj.

Prisutni: *O. Ivan Rafael Rodić*, nadbiskup beogradski, — *Ciril Iveković*, profesor tehničkog fakulteta u Zagrebu, — *Pera Bajalović*, profesor tehničkog fakulteta u Beogradu, — Ing. *Amadej Carnelutti*, arhitekt u Zagrebu, — Dr. *Ljubo Karaman*, profesor iz Splita, kao opunomoćeni zamjenik bolesnoga don Franje Msgr. Bulića, arheologa iz Splita, — *Josip Hrnčirž*, arhitekt iz Beograda, — *O. Privat Belard*, župnik iz Beograda i *Karlo Matuašek*, pretsjednik Društva za građenje katoličke katedrale u Beogradu. — Zapisnik vodi: Msgr. Dr. *Vjekoslav Wagner*, župnik iz Beograda. — Dva člana juryja gg. ing. Miloš *Savčić*, pretsjednik beogradske općine i arhitekt Jovan *Đikalić*, šef arhitektonskog odjeljenja Ministarstva Građevina nisu prisutni. — Sjednicu otvara O. Ivan Rafael *Rodić*, nadbiskup beograski i pretsjednik juryja. — Na sjednici se konstatira: da je jury radio od 6. aprila 1930. do 23. aprila 1930. i da je na konkurs stiglo svega 129 projekata i to: — iz Jugoslavije 15 — iz Njemačke 79 — iz Austrije 18 — iz Francuske 8 — iz Švicarske 4 — iz Italije 2 — iz Čehoslovačke 1 — iz Bugarske 1 — iz Mađžarske 1 — Svega: 129. — Svaki pojedini projekat imao je svoj motto, pod kojim je u propisno zatvorenom i zapečaćenom kuvertu naznačeno ime projektanta. Svi su kuverti bili netaknuti i nepovrijeđeni. — Jury je prispjele projekte sam otvarao i o njima vodio zapisnik. U vremenu od 6. aprila do 23. aprila pregledao je i proučio sve projekte sa tehničko-arhitektonskog i crkveno-liturgijskog gledišta. Na temelju toga proučavanja zadržao je jury devet projekata kao najbolje, koji su ušli u uži izbor i o njima dao slijedeće stručno mišljenje:

Izvještaj stručnjaka ocjenjivačkog suda za rimo-katoličku katedralu u Beogradu.

Prema ovalšćenju ocjenivačkog suda, pregledali smo detaljno devet nacrta, odabranih na ranijim sjednicama ocjenjivačkog suda kao vrijednih da uđu u uži izbor za nagrade i otkup, o čemu nam je čast podnijeti ovaj iscrpni izvještaj.

1. *Nacrt pod br. 10. Motto: Hl. Joseph — Dortmund.*

Prema opisu autora građevina ima 87.580 m³, a izgrađen je cio teren. Izgrađeni prostor bi bio dovoljan da prije propisani broj vjernika. Osnova je, u pogledu liturgijskih propisa, vrlo dobro riješena, što vrijedi i za oltar, kriptu pod oltarskim dijelom i sve ostale zahtijevane prostorije. Unutrašnjost crkve djeluje monumentalno a naročito srednja kupola, i ako nema velike organske veze s osnovom. Ulaz je monumentalan, a krstionica i kapela dobro smještene. Ulaza ima dosta i dobro raspoređenih. Cjelokupni dojam crkve odgovara crkvenim tradicijama na Balkanu, više no kod svih ostalih projekata. — Ipak, cijela koncepcija spoljašnosti građevine djeluje vrlo nemirno i rastrgano, a pojedine proporcije neharmonično. Zvonici nad glavnim ulazom, iznad oltara, pa donekle i glavna kapela ne proizlaze logično iz osnove, a srednji zvonik sa glavnog pročelja i toranj nad oltarom nemaju nikakve organske veze s osnovom. Trospratne empore su i nepraktične i ružne, a naročito je ružan utisak previsokog kubeta nad glavnim oltarom. Uopće spoljašnji dojam je neoriginalan i neumjetnički.

2. *Nacrt pod br. 15 — Motto: I..NR.I. — Solingen.*

Izidan prostor ima 88.258 m³. — Opisa građevine nema. — Teren potpuno izgrađen. — Osnova je pregledna i bazilikalna, ali unutrašnjost ne odgovara propisima katoličke bogomolje; osobito ulaz u kriptu, koja pored toga, nije ni dovoljno osvijetljena ni ventilirana. Površina je dovoljna da primi traženi broj vjernika. Spoljašnost je moderna i monumentalna, čemu naročito pridonose dva masivna tornja pri ulazu. Unutrašnjost djeluje također monumentalno i mirno. Toranj preko sanktuara sa okolnim galerijama naročito lijepo arhitektonski riješen. Cijela zamisao građevine daje iskusnog umjetnika arhitekta.

3. *Nacrt pod brojem 21. — Motto: »P X Christus Rex« — München.*

Iz vrlo kratkog opisa izlazilo bi da građevina ima oko 60.000 m³ sa tornjevima. Osnova je bazilikalna i dobro riješena u glavnom. Naročito unutrašnjost djeluje lijepo i monumentalno masama i prostranstvom, dobro je osvijetljena i potsjeća na klasične bazilike. Ravna tavanica također odgovara mirnoći unutrašnjosti. — Osnovu kvare dva tornja, koja svojim masama ulaze u brodove sa strane, te im zatvaraju izgled ka glavnom oltaru, u svakom brodu po jedan. Izgleda da je i sâm projektant uvidio, da su ovi tornjevi rđavo postavljeni, te ih je u jednoj varijanti stavio na glavno (zapadno) pročelje, s obje strane glavnog ulaza. Ovakvo bi riješenje sigurno dalo mnogo bolju osnovu, a naročito u blizini glavnog oltara. Nažalost, projektant je dao tu varijantu samo u jednom izgledu, a nije se potrudio da i osnovu u presjeku preradi u tom smislu. Stavljanjem tornjeva na glavni ulaz i zatvaranje obje ulice sa strane arkadama, spoljašnost građevine dobivala mnogo, kao što se vidi iz varijante. Sam trup crkve je i suviše skroman, upravo siromašan, a to naročito važi za glavni ulaz, koji je projektant okrenuo glavnoj ulici, dok je monumentalan oltarski dio sa oba tornja postavio u sporednu usku ulicu. Stoga bi varijanta, da je u svima nacrtima sprovedena, dala mnogo povoljniji utisak. Kripta i ostali sporedni prostori lijepo su rješeni.

4. *Nacrt pod br. 25. — Motto: crveni i crni kvadrat, Pariz.*

Opisa građevine nema, kao ni približnog proračuna. — Građevina zauzima potpuno cijelo gradilište, a unutrašnjost odgovara propisima katoličke katedrale. Odlično modernizovani gotski stil kako u unutrašnjosti tako i na spoljnim izgledima. Unutrašnjost je nesimetrična, monumentalna, prostrana i vrlo lijepo osvijetljena, samo što ne odgovara pojmovima vjernih u pogledu sakralne arhitekture, ne odgovara beogradskom ambijentu, niti religioznim osjećajima, već liči više na neku industrijsku zgradu. Spoljašnost je u tom pogledu mnogo bolje uspjela. Cijeli posao odaje odlična arhitekta, kako konstruktera tako i umjetnika.

5. *Nacrt pod br. 32. — Motto: crveni kvadrat — Berlin.*

Opis projekta daje sumu od 7,435.395 dinara, što je nevjerojatno, a u pogledu konstruktivnom ne daje nikakvih podataka iako bi bili vrlo potrebni. Cijela površina je izidana,

(Nastavak na 3. strani omota).

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XVII ZAGREB, 25. LIPNJA 1930. BROJ 6.

DR. VJEKOSLAV WAGNER:

BEOGRADSKA KATEDRALA

USPJEH NATJEČAJA ZA NJENU OSNOVU

Pitanje beogradske katoličke katedrale zanima našu javnost vec deset godina. I ako je broj katolika u godini 1919. bio još neznatan, ipak se osjećalo, da će Beograd kao prijestolnica države privući velik broj katolika i da će katolička crkva u Beogradu igrati veliku ulogu. To su shvatili i beogradski katolici, te su još 1920. godine osnovali svoje »Društvo za građenje katoličke crkve u Beogradu«, koje je započelo sa živom agitacijom, da se stvori fond za građenje crkve, a ujedno su poduzeli korake kod općine beogradske, da dobiju dostojno i pogodno mjesto za podizanje glavne katoličke crkve u Beogradu.

Njezino je građenje dobilo na aktuelnosti godine 1925., kada je beogradska nadbiskupija dobila svoga prvoga nadbiskupa u osobi Preuzv. gosp. o. Ivana Rafaela Rodića.

Broj katolika, koji je u Beogradu 1929. godine postigao visoku cifru od 32.000, urgirao je i sa strane praktičnog vjerskog života, da se uz male dosadanje katoličke crkvice dade katolicima i jedna velika katedrala.

Ali i ako su mnogi razlozi imperativno zahtijevali, da se podigne velika katedralna crkva, njezinom građenju nije se moglo pristupiti u glavnome zbog toga, jer nije bilo pogodnoga gradilišta. I to se pitanje napokon riješilo godine 1929., kada je beogradska općina poklonila za buduću katedralu zemljište blizu kolodvora u Moravskoj ulici u površini od 3.200 četvornih metara.

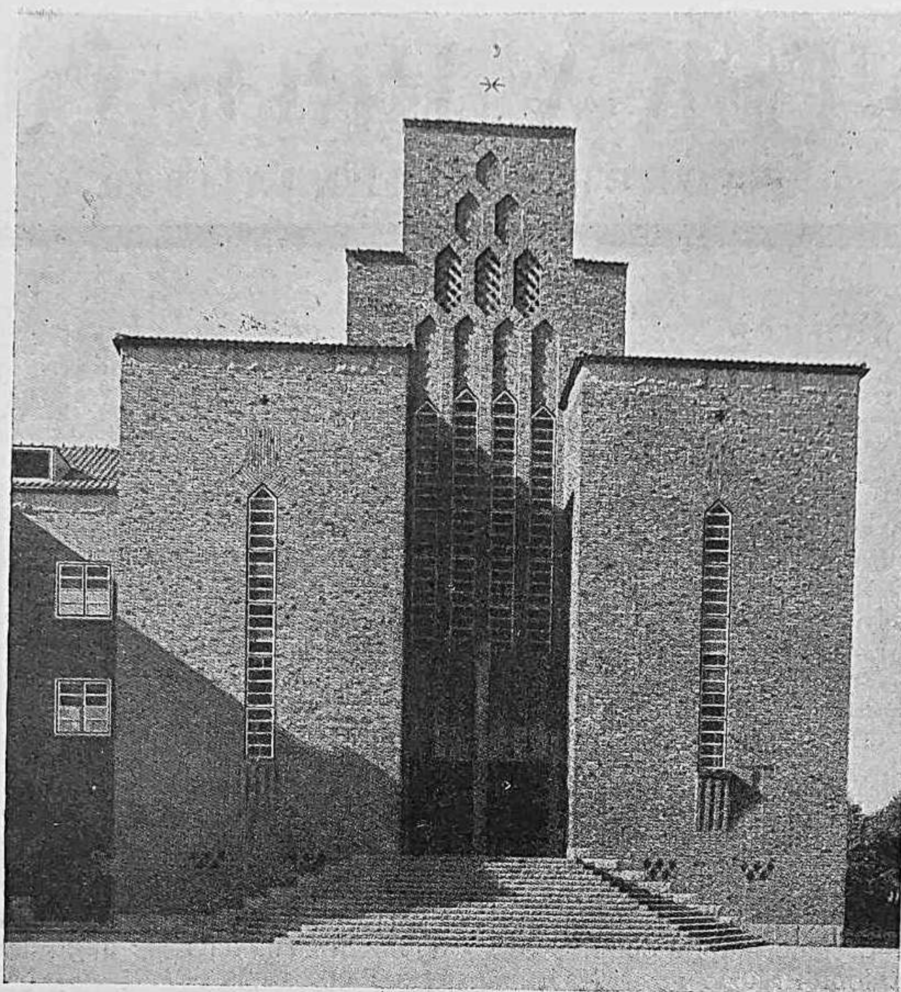
Time je pitanje katedrale pošlo za jedan korak naprijed. Beogradski nadbiskup raspisao je zato još koncem iste godine internacionalni natječaj za izradu nacrta katedrale. Natječaj je trajao od 1. siječnja do 31. ožujka 1930. godine. Glavni uslov raspisa natječaja bio je, da buduća katedrala bude monumentalna građevina, koja može obuhvatiti od 4.000 do 4.500 ljudi. Slog crkve je bio slobodan. Isključen je bio samo gotski.

Uspjeh konkursa bio je i po broju projekata i po njihovoj arhitektonskoj koncepciji neočekivano velik. Rijetko je ikoji internacionalni natječaj dao tako velike kvantitativne i kvalitativne rezultate. U konkursu je učestvovalo 9 država Evrope sa 129 nacrta.

1. Jugoslavija sa 15 projekata. Od toga 7 iz samog Beograda. Interesantno je, da su od tih 7 nacrta tri bila sasma moderna, a ostala četiri uzimala su svoje motive iz stare crkvene arhitekture. Glavni nedostatak tih nacrta iz Beograda je slabo iskorišćavanje nutarnjeg prostora. Više se pazilo na vanjsku arhitekturu, a manje na praktični momenat u unutarnjem prostoru. Mnogo i to pada u oči, da nijedan od tih nacrta nema ni najmanjeg motiva bizantijskoga sloga. Od ostalih osam nacrta tri su iz Zagreba, dva iz Ljubljane, jedan iz Splita, jedan sa Hvara i jedan iz Maribora. Svi ovi nacrti idu uglavnom stazama stare naše crkvene arhitekture sa manje ili više samostalne kombinatorske invencije. Inače su svi lijepi, nekoji čak monumentalni, ali nema ni jednoga od jače samostalne koncepcije. Kraj tolikih drugih nacrta od veće vrijednosti nije dobio nijedan nacrt iz Jugoslavije nagradu, niti je otkupljen.

2. Francuska sa 8 projekata. Francuska nije dala velik broj nacrta, ali svi su odlične kvalitativne vrijednosti. U svakom pojedinom nacrtu ima invencije, umjetnosti, ukusa i distingvirane finoće. Posebna je karakteristika francuskih nacrta visoki i elegantni tornjevi. Osim jednoga nacrta, koji je sasma moderan, svi ostali čuvaju stare arhitektonske reminiscencije u novim formama. Kombinacija stare crkvene stilske koncepcije sa novim ravnim linijama ili čak sa puritansko-jednostavnim, ali masivno teškim potezima, sjajno su uspjele. Osim jednoga čisto modernoga, svi daju staru arhitekturu pa opet nešto sasma novo . . . Tradicija i novi pravac arhitekture kod svih su logično vezani. Samo stručnjaci tvrde, da se kod većine projekata previsoki tornjevi ne bi dali izvesti u onoj formi, kako su u nacrtu zamišljeni. Ali elegancija, fini ukus, samostalnost donijeli su Francuzima od 8 nacrta jednu nagradu i dva otkupa.

3. Austrija sa 18 nacrta. Gledajući nacrte iz Austrije pada u oči, da austrijski arhitekti kidaju sa tradicionalnom stilskom crkvenom formom sasma. Među slabijim nacrtima ima po nekoji iz stare škole sa mnogo načičkane dekoracije na fasadi, tornju i portalu kao nekada, u vrijeme baroka i rokoko stila. Inače svi ostali su sasma novi i sasma moderni. Vidi se, da je u Austriji moderna tehnika betona i gvožđa, stakla i čelika osvojila svu arhitekturu, te se ona niti u crkvenoj arhitekturi ne zna od nje osloboditi. Spoljašnjost njihovih nacrta daje utisak jakih blokova s velikom praznom površinom, koja ne trpi nikakve dekoracije, najviše jedno go-

MARTIN WEBER: PROČELJE CRKVE SV. BONIFACIJA U FRANKFURT-SACHSENHAUSENU

lemo raspelo, koje obuhvata cijelo čelo fasade. Tornja uopće nema. Za zvona se postavljaju gole željezne konstrukcije nad samu široku fasadu crkve, na kojima vise zvona slobodno ili su sakrivena među teškim blokovima, koji se u širini cijele crkve dižu paralelno u vis i daju u isti čas i fasadu i nadomještaju i toranj. Austrija inače nije dobila ni nagrade ni otkupa.

4. Švicarska sa 4 nacrta. I Švicarska korača u arhitekturi sasma modernim putovima. Pokušava se pridržati stare arhitektonske misli, ali u toliko novoj liniji, da samo pregledi detaljnih nacrta daju naslućivati, da je arhitektonska misao postavljena na tradicionalni crkveni temelj. Jedan joj je nacrt čak i hipermoderan. Sasma ovalni oblik sa ovalnom kupolom i zasebno postavljenim spiralnim tornjem, koji je sa crkvom vezan jednim krivudastim hodnikom. Fasade ta crkva uopće nema, nego pred vratima joj stoje tri golema raspela: Krist i dva razapeta razbojnika na križu i tek među tim križevima koji dostižu visinu crkve može se doći do samih niskih crkvenih vrata. Švicarska je također ostala bez nagrade i otkupa.

5. Italija sa tri nacrta. Još je stigao i četvrti ali prekasno. Italija nas je dosta iznenadila i po malom broju nacrta i po njihovoj kvaliteti. Kao kolijevka najveličanstvenije crkvene arhitekture nije pokazala osobito zanimanje za beogradski natječaj, a ono, što je dala, nije osobite vrijednosti. Četvrti nacrt je jača kreacija, ali je prekasno stigao.

6. Čehoslovačka sa jednim nacrtom. Istočni bizantski motiv, koji je tražio da se plasira u beogradskom miljeu. Dosta fino zamišljena ideja bez jačih markantnih poteza.

7. Bugarska sa jednim nacrtom. Sasma moderna koncepcija, ali malih dimenzija i skromnih linija. Čini se, da je projektant mlad arhitekt, koji je studirao u Berlinu i tamo postao učenikom moderne arhitekture, ali samostalno još ne može da stvara.

8. Madžarska sa jednim nacrtom. Stari barok sa dva tornja i s karakterističnom madžarskom narodnom dekoracijom. Moderna je na njemu ravna linija, koja se vuče ukočeno od temelja do vrha tornja bez ijednog prekida, a isto tako spaja u ravnoj liniji međusobno tornjeve nad samom fasadom crkve.

9. Njemačka sa 79 nacrta. Ako je Francuska sa svojih 8 nacrta na natječaju pokazala svoj fini ukus i umjetničku invenciju, onda se u 79 nacrta Njemačke mogla gledati sva njena ogromna energija, stvaralačka moć i djelatnost. »Njemačka radi i stvara« — to se je moglo čitati na izložbi natječajnih projekata. Njemački arhitekti kao da

H. SCHLÖSSER I W. F. LAUR: CRKVA SV. PETRA KANIZIJA U FRIEDRICHSHAFENU

ne pitaju mnogo za spoljašnju formu. Oni rade i krče nove putove sa čeličnom voljom, ustrajnom energijom, i ne gledaju, šta će na sve to reći njihovi kritičari. Zato se u nacrtima iz Njemačke mogu naći svi motivi iz starih crkvenih stilova, a ujedno i toliki novi arhitektonski pogledi, da se čovjek u njima jedva može snaći.

Tu se ređaju jedna uz drugu: Klasična stara romanska bazilika, bizantijska crkva sa masivnim modernim pročeljem, crkva sa fantastično zamišljenim motivom turskih džamija, moderna crkva od čelika i stakla, golema crkva u obliku velikog magazina ili neke tvornice, crkva zamišljena kao golem ovalni keson ili u obliku pravoga jajeta i t. d. Drugi su opet zamišljali da je Beograd neki starinski grad sa mnogim bedemima, tvrđama i kulama, pa su uzeli motiv iz starih njemačkih Burgova. Ali i one crkve, koje su sastavljene po starim stilskim linijama, dobivaju spolja sasma novo lice, a to je svaki put ravna teška linija, koja izaziva u svakome slučaju masivan utisak i uza svu bizarnost ne može joj se poreći monumentalnost.

Njemačka je dobila I. i III. nagradu i četiri otkupa.

Porota stručnjaka obavila je velik posao, dok je tolike nacrte razgledala, proučila i na koncu došla do zaključka, prema kojem je slijedeće nacrte nagradila i otkupila:

I. nagrada. Motto: »Goldenkreuz«. Projektant: arhitekt Josip Wentzler, Dortmund, Hausmannstrasse 21;

II. nagrada. Motto: »Ami«. Projektant: R. J. Jardel, arhitekt, Paris, Rue Nicolo 15;

III. nagrada. Motto: »P/X Christus Rex«, projektant: ing. Richard Steidle, München, Gabelsbergerstrasse 45.

Otkupljeni su:

1. Motto: »St. Joseph«. Projektant J. F. Klompf iz Dortmunda;

2. Motto: crveni — crni kvadrat. Projektant: Eduard Menkes, arhitekt D. P. L. G. 81, Rue de Bagnaux, Montrouge — Paris;

3. Motto: »P/X«. Projektant: Heinrich Adam, arhitekt, Magdeburg, Neustädterstrasse 15;

4. Motto: »DEV«. Projektant: M. Gogois, arhitekt, 10 Square Desnouettes, Paris;

5. Motto: »I. N. R.« Projektant: Oskar Rahm, arhitekt, Solingen, Beckmannsstrasse 85;

6. Motto: crveni kvadrat. Projektant: Hans Holzbauer, arhitekt, Berlin, Gosslerstrasse 25.

*

Kada se čovjek malo udube u proučavanje te nove moderne arhitekture, i nehotice se nameće pi-

tanje, zašto se kida danas sa starim formama i zašto se sasma napušta svaki dekorativni motiv na vanjštini crkve? Zašto nema više onih starinskih fino izrađenih portala, stilski izdjelanih prozora, po spratovima razdijeljenih tornjeva sa mnogo ukrasa u kamenu, onih vitkih tornjića nad svetištem i uglovima crkve?

Čini se, da današnji arhitekti ovako gledaju na ovo pitanje: Bog je velik i silan Stvoritelj svijeta. Njegova Svemoć i Veličina tolika je, da mu nije potrebna nikakva dekoracija u kamenu i mramoru, kada se grade njegovi hramovi. Božja Svemoć i Veličina mnogo jače se izražava kamenitim masama, širokim i visokim blokovima, praznim i teškim površinama, ravnim i tvrdim linijama, koje ne poznaju nikakve mekoće ni gipkosti nego stoje nepomično, teško, masivno i čvrsto i daju kako u pojedinostima, tako i u cjelini utisak sile i snage. To je psiha današnjeg vijeka, u kojem glavnu riječ ima energija i tehnika.

Ali biće i drugih razloga. Među njima navešćemo ove:

Ekonomska situacija teška je na cijelom svijetu. Danas se ne može naći materijalnih sredstava, da se sagrade crkve kao što je bazilika Sv. Petra u Rimu, Notre Dame u Parizu, gotski Dom u Kölnu ili, da se ogledamo kod nas, katedrale u Zagrebu i Đakovu. A zna se, da baš dekorativna strana jedne zgrade strašno poskupljuje građenje. Zato se spoljašnje lice javnih zgrada danas mnogo ne ukrašuje, nego se podižu i najmonumentalnije moderne zgrade bez ikakve dekorativne fasade. Nije moguće kupiti danas ni marmora ni kamena kao nekada, i ako su prevozna sredstva mnogo jednostavnija. Zato se pribjegava betonu, željezu i prostim linijama i kod građenja crkava.

Zatim smatramo, da je i pitanje vremena jedan od onih faktora, koji utiču na ovakov razvoj arhitekture. Danas se sve žuri. Živi se nervozno. Nitko nema vremena da čeka. Danas nam ni ekspresni vlakovi ni automobili nisu dovoljno brzi. Danas se leti aeroplanom preko gora i dolina, preko mora i kontinenata, uvijek direktno i ravno prema cilju. Tko će imati danas tih nerava i toga strpljenja da dočeka, dok se isklešu i namjeste tornjići jedne gotske crkve, kapiteli romanske bazilike, minijaturni dijelovi jednoga velikoga portala, dok se podignu kupole stare Bizantije i spreme milijuni sitnih dekorativnih motiva? Današnji čovjek ima jednu ideju i sjutra već hoće da je realizira. Ta njegova psiha osjeća se sada već i u pravcu crkvene arhitekture. Ravna linija, koja se brzo povuče, masivno golo pročelje, koje se brzo složi, jer se želi što brže doći do cilja.

Osim toga karakteristika je današnjeg vremena i praktični momenat. Danas se ne cijene stvari po njihovoj nutarnjoj vrijednosti nego po tome, koliko one nose praktične koristi. Kakvu korist ima čovjek od jednoga briljanta, kojeg cijene na milijun dinara? Ali ako se tih milijun dinara pretvore u jedno sirotište ili bolnicu, kroz koju prolaze čitave generacije, onda taj novac ima golemu vrijednost, jer nosi veliku korist. A to praktično gledanje i osjećanje vidi se u svim modernim nacrtima. Sav prostor je u tim crkvama potpuno iskorišćen. Ma kakvu formu imala crkva spolja, nijedan kutić ne ostaje u njoj bez praktične koristi. Čak i one sasma bizarne crkve u formi ovala, željeznoga kesona ili jajeta u svojoj su unutrašnjosti neizmjerno praktične. Trobrodne crkve ne oduzimlju mnogo mjesta sa stupovima, pa i u njima svaki prostor iz srednje i iz pobočnih lađa centripetalno teži prema središtu crkve — glavnom oltaru. Ništa se ne gubi u crkvi, sve ima svoju praktičnu korist. Ako dakle crkva odgovara svojoj praktičnoj svrsi, cilj je već postignut. Vanjsko lice je sporedno.

Želimo navesti još samo jedan i to psihološki momenat. Danas vjerovanje nije u krizi. Danas je bolestan voluntarizam. Čovjek više vjeruje nego prije pedeset godina. Ali je slab: luta nestalno u svome naziranju na život i svijet. On zato i u vjeri traži jednu silu, stabilnu snagu, na koju se može osloniti, za koju se može držati. Mislimo, da je i taj psihološki momenat izražen u ovoj modernoj novoj arhitekturi, koja ne traži umjetnost od koje se živjeti ne može, nego prostu masivnost, koja izražava težnju za onom silom i snagom, koja ima da mu bude uporište u praktičnome životu.

*

Kako je od 129 stiglih nacrta, koji su učestvovali u konkursu, 90% čisto moderna arhitektura, nije čudo, da se jury nije mogao oteti dojmu te nove arhitekture. Ali članovi porote bili su jednoglasno toga mišljenja, da među modernima na prvom mjestu stoji nacrt arhitekta Josipa Wentzlera iz Dortmunda pod mottom: »Goldenkreuz«. Njegova je ideja među modernima najsamostalnija, a po dojmu najmonumentalnija. Osim toga on je uspio, da lice crkve paralelnim linijama raščlani tako, da je teška fasada ipak gipka i elastična. I na samoj izložbi nacrta u paviljonu Oficirskog doma svi su arhitekti s velikim zanimanjem razmatrali taj novi pravac arhitekture i jednoglasno konstatirali, da je nacrt arhitekta Wentzlera s pravom dobio prvu nagradu.

Pošto je jury konkursa, a i beogradska javnost, istoga mišljenja gledom na ovaj prvom nagradom nagrađeni nacrt, odlučio je i sam Preuzv. gosp. nadbiskup sa svojim konsistorijem, da se nacrt arhitekta Wentzlera iz Dortmunda primi kao projekat, po kojem će se graditi buduća katolička katedrala u Beogradu.

Sada samo da se još definitivno riješi pitanje mjesta, na kojem će se katedrala podići. Jer svi stručnjaci, a i sva beogradska javnost protivna je onom mjestu, što ga je beogradska općina u Moravskoj ulici poklonila za katedralu. Teren je tamo podvodan, mjesto je izvan ruke, i nimalo dostojno, da se tamo gradi katedrala, koja bi morala gledati na željezničke tračnice na kojima se danomice kreću na stotine vlakova sa velikom bukom, zviždanjem i gustim dimom lokomotiva.

Budućnost će pokazati, kako će nam uspjeti otkloniti i tu zadnju zapreku, da se napokon pristupi građenju beogradske katoličke katedrale.

DR. STJEPAN PODOLŠAK:

EVROPA NA PREKRETNICI

Još pred kratko vrijeme letjeli su neposredno u koš propagandistički letaci »naivnog idealista«, grofa Coudenhove-Calergi, za njegovu »Panevropu«. Funkcionari mnogobrojnih kulturnih, humanih i drugih udruženja koji su ih sa posmijehom primali jedva su držali vrijednim da ih spreme u društvenom arhivu.

Prošle godine iznio je misao Evropske Unije u konkretnijoj formi, i to u krugu Društva Naroda, jedan od prvih evropskih diplomata i političara, g. Briand. Time, pa nedavnim njegovim memorandumom upravljenim na pojedine vlade u svrhu konsultovanja glede osnovnih smjernica u organizovanju Evropske Unije postala je ta ideja predmetom općih realnih razmatranja evropskog pa i svjetskog javnog mišljenja. Time se stavio na čelo pokreta za Panevropu Briand, taj veliki inicijator internacionalnih političkih pothvata, ali su i akcije grofa Coudenhove-Calerga znatno poskočile. Makar pod sjenom Briandovom, krug njegovih suradnika se proširio i na aktivne evropske političare. Krug prijatelja Panevrope, pa i onih odličnih i uticajnih, danomice raste.

Uostalom je Briandova inicijativa dočekana s najrazličitijim mišljenjima i osjećajima. Iako još ne možemo znati službene odgovore pojedinih vlada na Briandov memorandum koji se možda i neće toliko osvrtati na najrazličitija shvatanja u javnom mišljenju svojih državljana, ipak su ovi prvi glasovi javnog mišljenja koji su došli do izražaja u štampi, karakteristični. Oni su najvjernija slika predispozicije evropskog javnog mišljenja za Panevropu.

Jedni predbacuju i Briandu malo naivnosti. Taj prigovor je neosnovan. Briand je ipak i odviše ozbiljan diplomat i političar, a da bi neozbiljno nabacivao tako zamašite probleme.

Drugi shvataju stvar ozbiljnije, ali je primaju s najrazličitijim sumnjama. Da je to plan za učvršćenje franceske predominacije u Evropi. Jedni već radi toga misao o Panevropi odbijaju. Neki njemački krugovi ju naprotiv baš radi toga prihvataju. Ne žele da se inicijativa u toj stvari prepusti posve Franceskoj, pa da Njemačka ostane kasnije izolirana. Osim toga ovi misle da bi organizacija Evropske Unije bila vrlo povoljno tlo za širenje i jačanje socijalizma.

Boljševici primaju stvar sa sumnjičenjem, da čitava akcija ide za organizovanjem samo zapadne Evrope protiv Sovjetske Unije. Dakako, boljševici ne vjeruju nikome kao što danas ni njima nitko ne vjeruje. U današnjem stanju i sa sadašnjim svojim težnjama bila bi Sovjetska Rusija doista od slabe koristi kao član Evropske Unije. Bit će da je Briandov memorandum dostavljen vladi Sovjetske Rusije više iz taktičkih razloga i pogledom u budućnost.

Neki prigovaraju, da bi Evropska Unija došla u suprotnost s Amerikom, a možda i drugim kontinentima. Briand je jasno naglasio da Evropska unija ne će biti uperena protiv nikoga. Uostalom Evropa već danas vodi ekonomski rat s Amerikom. Samo, ovako rasparčana i nesređena sama u sebi, ima više izgleda za poraz nego li za pobjedu. Zar ne bi bilo bolje, da se, ujedinjena i složna, kao ravnopravan faktor s Amerikom pravedno pogodi?

Drugi se boje, da čitav plan ide za tim da učvrsti vlast zapadnih evropskih industrijskih država nad manjim, posve ili pretežno poljoprivrednim zemljama istočne i jugoistočne Evrope, da ih mogu na kolonijalni način izrabljivati, kao što su dosad izrabljivale vanevropske kolonije, koje im izmiču ispod vlasti.

Jedni se boje teškog zadiranja nove organizacije Evrope u gospodarske prilike pojedinih država. Drugi baš radi ekonomskih poteškoća pojedinih država i radi sukoba između pojedinih država u njihovoj ekonomskoj politici, i teže za jednom novom organizacijom Evrope. Jedni polažu veću važnost na političko, a drugi na ekonomsko značenje Evropske Unije. I t. d.

Kako vidimo, čitavo mnoštvo oprečnih mišljenja. Ali baš ta oprečnost, te sumnje i taj strah osvjedočuju nas najočitije o tome, da ima mnogo toga, što je nezdravo u životu evropskog društva i što treba da se liječi. Baš to nam dokazuje, da je misao o stvaranju Evropske Unije iznikla na realnoj podlozi i u pravi čas. Pokretanje te misli i nastojanje oko njezina sprovođenja u život osniva se na goloj nuždi.

II.

Razmotrimo malo prilike, u kojima se rodila misao o potrebi Evropske Unije.

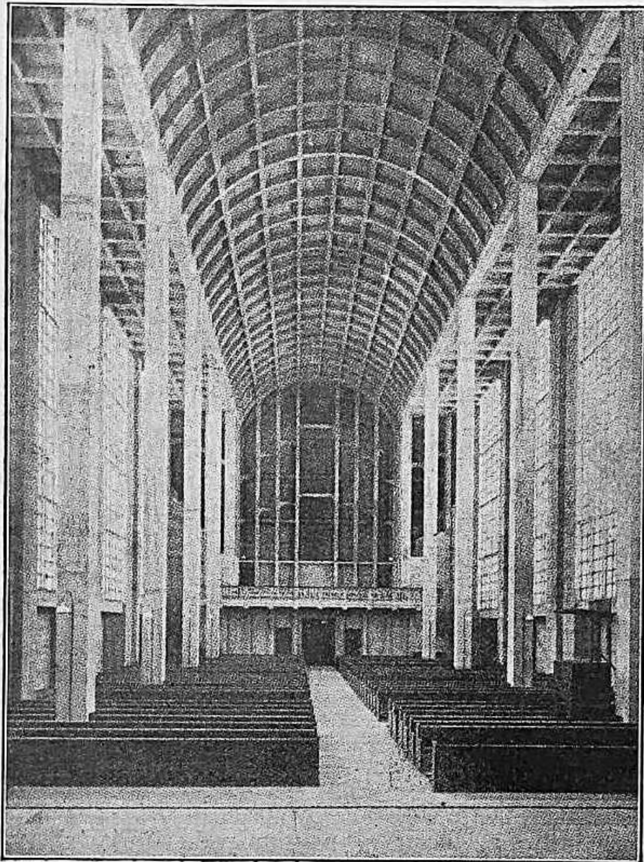
Kapitalistički način proizvodnje uz društvenu podjelu rada proizveo je revoluciju u gospodarskom i socijalnom životu, u prvom redu kod država zapadne Evrope. Sobom je donio golemi zamah trgovine, osnivanje kolonija i na široko zasnovano kolonijalno gospodarstvo. U takovim se prilikama privreda pojedinih evropskih država, pogotovu tokom prošlog i ovog stoljeća, sve više industrijalizovala. Trgovanje s kolonijama i pretežno agrarnim evropskim državama pružalo je veliku mogućnost zarade i obogaćivanja u industrijskoj djelatnosti, a to je davalo sve veći polet industrijalizaciji. Koncentriranjem kapitala i bježanjem radne snage u industriju ostale su neke zemlje gotovo (Engleska na pr. potpuno) bez svoje poljoprivrede. Pa i ukoliko se poljoprivreda u tim zemljama dalje uzdržava, i u njoj prevladuje kapitalistički način proizvodnje za tržište. Proizvodnja na veliko za tržište i potrebe trgovine i prometa obaraju sve granice: pada naturalno gospodarstvo, zatvoreno zemaljsko i državno gospodarstvo. Društvena podjela rada vrši se u opsegu gotovo čitavih kontinenata. Industrijske države Evrope naglo napreduju trgujući svojim proizvodima u kolonijama i agrarnim državama uz dobre profite

i dobivajući od njih jeftine sirovine za svoju industriju.

Čim su se tako popele do veće moći, dolazi između njih do rivalstva.

Ma koji bili uzroci prošlog svjetskog rata o kojima se toliko prepiru, nema sumnje da su ipak kod toga igrale glavnu ulogu ekonomsko-političke suprotnosti: borba za prevlast na moru, za kolonije, težnja za sticanjem monopolnog položaja na tržištima industrijskih proizvoda i sirovina za potrebe industrije.

Kako političku, tako je rat porušio i gospodarsku ravnotežu u ekonomskim odnosima država. Najznačajnija posljedica rata u tom pogledu bilo je vanredno ojačanje Amerike (Udruženih Država Američkih) na štetu Evrope. Za vrijeme rata Amerika je imala prilike da osvaja tržišta i da razvija naglim tempom svoju industriju. Poslije rata Evropa, raskomadana i potresena u svojim privrednim osnovima, nije bila odmah u stanju da povede odlučnu utakmicu s Amerikom. Štaviše, ona je bila upućena na njezinu pomoć za svoju obnovu. Sada i privredno donekle obnovljena Evropa ne može više da istisne Ameriku iz osvojenih pozicija. Ona mora da vodi trajnu utakmicu s američkom industrijom i poljoprivredom. Samo što je Amerika (t. j. USA) u toj borbi u boljem položaju, već radi toga, što je kao jedna državna i ekonomska cjelina spremnija za brze odluke negoli Evropa, podijeljena na toliko država s oprečnim ekonomskim interesima.

K. MOSER, G. DOPPLER & SOHN: CRKVA SV. ANTUNA U BASELU IZNUTRA. (Željezni beton).

Znatan problem pružaju danas i kolonije evropskih država. To je dakako u prvom redu problem Britanskog Imperija, ali je rješenje njegovo od nedoglednog značenja i za čitavu Evropu. Prirodan je proces u kolonijama, da i one unatoč svemu kolonijalnom izrabljivanju napokon ipak kreću znatnim korakom kulturnom i privrednom napretku. Pogotovu, kad tamo importirani kapital započne industrijalizirati dotičnu koloniju. To može da biva u nekim kolonijama potiskivanjem urođeničkog pučanstva a useljivanjem evropskog elementa, koji uzima u ruke tok kulturnog i privrednog napretka kolonije. Ali kad takova kolonija privredno i kulturno ojača, tražiće nesumnjivo neovisnost. Tako su se oslobodile od Engleske Udružene Države Američke. Tako su došle do poluovisnog položaja (dominioni) na pr. Kanada i Australija, Egipat i Južna Afrika. A tko zna, dokle će se i tim zadovoljiti, odnosno kad će da uzmu potpunu samostalnost i krenu svojim putovima u svojoj političkoj i ekonomskoj djelatnosti. U drugim pak kolonijama na pr. Indiji, gdje se brojni urođenički elemenat ne da potisnuti, prodiru utjecajem jačeg revolucionarnog kretanja poslije rata u cijelom svijetu jače težnje za nacionalnom političkom i gospodarskom samostalnošću. Pitanje je, koliko će još vremena biti moguće držati urođeničke mase na uzdi topovima i mitraljezima. Gubitkom kolonija bio bi naprosto uništen osnov eksistencije čitavoj Engleskoj, jer je sva njezina privredna i socijalna eksistencija uglavnom osnovana na kolonijalnom gospodarstvu. Engleska javnost je dosad s rezervom primila planove o Evropskoj Uniji, ali u najgorem slučaju ta bi, baš za Englesku, mogla značiti jedini spas. Jer može se reći da stalno, ali ustrajno kolonije izmiču, dakle i tržišta i izvori sirovina za industriju.

Pomanjkanje tržišta i borba za tržišta nagoni čitavu industriju na ogorčenu utakmicu s jedne i na stvaranje kartela s druge strane. U svrhu jeftinije proizvodnje provodi se intenzivna mehanizacija i racionalizacija rada. To dovodi s jedne strane do hiperprodukcije, a s druge strane do bacanja na ulicu milijuna radnika, koji ostaju bez posla. Tako dolazi industrija ponovno u ćor-sokak, a suviše strada time, radi opadanja kupovne moći radništva, i poljoprivreda. I ona se bori istim sredstvima kao industrija t. j. mehanizacijom i racionalizacijom, hiperprodukcijom, ali i sa sličnim rezultatima. Rentabilitet stalno opada. Sve te poteškoće pogađaju doduše i Ameriku i Evropu, ali posljednju svakako teže, jer je slabija u utakmici. U isto vrijeme dok osjeća u svojoj privrednoj djelatnosti veliku prezasićenost, nastupa u njoj i težak zastoj.

Da vidimo, kako djeluju opisane okolnosti na gospodarsku politiku pojedinih evropskih država i na njihove međusobne odnose u tom pogledu.

Općenito možemo reći, da u industrijskim zemljama danas vlada kriza industrije, a u poljoprivrednim poljoprivrede.

Prema tome ova kriza industrije odnosno poljoprivrede u pojedinim, pretežno ili posve industrijskim, odnosno poljoprivrednim državama nagoni ove na misao da stvaraju vlastitu poljoprivredu od-

nosno industriju, da tako pojačaju domaće tržište za svoju industriju, odnosno poljoprivredu, i postignu neko privredno uravnoteženje.

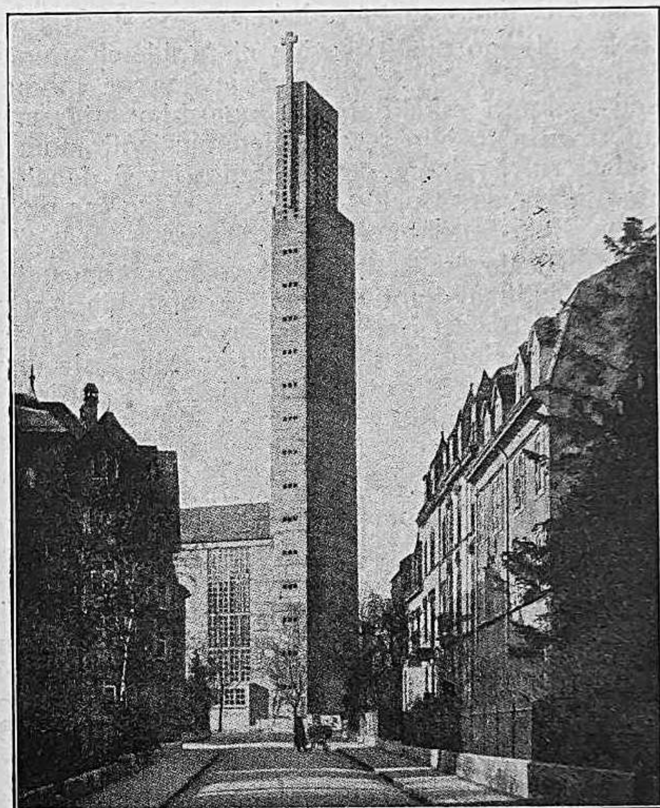
Nadalje, danas opažamo u većini evropskih država neku psihozu straha i opreza, koja je rezultat iskustva stečenog u prošlom svjetskom ratu. Bez sumnje je država, koja nema dovoljno sredstava za valjano tehničko naoružanje svoje vojske tokom cijeloga rata, u znatno slabijem položaju prema svom protivniku, pogotovu ako nema sigurnih veza za snabdijevanje vojske tehničkim sredstvima sa strane. Ali jednako je u teškom položaju država sa vojskom tehnički najbolje opremljenom i naoružanom i s vlastitom ratnom industrijom, ako joj radi neočekivano dugog trajanja rata ponestane životnih namirnica. Uspješno provedena blokada za takove države, u slučaju rata, znači propast. Nije dakle čudo, ako već s tih razloga svaka industrijska država hoće da ima vlastitu razvijenu poljoprivdu, a svaka poljoprivredna država vlastitu industriju, razvijenu i prema potrebama narodne obrane.

Napokon sve industrijski razvijene države teže danas za jačanjem poljoprivrednog, seljačkog stanovništva, naprosto s razloga, što hoće da imaju u svom društvenom sastavu jedan stabilan elemenat.

Logički opažamo slijedeće pojave: Posve ili pretežno poljoprivredne države na pr. Jugoslavija, Rumunjska, Poljska i t. d. ventiliraju pomalo pitanje, da li agrarizam ili industrijalizacija, i podižu u isto vrijeme s velikim naporima vlastitu industriju. Mussolini u isto vrijeme, dok mu industrija stradava, vodi žilave i ako skupe »žitne bitke«, a u najnovije vrijeme forsira podizanje vlastitog talijanskog stočarstva, da se potpunoma oslobodi ovisnosti izvana u tom pogledu. Austrija i Njemačka ograničuju sve više uvoz poljoprivrednih produkata iz susjednih zemalja i podižu vlastitu poljoprivredu. Rusija po svom petgodišnjem planu provodi brzu industrijalizaciju. U svojim komunističkim kolektivnim gospodarstvima na selu hoće da uvede pravi kapitalistički način proizvodnje (jedini kapitalist je dakako, sama država) i sprema se za potpunu ekonomsku samostalnost, a u isto vrijeme pokušava pomalo »dumpingom« t. j. bacanjem robe na tržišta ispod cijene, da unosi zabunu u evropske gospodarske odnose. Engleska je do grla industrijalizirana, i tamo se zasad ograničavaju na to (što uostalom čine vrlo mnogi i vrlo često), da kao prorok Jeremija nad razvaljenim zidinama jerusalimskim nariču za propalom poljoprivredom i propalim seljačkim staležom i daju čuti nemoćne i gotovo neostvarive u Engleskoj želje za ponovnim pridizanjem poljoprivrede i seljaštva.

Iz tih težnja razvija se luda borba, u kojoj su glavno oružje — carine, koje se obilno primjenjuju, a glavno mjerilo uspjeha — aktivna trgovinska bibilanca, s kojom se malo ko može pohvaliti. Ko i malo zaviri u trgovinsku i carinsku politiku pojedinih evropskih država, uočiće odmah upravo smiješne stvari. Svaka država forsira svom silom izvoz izvjesnog produkta, ali se druge ograničuju protiv uvoza ovoga carinama. Dakako, prva im vraća milo za drago s obzirom na koji drugi produkt. Kod toga borba carinama poprima sve vehementnije forme, štaviše i princip najvećeg povlašćenja, koji je dosada u carinskoj politici vladao, hoće da stave van uporabe, pa da s pomoću bezobzirne carinske politike omoguće vodenje politike potpune ekonomske autarhije. Stvarno, takova politika znači za svaku državu u zadnjoj konsekvenciji stezanje užeta oko vrata.

Značajna je kod svega baš ova težnja za postizanjem ekonomske neovisnosti, ekonomske autarhije. Želja za uravnoteženjem privrednih odnosa, za razvijanjem pojedinih grana privrede i njihovo međusobno podupiranje unutar pojedinih država. Zato, jer nam se to čini kao nesvijesno vraćanje na već porušeno zatvoreno državno gospodarstvo. Međutim u uspjeh takovih težnja treba sumnjati, a nijesu ni poželjne, jer to bi bez sumnje značilo nazadak, a ne napredak. Za neke države bilo bi to već posve nemoguće, za druge spojeno s velikim žrtvama. Za proces takove ekonomske transformacije trebalo bi mnogo vremena, a ne bi mu smjeli stajati na putu utjecaji iz vana, što je u momentanim prilikama nemoguće. To bi bilo i opasno za međunarodni mir, ne samo zato, što bi samo po sebi već počelo jače odjeljivati narode, već bi izazivalo i direktne sukobe, radi težnja pojedinih država da u razvitku svog vlastitoga ekonomskog područja kao samostalne cjeline posegnu za tuđim teritorijima i prirodnim bogatstvima. Jedan njemački publicist dokazuje na pr. štetnost postanka i opstanka novih nacionalnih država na području bivše Austro-Ugarske na taj način, da je na jednoj skici nacrtao Dunav u

K. MOSER, G. DOPPLER & SOHN: CRKVA SV. ANTUNA U BASELU. (Željezni beton).

toku kroz te države sa nekih 6 graničnih pregrada, te dokazuje, koliko to smetnje čini trgovini i prometu. Dakako, to je za njega dovoljan razlog, da poriče pravo na samostalnu eksistenciju tih nacionalnih država.

Napokon ne zaboravimo ni to, da se takova zatvorena državna gospodarstva ne bi mogla složiti sa današnjim kapitalističkim načinom proizvodnje, odnosno kapitalizam bi u njima mogao da uspješno napreduje samo do nekih granica; a kapitalizam po svojoj prirodi ne trpi granica, on hoće da radi nesmetano, da se širi, a ako te mogućnosti nema, on pada, a s njim i privreda na njem zasnovana. Drugog načina proizvodnje kao baze za novu gospodarsku organizaciju danas nemamo, niti je možemo tako skoro predviđati. Zadrugarstvo na pr. još nije dovoljno razvijeno za tu zadaću.

Ne smijemo pustiti s vida ni probleme prenapučenosti, koji u izvjesnim slučajevima ne mogu da budu maknuti nikakovim ekonomskim mjerama, a pogotovu bi to bilo teško u jednom izoliranom gospodarstvu. Problem prenapučenosti već danas čini nemogućim, da se neke evropske države (na pr. Engleska, Belgija) ekonomski izoliraju.

Držimo da je istaknuto dovoljno momenata iz kojih se vidi sav kaotički splet ekonomskih, a u vezi s tim i socijalnih problema Evrope. Iz svega toga razumljiva je borba, strah i očajavanje, koje se već gdjegdje javlja, a i ozbiljne težnje za stvaranjem jedne Evropske Unije.

III.

Socijalni i ekonomski problemi Evrope u prvom su redu oni, koji nameću misao o Evropskoj Uniji. Ima još pojava nacionalno-šovinistička i militarističko-imperijalističkih težnja (n. pr. fašistička Italija), ali u biti ekonomski i socijalni problemi, kako smo ih gore ukratko istakli, pokreću sve političke sukobe i čine osnovku sve međunarodne nesigurnosti u Evropi. Pa ako je Briand u prvom redu istaknuo političke probleme i ovima podredio gospodarske probleme, ispravno je to utoliko, što se nikakva reorganizacija Evrope u svrhu ozdravljenja njezinih privrednih i socijalnih prilika ne može uspješno započeti i završiti, ako se prije svega ne osigura i ne zagarantira politička neovisnost pojedinih naroda, odnosno država. U tom pogledu je već postiglo neke rezultate Društvo Naroda i veći broj međunarodnih paktova sklopljenih tokom ovo desetak poslijeratnih godina. Ozdravljenju socijalnih prilika, osobito glede socijalne zaštite radnika, pridonijela je znatno Međunarodna Organizacija Rada u krilu Društva Naroda. Rad Društva Naroda na ekonomskom uravnoteženju Evrope bio je manje uspješan. Gospodarska konferencija u Genovi nije donijela većih rezultata. Nedavna konferencija za carinsko primirje u Ženevi potpuno je skrahirala. Evropska Unija imala bi barem gledom na samu Evropu popuniti i pojačati rad Društva Naroda u tom pravcu.

Ne treba ni govoriti, da poteškoća kod jednog tako zamašnog preduzeća mora biti. Ali zato nije potrebno a priori izražavati potpunu skepsu s obzirom na uspjeh pothvata.

Ako uviđamo teški položaj i potrebu da se nešto stvori, da se tome doskoči, zašto to ne bi bila baš Evropska Unija? Ako se nađe što bolje i pametnije, uzeće se to. Stvarno će čitav pokušaj sa Evropskom Unijom ići za tim da stvori s cijelom Evropom ono, u što smo gore izrazili sumnju s obzirom na pojedine države: stvaranje jednog velikog ekonomskog područja, koje bi imalo da se razvija u harmoničkim odnosima različitih privrednih grana u čitavoj Evropi. Da se uz političko osiguranje pojedinih država nađu i uslovi za ekonomsku kolaboraciju.

To, što je baš Franceska prva iznijela na tapet taj plan, ne mora da bude izvor teških sumnja. Francuska u privrednom pogledu ima danas gotovo najbolji položaj u Evropi. Najveći stepen harmonije između pojedinih privrednih grana. Importira radnu snagu. To je možda i najveća rak-rana u njezinu privrednom i socijalnom stanju, jer ukazuje na njezin problem depopulacije. To može da bude razlog sumnji, da Francuska u prvom redu želi da Evropskom unijom osigura svoj položaj. Uostalom, ima li u tom šta zla? Ako djelo bude takovo, da bude jednaka sigurnost osigurana i drugima, tko može imati šta protiv toga?

Iz Francuske je potekla mnoga velika misao. U Franceskoj se rodila revolucija, na koju se danas toliki kunu, pa zašto ne bi mogla iz nje poteći i misao o Evropskoj Uniji? Uostalom pothvat bi propao u zametku, čim bi se pokazali znaci neiskrenosti i opasnih prikrivenih težnja.

Da li će misao o Evropskoj Uniji biti provedena u djelo, ovisi u mnogom pogledu o stavu, koji će prema njoj zauzeti intelektualni krugovi Evrope. Zato Briand i predviđa u programu za rad oko Evropske Unije također intelektualnu suradnju. Ta je značila mnogo za promicanje ciljeva Društva Naroda, a ta će i ovdje odigrati veliku ulogu. Njihova će u prvom redu biti zadaća, da ispitaju stanje Evrope, pa da joj kažu, da li je bolje da produži svoj život, ili da počini samoubojstvo.

Katolici također nemaju razloga da unaprijed odbijaju ovu značajnu ideju i ovaj veliki pothvat. Oni znadu već jednu Evropu ujedinjenu u skladnim odnosima pod autoritetom papa srednjega vijeka. Oni su iskreno prionuli podupiranju velikih ciljeva Društva Naroda. Oni treba da podupiru i nastojanja oko Evropske Unije, ukoliko će ova, s dopuštenim sredstvima i vođena načelima kršćanske pravde i ljubavi, ići za postizanjem harmonije u životu evropskoga društva.

DR. FRA KRSTO KRŽANIĆ:

PJESNIK KRŠĆANSKOG IDEALIZMA

Julije Salvadori, katolički pjesnik treće Italije, umr'o je 7. listopada 1929. Bio je kršćanin srednjevjekovnog tipa: jedinstven u misli i životu, u radu i govoru. I kao čovjek i kao književni kritik i kao pjesnik. Rijedak uzor vjernosti kršćanskoj misli u umjetničkom stvaranju. Bez kompromisa. Polovičnost je mrzio. Njegov stih je bio čisti dah njegove svetačke duše. Nemoguće je shvatiti Salvadorijevu pjesmu, ako se ona otrgne od njegova pobožnog, poniznog, svetog života. Veli Pije Bondioli da bismo u tom slučaju pali u pogrešku da osiromaši i život i pjesma, jer su nikle iz jednog sjemena, hranile se na jednom istom izvoru — Vjeri. Cijenim da je potrebno promatrati Salvadorijevu pjesmu u njegovu životu vjere, jer pristajem uz Papinijevo uvjerenje da: »Senza una forte fede poesia non si fa.« Bez vjere se ne može pjevati; pribjeglica od Boga: »Può urlare, ma non canta.« Reče neki mistik da se bez raja u duši u raj ne ulazi. Bez poezije se vjere u srcu i životu ne pjeva. Pravu, punu, čistu poeziju stvara Vjera. Umno zapaža Papini dalje: »Svetac je najveći pjesnik, a odmah poslije sveca dolazi pjesnik, jer je pjesma stepenica k svetosti.« Te nastavlja: Pjesnici traže muziku, i to muziku koja se vraća u nebo odakle se i prosula. Ovaj veliki katolički konvertit na drugom mjestu veli da je svetac pjesnik i kad ne sastavlja stihove, jer je njegov život »poesia realizzata.« Svet je život Julija Salvadorija. Sveti su njegovi stihovi. Svi njegovi stihovi kao i čitav njegov život. On je »poesia realizzata.«

*

Salvadori je bio svet u našem vijeku. I to u vijeku, kad se moderni čovjek jedino brine za nagomilavanje dobara, za prolazne naslade, za kult mišica i golotinje. Prošlog je vijeka Renan zanijekao mogućnost svetaca, osobito svetaca intelektualaca, jer da je u našem naprednom vijeku nemoguća vjera, nada i ljubav. U javnom životu Italije vladao je satanski duh Carduccija, koji je Talijance učio, kao što je Luter sa sebe bacio redovničku haljinu: »Getta i tuoi vincoli — uman pensiero.« Slabi su bili proroci Renan i Carducci, jer poslije njihovih hula na svetost nikao je u Francuskoj cvijet svetosti — Sv. Terezija od Malog Isusa, u Italiji bl. Bosco. Zamjeran je broj svetaca i svetica kanoniziranih u najnovije doba. A toliki čekaju najvišu slavu oltara. Između njih su tri sveučilišna profesora Toniolo, Ferrini i Salvadori. Osvrćem se na život ovog posljednjega. Čim je umr'o, svak je zaželio da ga vidi na oltaru. Bio je vjeran učenik poniznog Učitelja. Bondioli[1] tvrdi da je njegov život: »Luminoso esempio della santità moderna.« Rodi se u San Savino kod Arezza. Nedaleko njegova rodnog mjesta na istok nalazi se Gospino svetište. Na Marijinoj svetoj slici vidi se kako Majka drži Sina u naručju, a Isus Joj pruža nekoliko ruža. Prvi put kako je naš pjesnik vidio onu sliku pa kroz čitav njegov život, duhovni i umjetnički, Marija je bila pjesma njegove duše: »Forse in quei giorni in cor mi nacque il canto — che oggi è parola.« Marija će biti anđeo čuvar njegova života i pjesme. Stupio je u rimski Viscontijev kolegij. Nekog dana Pijo IX. primi u audijenciju čitavu njegovu obitelj. Kad je Otac vidio majku sa četero djece, reče: »Kako lijepa obitelj!« Zatim ispita djecu kršćanski nauk. Malog je Julija pitao što su sakramenti. Papi je savršeno odgovorio što su sakramenti kao što će kasnije savršeno izvršiti želju Isusovu u svojem životu da živi životom sakramentalnim. Pošto je u 17. godini objavio svoj prvijenac Odu Bogu, napisao je neku pučku pripovijest prema staroj legendi o djevici koja je svladala čovjeka — živinu. U tom je smislu kasnije napisao pjesmu »La vergine e l'uomo rettile«. Našem se pjesniku svidjelo moralno značenje one legende — ona je simbolizirala grijeh i otkup u drami njegove mladosti.

Za Salvadorija je bilo fatalno kad je došao u dodir sa Carduccijevom pjesmom. Otrovao ga »Il canto del amore«. Kasnije je upoznao i »Le odi barbare.« Dok je čitao Carduccijeve poganske stihove, iz početka se u isti mah i divio ljepoti pjesme i bunio radi sadržaja. Kasnije zapade u vjerske sumnje i povjerova Carducciju. Od ovog ga poganskog pjesnika ne otrgnu ni onaj sramotni slučaj sa prenosom tijela Pija IX. Prije nego je potpuno pao u Carduccijeve mreže, objavio je Odu Isusu Kristu. Zatim sa D'Annunzijem, Matildom Serrao poče surađivati u Carduccijevoj »Cronache bizantine«, smotri koja je imala da sve i svakoga podvrgne kritici — i samoga Boga — osim Carduccija. U toj je smotri objavio silu kritičkih radova. Koliko je na Salvadorija u ovo vrijeme intimnog drugovanja s D'Annunzijem djelovao ovaj razbludni erotik, nije moguće znati, jer je Salvadori mučao o svojoj prošlosti. Samo se zna da je i on osjetio u sebi vihor strasti, jer pjeva: »E ubbriaccato caddi, nè risorsi — più, fin che il Messo venne a me di Dio.« I kad je umirao, žalio je svoje mladenačke zablude i grijehe. U svojoj posljednjoj pjesmi pred smrt ispovijeda Bogu kad je bio daleko od Njega da

»cadde nel cupo abisso,
fu servo a menzognero.«

Ali pod korom zabluda i grijeha žarile su se žive iskre vjere, koju je od majke primio. I dok je bio Kardućijevac, više je to bio u formi nego u duhu. I tad je imao velik respekt prema ženi, skroz protivno od D'Annunzija, koji pozivlje plave djevojke da bježe iz crkve, gdje je cvijeće uvelo: »Oh, dalla chiesa ove i fior sono uccisi — Fuggite...« Naproti Salvadori, dok je bio u grijehu i zabludi, izdao je pjesmu »Selvaggia e Beatrice.« Mjesto razbludne, pohotne, požudne Selvade Cina Pistojskoga izabira idealizovanu Beatricu Danteovu. On žudi za Isti-

[1] »Ritratto religioso di Giulio Salvadori«, Milano, 1929.

nom i Pravdom. Njegova je duša žedna Boga. Hoće Mir u Ljubavi.

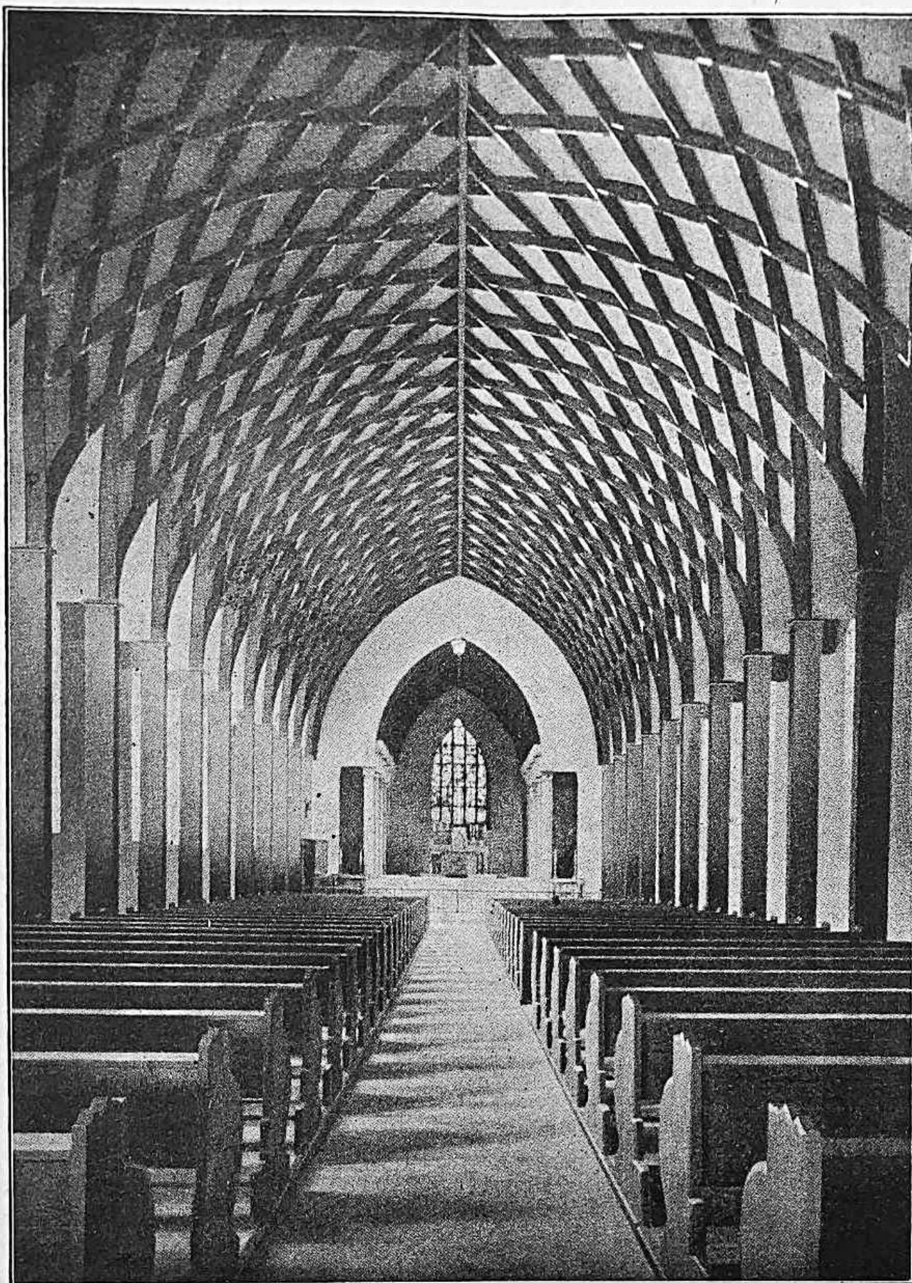
»Oh, dischiudersi in luce infinita
ove sia tutta sole la mente.«

U želji da njegova duša sine sjajna kao sunce izdržao je dugu i tešku borbu između tame i svijetla u svojoj duši. Bio je svijestan svih posljedica, koje ga čekaju, ako se obrati, povrati Kristu. Sve sljedbenike Kristove prati božanski Križ Golgote. Milost svlada sve. Svladala je i Salvadorija u Ascoli Piceno, gdje je bio srednjoškolski nastavnik. Obratio se, kako je povjerio nekom svojem prijatelju, za jedne ledene noći na Badnjak. Vraćajući se u kasno doba noći kući, podignu oči, zagleda se u zvjezdano nebo »e vide il volto del Signore.« Ode do mjesnog biskupa da mu to kaže. Njegovo je obraćenje djelovalo kao bomba na njegove prijatelje. 1885. doktorira s tezom: »I poeti dello stil nuovo.« Teza je bila — program njegova budućeg obraćeničkog života. Carducci, D'Annunzio, Matilde Serrao proglasiše ga ludakom. Uistinu je ludost Križa opila našeg Salvadorija. Svoje je obraćenje ispovjedio u pjesmi »Per una fiera italiana« i u odi »Per la morte di Victor Hugo.« Sam je glosirao svoje obraćeničke stihove. Značajne su one njegove riječi da nema znanosti, nema umjetnosti, nema života već u Vjeri. (»Non v' è scienza, non v' è arte, non vi è vita possibile, se non nella Fede.«) Prijatelji se uzvampiriše. A on je išao svojim kreposnim putem ne napuštajući književne kritike i pjesničkog stvaranja. Pače to je izabrao za polje svojeg apostolata. Htio je dokazati da se umjetnost može i mora da grije na suncu Vjere; da je moguća umjetnost i ako ne traži svoju autonomiju od Vjere. On je pretstavnik religioznog katoličkog pravca u talijanskoj suvremenoj litararnoj kritici i pjesničkom radu. Slijedeći stope Franje Asiskoga i Bonaventure tražio je u povijesti književnosti »tragove« Božje. I izdao je 1889. svoj »Canzoniere civile«, seriju pjesama religioznog sadržaja, da dokaže kako je glavni faktor talijanske povijesti napose, a svjetske povijesti uopće — kršćanstvo. Ova religiozna ideja srce je i duša čitavog literarnog Salvadorijeva rada. Bio je svećenik Vjere na oltaru umjetnosti. Osobito je proučavao Franju Asiskoga, Dantea, Petrarku, Manzonija, Ozanama, Tommasea da dokaže, što oni imaju velika u svojem životu i u umjetničkim djelima, da to duguju svijetlu Vjere i promatranju vječne Ljepote.

Zar se je onda čuditi divnom skladu kod Salvadorija u životu i umjetničkom radu? Poslije obraćenja njegova je pjesma sveta, jer je bio svet njegov život. Svet je svaki stih, svaka pjesma, svaka literarna kritika, kao što je sveta svaka njegova riječ, svaki osjećaj, svaki pogled. Živio je kao Djevac od 24—68. godine. Pod uplivom Dantea i pjesnika trećenta ženu je idealizirao stojeći fizički daleko od nje. Duhovno je bio bliz jedino jednoj Ženi »Djevici — Majci«, kojoj je posvetio svoje nježne stihove. Rijetko je tko u životu delikatnije shvatao katoličko viteštvo prema ženi nego on. I u Rimu na Sapienzi i u Milanu na Universi Srca Isusova kad bi govorio s kojom ženom, štogod je pitao ili savjetovao, pred njom bi stajao mirno ozbiljan, a nikad s posmijehom na usnama. Kad bi mu se približila koja žena, pa bila i njegova učenica, odmah bi skinuo šešir, i na ulici, pa taman peklo srpanjsko sunce ili sipala jesenska kišica. Kad bi u dvoranu stupila koja gospoda, ne bi sjeo dok to ona ne bi zaželjela. To sam svojim očima toliko puta vidio. I na nedostojnu ženu, prema primjeru Učitelja, ne bi se nabacio kamenom farizeja, jer se uvijek nadao u otkupiteljsku moć milosti. Stoga je spjevao pjesmu nekoj grešnoj pjesnikinji naznačujući joj kao uzor-prijatelja Krista. Jedino je On »L' Amico eternamente fido.« Kako je bio religiozno plodan ovaj djevac-pjesnik!

Majka mu je dala krasno srce. Milost je pretvorila njegovo dobro u milostivo srce. Ljubio je bližnjega, jer je evanđeoski ljubio Krista. Kad ovo znamo, onda možemo da shvatimo, zašto je Salvadori sa toliko zanosa i razbora proučavao socijalno pitanje. U drugoj je polovici XIX. vijeka socijalni problem bio zatrovan, kako zapaža Bondioli, kapitalističkim nemoralom, političkom demagogijom i marksističkim materijalizmom. Salvadori je socijalno pitanje proučavao u životu i djelima Franje Asiskoga, socijalnim enciklikama Leona XIII. i spisima Tommasea. Gianturco[2] je prikazao Salvadorija kao najboljega tal. kat. socijalnog teoretičara. uz Toniola. Socijalni problem rješava religioznom dužnošću universalne evanđeoske ljubavi. Bez ljubavi zemlja je pozornica mržnje i klasnih borba. Socijalni mir može da bude samo plod religioznog života jednog naroda. Zato on svojim apostolatom na literarnom polju promiče religiozne ideje. Talijanci, uči pjesnik, u vršenju Nauka Kristova treba da se poljube kao braća, i biće pravedni u socijalnom životu. Taj je nauk Krist ostavio svim narodima. Salvadori malo drži do ljudske pravde, »se non è illuminata e vivificata dalla luce e dall' amore del Regno di Dio.« Socijalnoj pravdi život i svijetlo dolazi od vjere. Sv. Franjo, nastavlja pjesnik, izvršio je socijalni pakt u Asisu, jer je shvatio da mu Isus veli: »Nel povero, nell' affaticato, tu vedi Me e la povera Madre Mia.« »U siromahu, u radniku je Isus i Marija. Zato je vjera hranila njegovu volju za širenje Pravde u društvenom životu. Vjera mu je profinila čovječji osjećaj. Salvadori je shvatio život i nauk Franje Asiskoga i pošao je za njim. Kao njegov trećoredac, premda je bio bogat, živio je kao siromah. Sin je ljubio nauk Očev. Siromasima kruha davao je sve svoje suvišno i više, a siromasima znanja davao je svoj um i svoje vrijeme. U jednom je i drugom pogledu bio gotovo rasipan, samo da širi dobro. A da to nitko ne zna: »Con quel tacer pudico — che il dono accetto fa,« veli Manzoni. Financijalno je pomagao svoje učenike, koji su tražili njegovo znanstveno blago. U posljednje doba je dijelio sirotinji i svoja odijela. Neki je student bio toliko siromašan da nije bio u stanju da plati ni minimalnu pensionatsku taksu, a Salvadori ga badava prima u svoj stan. Kad bi primio mjesečnu profesorsku plaću, odmah bi počeo da na veliko dijeli i pri kraju bi mjeseca ostao bez ičega. Pače je i dobit od svojih

[2] »Giulio Salvadori«, Milano, 1923.

HANS HERKOMER: CRKVA SV. AUGUSTINA U HEILBRONNU IZNUTRA (1926). (Strop s drvenim lamelama).

književnih djela darivao u karitativne svrhe. Jednom, dok je išao putem, susretne ga neki siromah i zamoli ga za milostinju. On se zaustavi. Turi ruku u jedan pa u drugi džep, ali ništa ne nađe, jer je već prije sve razdijelio među siromahe. Ostala mu je sama ljubav koja ga je osiromašila. Karitativnu akciju ljubio je i širio kao lijek socijalnih bijeda i nepravda. I to sakrito, jer je bio ponizan. I sa katedre je sjala njegova vjera, pobožnost i poniznost. Kao sveuč. docent poučavao je po konfesionalnim školama u Rimu. Liberalna Minerva toga mu nije oprostila. I ministar prosvjete ga pozove na odgovornost. Ljuto ga ukori. A on mirno i ponizno odgovori: »Ne vjerujem da sam zlo činio.« I nastavi sa poučavanjem. Jednom pođe u vojničku pićensku školu da vidi nekog učenika. Neki ga vojnici prepoznaše kao obraćenika i počeše psovati vjeru. On visoka čela javno protestova. Skočiše vojnici da će ga tući. I bio bi slabo prošao, da nije bilo onog njegova učenika, koji da ga spase, proglasi ga — abnormalnim! 1889. masonerija je pripravila velike proslave u čast Giordana Bruna. A on izda odu protiv Bruna apostata glorificirajući svece onog doba: Jerolima Emilijana, Filipa Nerija, Josipa Kalasancija. Za nj su oni pravi knezovi svojeg naroda, jer su vjerni Isusu Kralju.

Salvadori je čitav svoj život bio apostol Krista Kralja. Uvijek čist, vjeran, neustrašiv. Kad je pred smrt pretsjedao državnim srednjoškolskim ispitima u Rimu, ražalostio se čitajući sastavke i slušajući govore rimske mladosti. Krvarilo je njegovo apostolsko srce, jer ta mladost u svojoj većini poganski misli i poganski živi. To je on javno požalio na sjednici Socijalne Sedmice u Milanu zaklinjući mladost Kat. Akcije da širi katolički nauk i praksu katoličkog života. Mladost ima da obraća mladost. A

ovakih epizoda Salvadorijeva rada i apostolskog žara ima sila. Spominjem njegovo nastojanje da obrati Carduccija. U posljednjim godinama svojeg života Carducci se približio kršćanstvu. U pjesmi »Piemonte« sa poštivanjem spominje Ime Božje. Salvadori mu piše i moli ga da opjeva i Ime Isusovo, koje nije mortifikacija, kao što je prije pjevao Carducci, za čovjeka, već je uskrsnuće njegovo, kako pjeva veliki Manzoni.

Svoj apostolat Salvadori je odgajao u crkvi sakramentalnim životom. Svaki dan je prisustvovao sv. Misi i primao sv. Pričest. U crkvi je bio sabran kao dobri anđeo. Dok je bio u Milanu, uvijek je polazio sveučilišnu kapelu Srca Isusova. Uvijek je bio nazočan svakoj vjerskoj svečanosti. Osobito je štovao Euharistiju i Majku Mariju. Kasnije ću spomenuti njegove nježne verse u čast Euharistije i Marije. Postao je svet, jer se hranio Kruhom života i ljubio Kraljicu Svetaca. Jednom govoreći o njem njegovu bratu Mgru Enriku Pijo X. reče sa posmijehom: »Il vero p r e t e è Giulio.« I bez svetog reda bio je svećenik Isusa i Marije. Svaki je apostol Katoličke Akcije član »regale sacerdotium«! »Etudes« ga nazvaše »poète de l' humilité.« A kolege su ga na universi od milinja zvali »San Giulio Salvadori.« Čistoća, siromaštvo, ljubav i poniznost — to su njegove poglavite kreposti. Otud njegova zamjerna blagost, mir, vedrina, pouzdanje u Providnost, tankoćutnost u bratskim odnosima, a delikatnost viteška u razgovoru sa ženama. Njegov studij, četrdesetgodišnji književni rad, obučavanje u školi i van škole, njegovo ustrajno nastojanje za duhovnim usavršivanjem, sve je imalo jedan cilj — Boga. Htio je da bude u svojem životu i umjetničkom radu »vir religiosus«. Vjernik u teoriji i praksi. Uvijek i svugdje. Jedinstvo života i misli, života i književnog rada — jedinstvo religiozno. Eto to je prva i prava veličina Salvadorijeva. U vječnom Zakonu, koji ne može izbrisati iz svemira i duše nikakova sila i zloba i prevara, u vječnoj Pravdi nađe Svijetlo Istine i Ljepotu Božju:

»Nella Legge immutabile che al core
ahi! s' oscurò dalla Tua Man segnata
trovo alfin la via fuor d' ogni errore.«

Salvadorija je Zakon Božji poslije obraćenja čuvao u životu i u radu od svake zablude. Zakon Božji bio je njegov životni put. Tražio je da ostvari u sitnice Volju Božju. To je bio Svetac. Stoga je uživao svijetlo i mir. U svojoj čednosti svoje je talente Bogu pripisivao. Molio se, jer mu je molitva bila utjeha i raj na zemlji. Škola i poezija bilo je njegovo misijsko polje. Sijao je istine vječne Istine. Divan je bio njegov život. Uprav »poesia realizzata.«

*

Julije Salvadori kao književni historik i pjesnik odgaja. On je misionar religiozno-etičkih principa u životu duha. Od Božjih načela polazi i k njima se povraća: Božje svijetlo ravna golemim njegovim radom. Gianturco veli da se u njegovu književnom radu kao u zrcalu odrazuje povijest intelektualnih i moralnih generacija talijanskih. Za nj pjesma nije kult forme ili zvučnost stiha kao za D'Annunzija. Pjesma mu je poklon Ljepote Istini. U tom i stoji prema njegovu mišljenju pjesnička vrijednost »Cantico delle creature« Franje Asiskoga, Pjesnik za Salvadorija najprije ima religiozno poslanje, a zatim patriotsko i socijalno. On iz života svojeg naroda crpe snagu i slike za svoje pjesme. Uči se od naroda da uči narod. On je u svojoj mladosti bio suradnik Carduccijevih »Cronache Bizantine«, jer su u početku istraživale historiju talijanske književnosti. Kad je Carducci svoju smotru pretvorio u bezvjersko glasilo, Salvadori je osjetio svoju duševnu krizu. I napustio je panegiričara satane. Revoltirao se na Carduccijev poganski klasicizam. Za Salvadorija je umjetnost službenica Istine, Vjere. Uprav u duhu Bonaventurine filozofije da: »Omnes artes famulantur Theologiae.« Pjesma je utjeha u životu, napitak je sreće i slasti, kad blista u sjaju Vjere.

Salvadori je započeo svoj književni rad koncentrirajući sve svoje duševne sile na Dantea, pjesnika Vjere, koji je najviše čiste Ljepote izlio pred oltarom Istine. Dante je kroz čitav književni život Salvadorija — srce njegova rada. Izdao je dvije sveske o Pjesnikovoj mladosti i progonstvu. Izdao je i njegova manja djela, koja imaju političko-religioznu tendenciju. Pače sastavio je i komentar Divne Glume okoristivši se najnovijim rezultatima dantologije. Kao profesor literature nije je htio razvijati, obrađivati i tumačiti sa egzegetskog stanovišta, što muči um i pamćenje, niti upotrebljava pretjerani, dosadni kritički aparat, već je povijesne i književne velikane gledao, učio i naučavao kao da su živa bića pogađajući psihologiju učenika. Pjesnik je tako, a da se ne bi ni spazio, dao nešto i svojeg života, dao nešto i našega života, jer Danteove boli i nade krik su i naše iste duše koja osjeća nostalgiju neba, božanstva i duha. Salvadori je u povijesti literature bio pedagog.

Osim Dantea on je u sitnice poznavao i Manzonija. Pače za nj su ona dva autentični tumači talijanske katoličke duše. Sjećam se dobro da nam je Salvadori prve godine svojeg profesorovanja u Milanu čitavu godinu držao predavanja o sličnosti konversije fioretinskog i milanskog pjesnika. Od modernih je najviše govorio o Ozanamu i Tommaseu, koji su za nj apostoli kršćanskog programa za ostvarenje socijalnog mira u Kristu.

Salvadorijev pjesnički rad razvija se u duhu Manzonijevih »Inni Sacri.« On je prožet slatkom harmonijom Manzonijeve religiozne pjesme. Salvadori je, njegov učenik, iako nije dostigao njegovu dubinu misli i muzikalnost versa. Ipak, tvrdi Gianturco, danas u Italiji nijedan kršćanski pjesnik nije veći od Salvadorija. Jak je u svojim mislima, a spontan i topao u svojem lirskom poletu. Sigurno, u pjesmi od suvremenih talijanskih katoličkih pjesnika nitko nije od Salvadorija veći kršćanin. Njegova je pjesma Evanđelje u stihovima, a ujedno je i čista, slatka, lijepa pjesma. Organski je on opjevao sve povijesne talijanske slave Vjere i Domovine. On pjeva da će Italija biti velika dok bude katolička. I stoga zapjeva, da kako žetelac sabire zrele klasove, tako Bog izabra talijanski narod da donese plod pravde: »a dar frutto di giustizia eletto, Te Dio accolse...« Te nastavlja: Kao što aprilsko sunce

svake godine čini da iz zrna proklije novi klas, tako svake godine njegov narod pod zrakama milosti doživljuje svoje sveto proljeće (»La sua sacra primavera«). Pjesnik zaklinje i danas svoj narod, ako hoće da se obnovi i preporodi, da koraca božanskim putem (»Tu per la via divina — procedi e regna.«) Sila nije u stanju da osvoji i skrši:

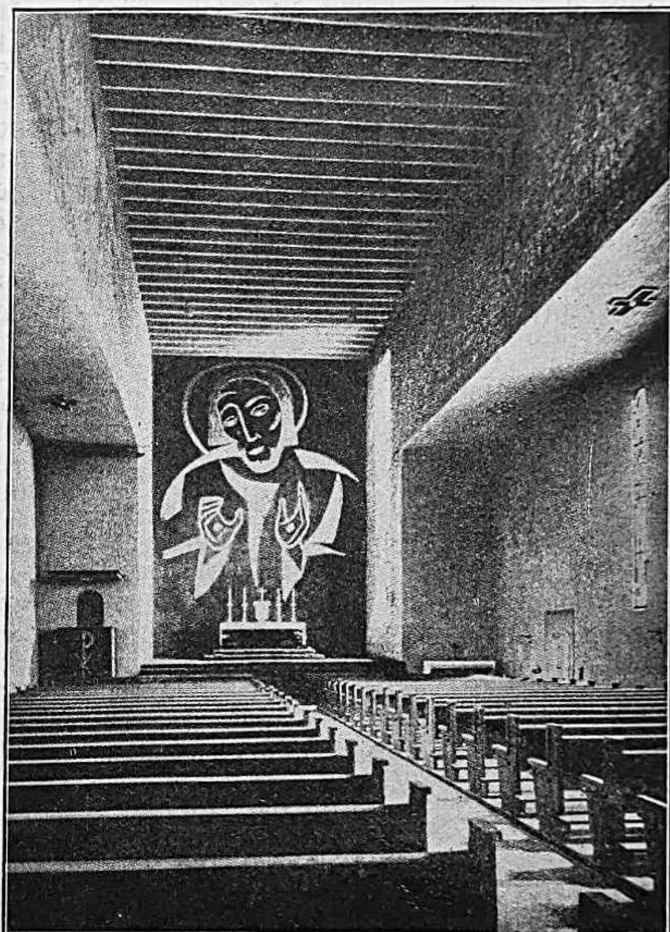
»Non ha la forza impero
più, ma la legge, ai liberi soave
giogo d' amore.«

Julije Salvadori je bio duhovni sin Sveca iz Umbrije kao i Dante, zato je i mogao da ovako duboko shvati i veliča Ljubav, koja osvaja; da zazire od sile, koja mrzi i ubija. Treba da talijanski narod svlada sama sebe, i imaće mir. Osobito danas ove proročanske riječi pristaju novoj Italiji: »Tu di te stesso, vincitor, t' imponi — legge di pace...« A nad drugim narodima, umornima jer su daleko od Boga, ne carstvo sile, već pravde: »Di Giustizia il Regno su lor dilata.« Pravda je kći Božja, a sila truje. Po Italiji se vraća Kraljevstvo Božje: »Il Regno s' avvicina per Te di Dio.« On želi da Italija ne osvaja materijalni svijet, već da bude u kolu naroda apostol, misionar kršćanske civilizacije i da širi Kraljevstvo Mira Božjega u svijetu. I ovoj ideji katoličkog jedinstva i universalnosti Kraljevstva Kristova ostao je vjeran do posljednjeg daha. Uvijek u svakoj pjesmi on je najprije kršćanin. I kad je buknuo svjetski rat, iako je Salvadori neprijekorni patriot, ipak, jer je nadasve kršćanin, piše ove potresne stihove:

»Ecco a che ci condusse la sconoscenza superba
Del sangue dei fratelli per noi faticanti e morenti,
Abbandonati alle insidie dei vili mercanti del sangue
Seminatori d' odio nel dolore senza speranza...«

Oholost je otrovala internacionalne odnošaje. Narodi su pali u krvavu stupicu »podlih trgovaca krvi.« Oni su sijali mržnju i oblili su Evropu krvlju i boli — bez nade. Radi toga on moli u svojoj pjesmi Boga da njegova Italija prođe kroz kupelj krvi i očisti se da se popne do kršćanske visine i veličine u poniznosti i ljubavi.

Ponizna Italija — to je centralna misao Salvadorijeve patriotske pjesme. On je tu krepost naučio od svojeg duhovnog oca Franje Asiskoga, a tu je pjesničku ideju primio od Dantea. Pjesnik hoće da njegov narod nauči tu krepost od svojih najslavnijih sinova. Još od 1875. on Italiji veli: »Umile Italia ascolta!« Pjesnik ne će da njegova domovina bude silovita. On želi da bude ponizna, jer nad poniženima zasjat će sunce Pravde, a plameni znak ljubavi krvlju se pečati u srcu. (»La infiammante insegna dell' amore — solo col sangue si suggella in core!«) Pjesnik je htio reći da će Pravda, Providnost poniziti oholost silnom boli. Bol je ekspijacija za grijehe. Petgodišnja ekspijacija svjetskog rata bila bi besplodna, kad ljudi ne bi htjeli shvatiti da Pravda, Providnost u poniznosti obnavlja kršćanske narode. Poniznost nije kukavičluk. U Danteovoj, a donekle i Vergilovoj, ideologiji, poniznost je kršćansko zvanje Italije. Ona mora muževno da stoji sa strane onih koji su ugnjetavani; da ruši nacionalne fronte i promiče Kraljevstvo Mira. Pod zastavom poniznosti Italija bi imala da ruši nacionalne egoizme, guši neprijateljstva, koja radaju pohotom i mržnjom među narodima i klasama. Jedino je poniznost u stanju da spoji pobjedu s pravednošću, dužnost s ljubavlju, materijalni napredak sa moralnim. Samo na poniznosti može ozbiljno da se temelji Društvo Naroda, koje bi nad sobom priznalo sunce Istine, i tad bi promicalo interese pravde. Samo je u ovom smislu domovinska ljubav stepenica k ljubavi za čovječanstvo. Čistu, moralnu domovinsku ljubav može da

HANS HERKOMER: CRKVA U RATINGENU, IZNUTRA
(Hristova slika, strugani mozaik od Willi Ösera).

nadahne samo Krist. Radi toga Salvadori u svojoj pjesmi »Cristo di Aquileia« veli tko se u Krista ne pouzdaje ili Ga ne priznaje, da će mu se brzo u srcu ugasiti i plamen domovinske ljubavi. Pjesnik pjeva:

»Se in Lui non fidi o Lo sconosci, è spenta
pur la fiamma del patrio focolare...;

jer su Obitelj, Domovina i Čovječanstvo stepenice istoga Oltara:

»Famiglia, Patria, Umanità redenta
gradi di un solo Altare.....«

Nikad nam nije potrebniji nego danas ovaki kršćanski patriotizam. Potreban nam je danas, kada se Nacija u ime Hegelove filozofije deificira. Već je Macchiavelli učio da je svako zločinstvo, ako se počini u ime i na korist Domovine, moralno. Salva-

dorijev patriotizam dok ljubi domovinu, ljubi je a da nikoga ne mrzi; za nju radi, trpi i živi iz ljubavi prema Pravdi i Istini. Ljubav, Pravda, Mir... to su ideje, kršćanske ideje Salvadorijeve pjesme.

Nego naš pjesnik zna da ljudi nijesu u stanju nevinosti. Pod uplivom su požuda i strasti. On kao kršćanin pjeva da je ideal pravde i ljubavi moguće postići odgojem, oplemenjenjem pojedinaca. Narod je zbroj pojedinaca. Pojedinac je narod u malom. Kakav pojedinac, takav narod. Treba kršćanski odgojiti pojedinca. Razvoj kršćanske civilizacije u srcu čovječanstva ovisi od formacije pojedinačkih kršćanskih savjesti. Jedino kršćanski odgojen čovjek kršćanski će odgajati ljude. Stoga Salvadori, a ovo je važno, svoju domovinsku ljubav prekaljuje socijalnom notom. Otkupljen čovjek žrtvovaće se za čovjeka. Današnje socijalno zlo sinteza je starih i novih zala. U pjesmi »Santa Maria delle Vertighe«, krasnoj alegoriji socijalne pravde, crta tegotni put jovječanstva naznačujući lijekove za socijalne nepravde. Pjeva kako je Marija stala usred svojeg naroda, a narod je zaboravio njezin nauk. Pao je u ropstvo starih zabluda. »D'antichi errori si fè servo.« I šiba Nepravdu ovoga svijeta:

»Il mondo ancor
grida giustizia,
e fa del grido velo alla malizia
e grida Pace ed ha nel cuore la Guerra.«

Ideja Pravde glavna je ideja njegove socijalne filozofije. Prema njemu je jedini motiv da tu Pravdu ljubimo — Poniznost. Poniznost je isto što i ljubav prema Kristu u individualnom i socijalnom životu. To on za se ispovijeda u pjesmi svojeg obraćenja: »Confessione«. Ispovijeda da mu je poniznost otkrila svijet Božji. »Il raggio d'umiltà m'aperse un mondo.« U iskrenoj poniznosti uspio je da vidi na Križu Čovjeka, Žrtvu plodne Ljubavi:

»Vide nel lume dell' Eterna Idea
il Sacrificio dell' amor fecondo...«
»E nudo sul Patibolo levato,
L'uomo le aparve, e l'ineffabil volto
velato d'ineffabile dolore;
in Lui l'immane sforzo del peccato
a uccidere la Vita, e l'odio stolto
vinto dal Sangue del Divin che muore...«

Isus je ubio grijeh svojom poniznošću. Njegova Ljubav Ga je zalila gorčinom boli. Mržnju je svladao svojom Krvlju — Bog Čovjek na Križu. Isus je uzor poniznosti, ljubavi i požrtvovnosti u socijalnom životu. Stoga je i karakteristika Salvadorijeva života i pjesničkog rada poniznost. Jer sam ga gledao, mogu posvjedočiti kako poniznost divno pristaje velikom duhu. Bježao je od reklame. Mnogo toga je anonimno objelodanio. Sakrivao se od drugih, sakrivao i od samog sebe. A to je vrlo teško, osobito za umjetnike, bilo koje vrste. Nikad, ni u svojem socijalnom apostolatu, nije ni od kog tražio nikakve nagrade, jer je uvijek mislio da je manje učinio nego što je morao. Jezik je čuvao da ne povrijedi ni ljubavi ni istine. U mnoštvu današnjih hvalisavaca prolazio je kao uzor čedne poniznosti. Cijenio je da je misija njegova života da bude »Un operaio della parola« kao učitelj i kao pjesnik. Kao učitelj više je bio otac nego učitelj. Njegove literarne prelekcije više su bile meditacije nego rasprave. Uz zamjerno poznavanje književnog materijala, poznavao je Svete Knjige i svete Oce kao malo tko. Poslije svake njegove lekcije učenici su se osjećali boljima. Za nj je književni studij pretežito bio povijest osjećaja i ideja. Povijest duša, kako dobro zapaža Sticco. Valjda nitko od njega nije čitavim svojim bićem bio protivniji larpulartizmu. Ni prevelikog analitičkog estetizma nije ljubio. U svojoj poniznosti čuvao se od nemoralnih pisaca. Za nj su oni bili »avvelenatori«. A ipak u čitavoj svojoj prebogatoj literarnoj kritici očituje se kao točan poznavalac ljudskih strasti.

Velika je socijalna vrijednost Salvadorijeve pjesme. On s pjesmom na usnama hoće da pjeva pod zastavom pređa. Tu je zastavu prvi podigao Franjo Asiski za kršć. obnovu Italije. Salvadori poput Franje hoće da svoju domovinu vrati na vrela kršćanskih ideala. Stoga je u živoj opreci sa Carduccijem i sa D'Annunzijem, pjesnicima klasičkog poganskog ropstva, tjelesnih naslada i brahijalne sile. Salvadori hoće da vrati Italiju na stope njezina »poniznoga sveca« — Franje iz Asiza, koji će je svojim duhom herojske poniznosti sačuvati vjernu Kristu, Bogu Ljubavi i Istine. Protiv čitave literarne klasične struje Salvadori promiče primat Italije u svijetu u apostolatu civilizacije i kultu katoličkih ideala. Italija za nj znači kršćanska Italija. Protiv Carduccijevih poganskih stihova u »Fonti del Clitunno« Salvadori veliča Kristov suverenitet nad Italijom. »Intatta fu la corona... Cristo la cinse...« Stoga naš pjesnik zaklinje svoju domovinu da ne ide putem krivih proroka. Salvadori je u tradiciji Franje Asiskoga, Dantea, Manzonija, Tommasea. On je negacija Carduccija i D'Annunzija. Pokršćanio je i Pascolijeve motive o poniznim stvorenjima, o bježnom času i čovječanskom bratstvu u tajni boli. Calcaterra dobro zapaža da Salvadori iz visine promatra ljude i ljudske događaje, jer je u sebi svladao nižega čovjeka. »E vede tutto nella luce di Dio.« Sve gleda kroz prizmu Kristovih ideja. On je potpun kršćanin u umjetnosti. Kroz naočari Kristove poniznosti promatra prošlost, sadašnjost i budućnost. On Italiju ne obožava poput današnjih ultranacionalista, iako je u pjesničkoj intuiciji vidi u Božjem Promislu: »Sei 'l sangue, il pensiero, lo spiro del mondo.« Srce, misao i duh svijeta. To nije nacionalna uzgoritost. On u Italiji vidi novi izabrani narod, nad kojim triumfira Križ. Italija je za njezinu sreću najbliža da mu se pokloni. A to pjesnik hoće. Jednom mi sa posmijehom reče: »Roma — Doma« uvijek je Rim gospodar svijeta. U rimsko doba silom, u Novom Zavjetu Ljubavlju Križa, koji sja nad Vatikanom. Stoga je Italija Sangue-Pensiero-Spiro svijeta. To je čisti, vedri, kršćanski idealizam. I upravo jer je Salvadori htio svoju Italiju obećanom zemljom kršćanstva, nazvao je drugo izdanje svojeg »Canzoniere civile« — »Ricordi dell' umile Italia.« Na jednom mjestu naš pjesnik piše da je Dante htio svoju Italiju poslušnu Zakonu Božjemu nazvavši je — poniznom. Dantolozi prije Salvadorija nijesu davali velike važnosti tim riječima največega

Pjesnika. Poniznost znači, tumači dalje Salvadori, pravu civilizaciju, koja se ne sastoji u vanjskoj veličini i pustoj slavi, već u gajenju umjetnosti, lijepe knjige, znanosti i mudrosti te primjeni socijalne pravde u društvenom životu i ljubavi domovinske u okviru moralnih principa. Da dođe do pune harmonije moralnog i fizičkog rada — u tom naš pjesnik vidi veličinu i sreću svoje domovine.

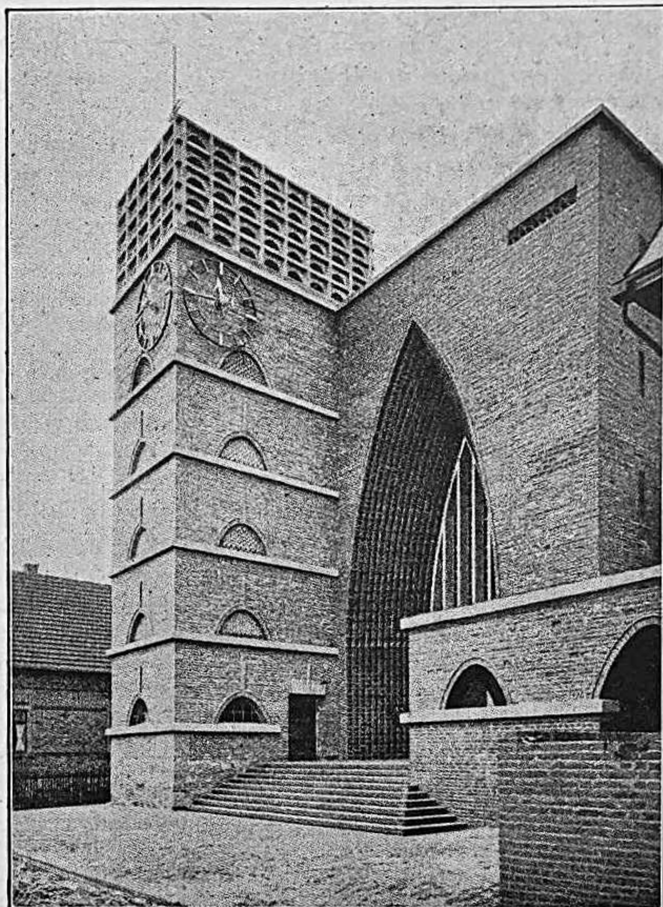
Važno je pitanje: kako je Salvadori riješio problem ljubavi i žene? I jednu je i drugu idealizirao. Ljubav i žena dvije su crne ljage u pretežnom dijelu svjetske literature. Ljubav i čar žene i Salvadori je osjetio u svojem životnom proljeću. Ta bio je pjesnik! I to u društvu jednoga D'Annunzija i Carduccija! Osjetio je u svojim udima drugi zakon koji se protivi zakonu duha. Zaustavio se pred ponorom. Prenu se. Valjda ga je povukla u zatišje dobrote i čistoće blaga ruka njegove sestre. Calcaterra tvrdi da je Salvadori u sebi prije svladao s t r a s t i, a onda z a b l u d e. Salvadori je ljubomorno sakrivao tajnu svojeg obraćenja. Bio je ponizan od prvog časa novog života. Ali pjesnik kad bi sakrivao svoje osjećaje, ne bi bio pjesnik. Veličinu i ljepotu njegova obraćenja čitamo u njegovim pjesmama koje su crescendo njegove ljubavi prema Kristu. Dante se spasao od mladenačke pohote na pogled mutave žene »femina balba«; naš pjesnik se odvratio od tjelesne ljubavi uočivši njezin trulež i prolaznost. I idealizirao je ljubav prelivši je u Ljubav. I za nj je kao za Dantea Beatrice »Sogno eterno della mente«. Ona je »Stella«... i prema toj zvijezdi, koja nije apstraktna metafora, već realnost najviše savršenosti i vječne Ljepote, ići će vjerno zamjernom odanošću vječnom Idealu Ljubavi. To ne će proći bez borbe. U »Leggenda dell'anima« ispovijeda kako se njegova duša uputila k Ljubljenome, ali iznutra čuje glas: — Tko si ti? — Ja sam. — Ne poznajem te: ovdje nema mjesta za me i za te. — Duša cvileći ode. A ipak se nada. Kad joj tajni poslanik donese vjenčano ruho i jedan kruh. I veli sretna duša Gospodu:

»O D i o non son piu io;
Apri! Io sono una con T e...«

Kada se je Salvadorijeva duša ujedinila s Bogom tad kliče:

»Dunque è vero? Ed era esilio
questa occulta mia tristezza?«

Poslije ujedinjenja s Bogom pjesnik je shvatio da je bilo progonstvo njegova udaljenost od Ljubavi. I veseo veli dragom Bogu: Tajni život neizrecivo lijep, koji mi se izdaleka smiješio kao Zvijezda: »Sei Tu Dio.« Salvadori izražava u nekoliko kvartina, danteovski snažnih, zablude, zalutalost duše po putovima koji nijesu istiniti. Naš je pjesnik živi kontrast modernoj filozofiji koja se uvukla u čahuru ohole autonomije od Boga — u kulu egocentrizma, koji je najveći protivnik Ljubavi. Jedna je Ljubav, i pjesnik upreže sve svoje umne i fizičke sile da je umjetnički oriše i duhovno dostigne. Nikada čar prolazne ljubavi nije bio u stanju da ga zarobi i rastrese: njegov duh leti po stepenicama stvorene ljubavi do Ljubavi. Ljepota žive i nežive prirode samo su sitnice za odmor njegova duha: čas, dva se zaustavi, i ide pjesnik-hodočasnik dalje. U srcu nosi veće svijetlo i ljepšu ljepotu od ikakve stvorene. To svijetlo i ta ljepota oblijevaju ga divnom Ljubavlju, koja ne negira ljubavi zemaljske, samo je oplemenjuje i upravlja do vječne Ljubavi. U ovim svojim idejama Julije Salvadori slijedi veliki nauk sv. Bonaventure u »Itenerarium mentis in Deum.« Poput zaljubljenika bacaše u čašku stvorene ljepote da u njoj promatra i tumači vječnu Ljubav, koja je požela do dna srca svaku njegovu pjesmu. »Per visibilia« popeo se »ad invisibilia.« Budući da

DOM. BÖHM: SEOSKA CRKVA U BISCHOFSHEIMU KOD MAINZA (1926.) (Gola opeka i željezni beton).

je bio čist i slobodan, neokaljan od strasti i slobodan od njihova ropstva, bistrim umjetničkim okom mirno i vedro je zapažao carstvo osjetne realnosti. U tom smislu klasične njegove pjesme »Alba latina«, »Sera latina«, »Storia dell' arcobaleno«. U pjesmi »Ramo infranto« vidi tajnu Dobrotu koja u žile svemira izlijeva klice života. U pjesmi »Selva« uči se poniznosti i vjeri od jednog pruta trave. Kao zaljubljenik Boga u »Piccole vite« motri tajnu ljubav cvijeća. U pjesmi »Lavoro della vita« opjeva imperij Providnosti Božje. Divna mu je pjesma »Refrigerio«: zaprašene trave i uvele ruže vape za proljetnom rosom kao što duša osjeća želju i slatku melankoliju za nebeskom milošću. U pjesmi »Ritmo« pjesnik sabire u jednom ritmu ljudskog srca kret neba i zemlje, jer čovjek u sebi sabire želje svih stvorova i prikazuje ih poput svećenika u prirodi —

Stvoritelju. Čitav svemir vodi i ravna jedna Ljubav. To je velika, krasna i idealna pjesma Julija Salvadorija. On je kršćanski idealizirao ljubav prelivši je u ocean Ljubavi. A D'Annunzio se i Carducci istrošiše u osjetnoj ljubavi!

Salvadori je znao da je u mladosti bio u zabludi. On se je sjećao svojih virovitih strasti. Zato je čitav život pokoru činio i plakao. Svojih suza nije htio, nije nosio na javu: javnost svete stvari profanira. U suzama je brusio svoju čistoću ovaj pjesnik mistik. Živio je kao djevac iskreno i prostodušno respektirajući — ženu. Kad mu je prijatelj, pjesnik »Piacere«, povjerio da ljubi tuđu ženu, on mu poput revnog čuvara Zakona Božjega doviknu samo jednu riječ: »Rispettala«. Ženu poštuj, ne profaniraj je! Ljubio je djetinjskom nježnošću i svetačkom vjernošću majku i sestru. Za nj je jedna jedina žena — ideal — Žena iz Nazareta. On pjeva nježno, a ozbiljno o ženi, jer on u njoj veliča kršćansku djevicu i njezinu ljubav prema Kristu. Stoga kad pjeva o ženi, pjeva ili o Djevici ili o Katarini Sijenskoj, Rozi Viterbijskoj, Luciji, mučenici...

Ali gdje je pjesnik najfiniji, to je u risanju nekih svojih tajnih rana. Misli na svoju mladenačku ljubav. Neko je srce bilo u nj zaljubljeno. To je srce za nj imalo »Ardor, dolcezza, estasi.« A on pobježe, slomivši jedno mlado srce. Ali joj posvećuje i ove stihove: »Vergine, ascolta... nulla è quaggiù che al tuo desio risponda.« Djevojko, slušaj i znaj: Dolje na zemlji ništa ne može da potpuno odgovori tvojoj želji. Radi toga umri svemu onome što na zemlji umire. Samo ljubi Boga. »Per tutto ciò che muor sii cosa morta — quel che tu ami è Dio.« Odbivši naš pjesnik posjedovanje žene, idealizira njezinu ljubav. U »Ramo infranto« on pod simbolom trave pita ženu što od njega traži. Ona mu sjajno odgovara:

»Vedi? Io profumo chi mi calpesta
tacita, ignota, senza mercè...«

Danteovski je ovo pojam žene koja sublimira čovjeka. Beatrice je anđeo koji otkupljuje, a ne truje. Radi toga Salvadori nadoda Franjinoj pjesmi »Cantico di frate Sole« ovu kvartinu koja veliča kršćansku ženu:

»Laudato sii, mi Signore, per la sorella umana creatura
la D o n n a sposa e madre, umile mansueta e pia:
Beato chi l' accosta con amore fido e mano pura,
Guaî a chi la calpesta, fiore nel fango della via.«

Salvadori je bio pravi kršćanski kavalir žena. Teško je naći u čitavoj suvremenoj literaturi uzornijí primjer kršćanske idealizacije žene od ove našega pjesnika. On je bio u stanju da ovako duhovno gleda ženu i svako stvorenje, jer nije htio da ih materijalno posjeduje. Radi toga je Salvadorijeva pjesma čista, a srce se penje po asketsko-mističnoj skali do Ljubavi. Prava ljubav prema Ljubavi traži žrtvu. Boj joj je dokaz vjernosti i odanosti. Smrt žrtvenik stalnosti i snage. Zato nježno pjeva naš pjesnik:

»Pietà, pietà, Signore — Fammi scoppiare il core
Fammi toccare il fondo del dolore — Sol nella morte è
A m o r e.«

Tako on u pjesmi »La vita«. Duhovni život ovisi od žrtve. Želja za žrtvom znak je vedre i jedre ljubavi. Žrtva ga je očistila od zemaljske ljubavi. Žrtvujući sebe shvatio je ljubav stvorenu i u stvorenju vječnu Ljubav. Svemir teži k svome Stvoritelju. A Stvoritelj se zaručuje sa stvorenjem u Krvi Kristovoj. Radi toga je, zapaža Calcaterra, Salvadori pjesnik i božanske i čovječanske ljubavi. Ljubi Boga i sve stvoreno, jer ljubav sjedinjuje sa Ljubavlju. Salvadorijeva pjesma — vječna je filozofija Augustina, Bernarda, Bonaventure. Stoga je i duboka i lijepa.

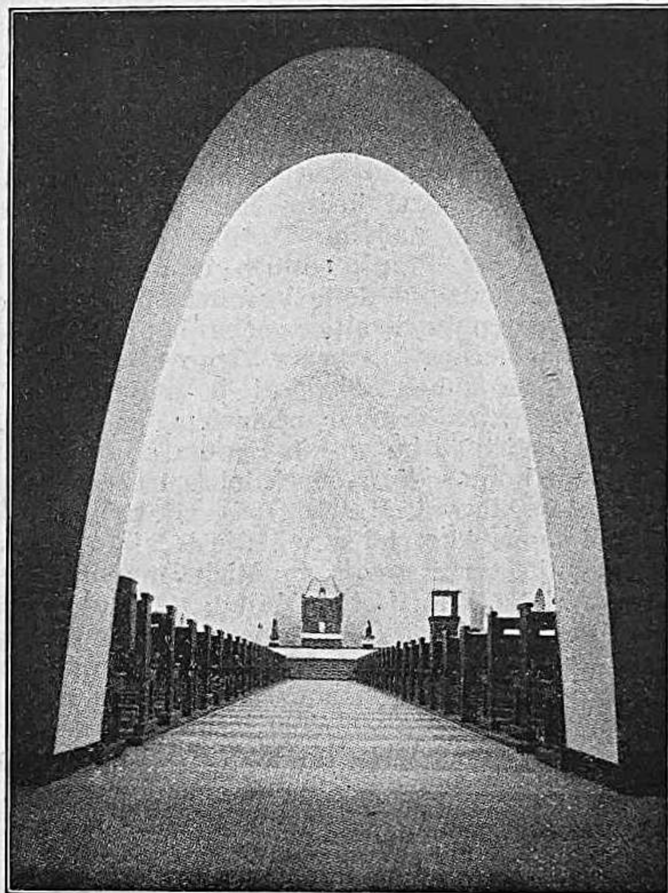
*

Antonietta G i a c o m e l l i piše kako je Salvadori s njom i s nekim drugima poslije svojeg obraćenja osnovao društvo »Unione per il bene« za moralni preporod Italije.[3] Izdavao je mjesečno glasilo »L' ora presente«. Tako je od svoje mladosti Salvadori bio apostol duhovnog preporoda u talijanskom društvu. Taj je preporod bazirao na kršćanskoj reformi pojedinca. Bazirao je i na kršćanskoj slozi dobrovoljaca za širenje ideala kršćanske ljubavi. Pisao je otvoreno pismo liberalnom ministru Bonghiju. U njem navješta Preporod Italije po katoličkoj mladosti poniznoj, a smionoj, slobodnoj, a poslušnoj. U pismu samosvijesno ističe u čemu stoji duhovna obnova: »Prava obnova, koja ne govori prije nego učini, prije svega čini; iskrena je, ili što je isto, ponizna je, t. j. ne nalazi da što ispravi na drugima, dok sebe nije ispitala.« Zatim upozorava gosp. ministra kako se kršćanstvo u Italiji nikada neće otrgnuti od katoličkog jedinstva »jer dobro zna da jedino u jedinstvu i miru snaga je religiozne akcije«. Salvadori je bio kršćanin. Prožet svetačkim načelom: Sentire cum Ecclesia. On je u svojim spisima ostavio i zaokruženu sliku katoličkog reformnog rada u povijesti talijanskog naroda. Barjaktar mu je talijanskog katoličkog preporoda sv. Franjo. U činkvećentu sv. Filip Neri, Viktorija Colonna, Michelangelo... Dobro zapaža da su Talijanci ili katolici ili nevjernici. Nikada disidenti. Sjećam se dobro kako mi je u jednom razgovoru s poniznim ponosom isticao da Italiju nikad nije otrovao otrov protestantske herezije. Ja sam mu rekao da je to zlatna stranica povijesti i mojega naroda. I bio je čisto sretan. On pripisuje ovu sreću za talijanske katolike Franji Asiskome i Danteu. To su dva anđela talijanske katoličke slobode, koji su učinili »Sfuggire ad ogni laccio di servitù umana; la profezia e la santilà, la parola dantesca e la opera francescana...« Radi toga je bio veseo kao nevino dijete kad je pred smrt našao jednu izreku sv. Ambrozija da je Italija i do njegovih vremena bila »Aliquando tentata, mutata nunquam.« Salvadori je riječju i primjerom, životom i pjesmom bio apologet vjere. Bio je apostol svojeg katoličkog uvjerenja. I u čitavom svojem književnom radu bio je — Svetac. Čist i nevin. Bez i najsitnijeg kompromisa sa strašću. Nazvaše ga, i to mu je najistinitiji naslov. »Il Santo della letteratura.« S pravom ga je o. Cordovani nazvao »Defensor Fidei« od 1885. do naših dana. Salvadori je teolog-pjesnik. Neki trećentist slaveći Dantea veli

[3] »Ricordando Giulio Salvadori«, Milano, 1929.

da su teologija i poezija »quasi una sola cosa... anzi... la teologia niuna altra cosa è che una poesia di Dio.« Teologija je pjesma Božja. Salvadori je ovako mislio. Pred smrt izda djelo »Ricordi di San Francesco d'Assisi«. Tu je mistična, teološka slika njegova života i umjetnosti. Kod njega je, veli Bondioli, »piena coerenza di arte e di vita«. I Kontardo Ferrini je rekao da »L' arte, la scienza, la natura conducono a Dio.« I nastavlja da Duh Božji koji vlada u srcu pravednika »porta ad amore ogni cosa bella, buona e degna.« Istih je misli i Salvadori. Oba su jednako sveta. Salvadorija boli udaljenost čovjeka i njegova duševnoga rada od Boga. Upravo jer svijet radni i umjetnički žive bez jedinstva s Bogom, — svijet je velika laž. »Onde tutta al Tuo sguardo è ormai la terra — una menzogna.« Stoga on pjeva slave Gospodnje. Pjesnički rad shvata kao talenat u njivi Gospodnjoj. Žedan žudi za izvorima u vječnoj Domovini. Osjeti da je domovina duha u Mudrosti. Sakrita je u tajni Inkarnacije Isusove i Golgotske tragedije. Ganuta srca proživljavao je Muku Gospodinovu. Htio je punoga, čitavoga Krista. Nije htio onoga sladunjavoga Pascolijeva, već onoga iz Betlehema, Nazareta i sa Golgote. Kako Ga je vidio i živio Franjo Asiski. Htio je Krista Crkve i Evanđelja. Evanđelje mu je metar ljepote, jer je Evanđelje Krist — apsolutna Ljepota. Što se slaže sa Evanđeljem lijepo je, što se protivi Evanđelju ne može biti ni lijepo ni dobro. Mnogima se činilo i danas se čini pretjerano ovo umjetničko naziranje Salvadorijevo. Ali nek se ti sjete da je on konvertit: za njegov veliki duh — Duh Sveti je očistio veliko srce.

Prof. Salvadori je imao službeni govor god. 1925. prilikom početka nove akademske godine na milanskoj universi Srca Isusova. Govorio je o »Idee nuove nella poesia dello stil nuovo e loro origini.« Sjećam se, jer sam ga tad prvi put slušao i vidio, da je kao nove ideje istakao kod trećentista kršćanski shvaćenu ljepotu i ljubav. Guinizelli, Cavalcanti, Dante promatraju i rišu živim bojama ljubav i ljepotu kao refleks najviše Ljepopote i vječne Ljubavi — Boga. I stavio je pitanje: kako da se složi ljubav sa kršćanskom idejom čistoće? To je pitanje njega mučilo, jer je i on prije obraćenja srkao »A lunghi sorsi negli occhi perfidi l' oblio.« I htio je da sačuva od moralne propasti svoje učenike. Zato je s nama u školi najprije počeo sa Guinizellijem, pjesnikom ljubavi u duhu »dolce stil nuovo.« Za Guinizellija ljubav je protivna egoizmu. Svoje izdovoljenje zapostavlja pred trajnim dobrom ljubljene osobe. Ovaj delikatni preteča Danteov veli da ljubav prema stvoru, ako se ne želi živjeti kao »pecore nel prato«, mora biti upravljena prema Bogu. Zna Guinizelli da je žena ona koja budi u srcu čovjeka ljubav: »donna a guisa di stella, l' innamora.« Ali zna i to da ta ljubav nije ljepša od Ljubavi. Žena mora iz oka sijati Svijetlo i Život, ako hoće da čovjeka dovede do Ljubavi. Ljepota njezina tjelesnog oka ne dostaje. Mora postati »cosa nuova« poanđeličena, da iz nje sjaju iskre Božje, otsjev neizrecive Ljepote. Jedino taku ženu, veli pjesnik, »null'om po mal pensar, finchè la vede.« Tjelesna je ljepota ništa, ako iz nje ne sja duhovna ljepota. Oko mora biti zrcalo Kristove Ljepote, Boga Ljubavi. Salvadori je htio da rastrgne tmaste oblake nečistoće koje je nad horizontom duša nadvio D'Annunzio. Njegova pjesma dovodi do Krista. To je misija žene Beatrice. Ona je za našega pjesnika Lucia = Luce = Svijetlo. Salvadori umjetnost posvećuje Kristu. Zato prihvata radikalnu tezu o inkompatibilnosti prave ljepote i ljubavi sa nemoralom. I kao umjetnik bio je vojnik borac na braniku Kristovih prava na duše. Zastupao je ovu integralnu katoličku tezu, jer je kao konvertit dobro znao da stvoriti i preporoditi može samo Bog. Viktorija Colonna pjevala je poslije svojeg obraćenja: »Mi riformò la Man che formò il cielo.« Krist kao Bog Stvoritelj sve je stvorio, kao Bog Otkupitelj sve je preporodio. On sa svojom milošću preporađa duhovne mrtvace. Stoga u svim katoličkim djelima, kod svih umjetnika svijeta, uči Salvadori, zrcale se tragovi nazočnog Krista.

ALFRED FISCHER: CRKVA U TRGOVIŠTU ICKERN (WESTF.) IZNUTRA

*

Realna je Kristova nazočnost u Euharistiji. U Euharistiji je Život naš. Ona je centar Crkve i duša. I pjeva Euharistiji. Svoje najljepše, svoje nadahnute pjesme posvećuje Euharistiji i Mariji. Euharistija je »Spirito di Verità — Spirito di Speranza.« Euharistija ima da spase moderni materijalizirani svijet. Svijet je nepametno povjerovao pozitivnoj Znanosti ne mareći za auktora svakog znanja i kre-

posti. Salvadori je dnevno živio od Euharistije. On je u riječima Očenaša vidio euharistijski Kruh, »Pane che dà la vita — dolcissima ai celesti...« Pjesnički je najbolje uspio u svojoj euharistijskoj himni koju tisuće i tisuće veselo pjevaju Isusu u Euharistiji. »Pane del ciel che solo dai la vita — che mai, che mai non muore — Tu la vagante umanità smarrita — Raccogli in un solo cuore.« Jedino Euharistija daje život, veli, koji nikad ne mre; samo Isus može da zabludjelo čovječanstvo sabere u svoje Srce. Pri zaključku pjesnik uzvišeno pjeva: Jedini Isus Krvlju daje Život, Kralj blagi i ponizni: On jedini čovječanstvo, koje su ljudi izdali, sabire u jedno stado: »L' umanità dagli uomini tradita — Raccogli in un ovile.« Samo euharistijska duša je mogla da ovako pjeva Kristu.

A kako je divno pjevao o Mariji! U Mariji gleda vrhunac stvorene ljepote. O njoj pjeva, o Njoj govori kao kakav sveti Otac. Kad je govorio o Guinizellju, kod kojeg žena postaje zrcalo kreposti, doslovno nadoda: To nije Guinijellijevo otkriće; to je sv. Franjo otkrio u »Saluto delle virtù« i u »Salutazione della Vergine Maria«, u kojima pjeva ljepotu Kraljice neba i njezine kreposti »quibus decora fuit beata Virgo et debet esse sancta anima.« Julije Salvadori je uvijek Mariju predočavao svojim dragim učenicima kao najviši uzor svih ljudskih i božanskih ljepota poslije Isusa. Ako je kod koga vidio štogod dobra i lijepa, to je pripisivao božanskoj Majci. Ona uvijek majčinski bdije nad nama. Ako vidi suze i čuje jecaj, on odmah u predavanju svrće govor na Michelangelovu »Pietà«: Isus je u krilu bolne Majke, — napokon je smiren, zapaža pjesnik. Ako govori o kojem obraćeniku, kao na pr. o Innominatu u Manzonijevim »Promessi sposi«, poslije bezglavog lutanja na raskrsnici njegova života vidi Mariju koja ga osvaja i očarava za vječnu Ljubav. Stoga Ju je i on zazivao u času svojega obraćanja Kristu:

»Al capezzale del mio pianto
scendi, Beltà Gentile.«

Jednog proljetnog jutra čim je stupio u aulu stade recitovati »Magnificat«. Sjećam se vrlo dobro da je oblizujući od slasti usne doslovno rekao: Marijina pjesma najdublja je pjesma, koju je ikad ikoje stvorenje ispjevalo. Radi toga on Mariji pripisuje podrijetlo nove kršćanske obitelji, nove ljubavi, nove umjetnosti. Ona je Milost. Slijep je za Salvadorija bio Foscolo, koji je Graciju pripisivao nekoj poganskoj Vesti. S Marijom smo, veli dobri pjesnik, »alla fonte del nuovo Amore.« Ovako je mogao da misli i govori samo Svetac. Stoga sam čvrsto uvjeren da će on jednoga dana biti nazvan »Il Santo della letteratura.«

*

Još nešto iz književne ostavštine Salvadorijeve. O. Cordovani[4] je izdao pet Salvadorijevih pisama. On nije bio, zapaža o. Gemelli[5], filozof u tehničkom smislu riječi. Ali je ljubio pravu, punu mudrost. Uspravljao je javna pisma velikim ličnostima braneći katolička načela. Poznat je Enrik Ferri kao tvorac pozitivne kriminalistike, koja niječe slobodu volje. Salvadori u otvorenom pismu napada njegov materijalistički nazor o životu. Ferri je širio pozitivno pravo, kriminalnu neodgovornost, nauk o zločinstvu bez kazne, o nesvojevoljnosti grijeha. Poslužio se Shakespearom da utvrdi svoj nauk. Salvadori mu u javnom pismu prigovara da u nizu ljudskih čina zaboravlja njihova tvorca — čovjeka. Inteligentan čovjek vidi svoje čine i njihove posljedice. Kad uman čovjek to vidi, on mjeri svoje korake. Čovjek prosvijetljene volje čini samo ono što vidi da je dobro. I nadodaje ove značajne riječi »La bontà vera, la virtù, è, voi lo dimenticate, un arte. E che arte!... l' arte del governo di sè stesso.« Krepost su i dobrota prava umjetnost. Umjetnost vladanja nad samim sobom. Ta umjetnost priznaje svoj cilj izvan i iznad sebe. Ta umjetnost zna što čovjek ima da učini za ostvarenje tog cilja, kako da se disciplinira, da izvrši životnu dužnost. To je »L' arte della libertà«, t. j. »l' impero di noi medesimi.« U ovom Salvadorijevu odgovoru, veli o. Gemelli, sadržana je čitava kasnija katolička kritika Ferrijeve pozitivne kriminalistike.

Salvadori je bio osobito ljut na Ernesta Renana. To se vidi iz pisma Martiniju. Renanovo racionalističko lutanje pripisuje njegovoj velikoj oholosti. Zaboravio je nesretni autor Života Isusova Očenaš, a sve je buduće racionaliste naučio da se mole Paladi Ateni! I kao osjetljiv kršćanin zaključuje naš pjesnik da je Renan bio nesretan, jer ga Providnost nije obdarila privilegijem Božjih odabranika — bolju. »Non gli ha concesso il privilegio del dolore.« Jedino bol čisti duše i približuje ih Isusu.

Salvadori nije mogao da u javnim pismima ne osudi i D' Annunzijev naturalistički sensualizam i nemoralni estetizam. Javno je ustao i protiv liberalnih načela ministra Bonghija. Pred smrt je napisao veoma značajno pismo Gentileu, filozofu aktualizma. Odlučno odbija njegovu ponudu da surađuje u »Enciclopedia italiana« s ovim odvažnim riječima: »Come potrei io, in conscienza, dare la collaborazione ad un opera dove la filosofia dominante nega Dio vivo e vero per adorare la divinità dell' uomo?« Naš pjesnik neće da sudjeluje pri djelu u kojem dominira filozofija aktualizma, jer ona niječe pravoga i živoga Boga, a adorira čovjeka kao Boga. I nadodaje: »Sono alla vigilia della morte, e vorebbe che smentissi in questo breve scorcio di vita mortale la testimonianza data con le parole!« Pjesnik neće u posljednjim časovima svojeg umrlog života da bude izdajica svoje vjere. Proročanske su ovo bile riječi. Samo 19 dana kasnije pođe Bogu na istinu. Ova njegova pisma dokumenat su njegove umne snage i kristalnog katoličkog uvjerenja. Bio je kršćanski čelik-značaj.

*

Umr'o je sveti pjesnik. Pred nepune dvije godine. Sedmog listopada 1928. U Rimu, koji je toliko ljubio i slušao. Bilo mu je 68 godina. Umr'o je smrću Pravednika. Pošto je herojski izvršio Volju Božju. Ne-

[4] »Lettere inedite«, Roma, 1929.
[5] »Vita e Pensiero«, svezak 8, 1929.

koliko dana pred smrt spjeva pjesmu u čast svojeg župnika-jubilarca. Izmedu ostalo g veli:

»Nel Tuo Volere, o Santo,
Il mio voler s' accoglie.«

Svoju je volju identificirao sa Voljom Božjom. Uvijek i potpuno. To je kršćanski heroizam, koji mogu da ostvare samo Sveci. O njem reče kard. Laurenti: »Fu un Santo.« Bio je veliki kršćanski pjesnik. »Grande poeta christiano«, — napisa »Osserv. Romano« (9./X. 192). I nadoda vatikansko glasilo ove važne riječi: »Anima bella si direbbe naturalmente francescana.« Imao je po naravi franjevačku dušu. Kad je umirao, dođe mu universitetski stipendij. I to na dan sv. Franje Odmah ga svega razdijeli siromasima. I uskliknu: »Više nemam ništa!« Tri je dana kasnije umr'o. Bio je Svetac.

Salvadori je bio kršćanin. Nije htio reklame. Njegovo ime nije bilo bučno u suvremenoj talijanskoj književnosti. Sam je htio da se o njemu muči. Zlobni, iskvareni liberalni ambijenat jedva je dočekao da ga pokopa u grob muka. Framasunska ga je »Minerva« progonila, jer je bio kršćanski pjesnik-mistik. Ipak su se framasunska glasila, iako kasno, pred rastvorenim grobom poklonila njegovu pjesničkom geniju. »Giornale D' Italia« priznaje, da je Salvadori bio jedna od najčistijih figura talijanske književnosti. »Una delle figure più pure delle lettere italiane.« Za njegove stihove veli ovo framasunsko glasilo da su »profondamente religiosi.« O njegovim studijama o Franji Asiskome i o Danteu piše da su uzor »di intelligenza interpretrice e di precisione scientifica.« I lojalno zaključuje, da je Salvadori »una vera anima di poeta.« Emilije Cecchi kaže, da je Salvadori Italiji dao »il meglio della poesia dei nostri giorni.«

Julije Salvadori bio je katolički intelektualac skolastičkog mentaliteta. Istinitost života, filozofije i umjetnosti ovisi od harmonije s teologijom. Samo puna harmonija života, uma, srca s vjerom može da stvori poeziju svetosti i čiste, božanske umjetnosti. Povijesna je zasluga Salvadorijeva, da je odlučno i ustrajno branio ovu tezu u vijeku autonomističkog larpurlartizma. Danas je on mrtav — vitez sv. Grala. Sretan sam, da sam imao Sveca za učitelja. O njegovoj sam svetosti potpuno uvjeren, iako konačni sud ostaje Crkvi. Sve žilice njegova bića bile su pune vjere i ljubavi. Misionar Božji na katedri sveučilišnoj. Završiću riječima o. Gemellija o njemu: »Poeta delicatissimo della Bellezza di Dio e delle virtù crisitane. Nella Verità della Fede conquistò l' unità del pensiero... Nella letteratura vide il dramma dei secoli e delle coscienze tra il Divino e l' umano e la sua critica divenne analisi delle anime. donò e si donò, a tutti, a somiglianza di d' Assisi, vide in ogni creatura il riflesso di Dio.« Bio je vjeran ljubavi i ljepoti, te uživa Ljubav i Ljepotu!

JOKICA MIHIČIĆ:

KRALJEVSTVO SAMOTNIH

Bijeli se kralj diže, na metalnom tronu neba,
praćen bezbrojem zvijezda i pogledima milijuna.
Plašt sjena njegovih, pada tromo na spodobe
tamnih gora, na tihu površinu mora,
u naručja nas samotnih, zapuštenih, ostavljenih,
ljudskih kćeri, sinova.

Sada su oči naše blage kao sjena,
lica sjajna od sreće;
spale su nam maske dana.

Gledamo, gledamo — zureć u njegova blijeda lica,
dok duše nam se bogate saznanjem:
da sa svakom zrakom, novi nam drug se javlja,
i treptajem novim, stisak ruke ponavlja.
U srca i u kuće naše, ulaze biserni tovari blaga.

Kraljevstvo naše vlada, cijela je svjetlost neba u nama.
Za nas su niski vrhovi gora, malena — prostrana polja,
za nas je čitava pučina morska, jezerce malo.
Što će nam riznice bogataša?

O, mi smo veliki sada, kad je cijelo nebo u nama,
kad kralj bijednih, siromašnih vlada.

K. RIMARIĆ-VOLINSKI:

NA IZVORU RUSKE TRAGEDIJE (SVRŠETAK)

X. Gogoljeva »Prepiska s prijateljima«. Traženje odgonetke.

Mi smo svršili u glavnom o književničkom radu Gogoljevu. Spalivši »Mrtve Duše«, spalio je i sebe sama. Tragedija je svršena smrću. Ali to je bila tragedija Gogoljeva lično. Tragedija Rusije tek se započela...

U međuvremenu, dok je pisac pojedine fragmente svog kapitalnog i neuspjelog djela, Gogolj je putovao po inostranstvu, došao je u Rim i tamo se uvijek mučio istim problemima, što su ga mučili u »Mrtvim Dušama«. Odraz i odjek tih muka vidimo u njegovoj »prepisci«[16], koja nije ništa drugo nego pokušaj, da se opravda pred sobom i da nađe onaj ideal, koji mu je umakao u njegovu literarnom stvaranju.

U neku se ruku ova »Prepiska« može usporediti sa dnevnikom Dostojevskoga, jer tu pisac daje odgovore na najrazličitija pitanja, samo ne onako kronološki kao Dostojevski, nego prema nekoj unutrašnjoj vezi.

Tretira ovdje čisto estetska pitanja, o književnosti, o slikarstvu; a najviše se bavi problemima vjerskim, religijskim. U tom se ne pokazuje originalnim, te se drži uvijek samo službenog tumačenja zvanične ruske crkve; čini se čak u tom pogledu, da katkada samo »svojim riječima« navodi misli njemu suvremenih ruskih bogoslovnih, apologetskih pisaca (Filareta, Platona). Uza sve to se ipak vidi veliki religiozni osjećaj piščev. Naročito njegova rasprava o liturgiji[17] pokazuje vanredno shvatanje i čak oduhovljeno razumijevanje euharistijskog duha. On se u tom pogledu stavlja u niz pravih kršćanskih pisaca...

Ali jedno ga razlikuje od Dostojevskog. Ovaj potonji istupa u svom »Dnevniku« autoritativno, u pozi nekog naglašavača Istine, proroka, koji apsolutno ne sumnja o onome što tvrdi. Gogoljeva pak zbirka sva odiše boležljivom, anemičnom nesređenošću i sumnjom. Sav ton zbirke — ton neke naročite poniznosti i skrušenosti, tako te se čini više kao ispovijed pred duhovnim ocem — dušobrižnikom — nego izjava jednog genijalnog pisca. To će biti posve razumljivo, ako uzmemo da je cijela zbirka nastala kao kajanje povodom negativnog rezultata »Revizora« i »Mrtvih Duša«. Ako ne djelima, a ono mislima pisac hoće da dokaže kako je ponizan, blagonamjeran i u svakom pogledu čedan.

Da nije ove nijanse, moglo bi se naći u »Zbirci« vanredno mnogo značajnih bilježaka i sudova. Ali ipak kakva naročitog »sistema« iz svega ovoga izvesti ne možemo. Jer Gogolj ne stvara svoj sistem, nego prihvata za izlazište onaj službeni krug umovanja, što je bio dogmom Nikolajeva doba...

Dakle vidimo u Gogolja zadnjih njegovih dana obrat ka religiji. I to toliko jači, koliko mu je bilo očitije da u djelima svojim neće naći onog pozitivnog ideala te da svakako neće naslikati ni nešta, što bi ga tom željenom idealu bar donekle približavalo...

Jer mu je postalo odvratno sve što je dosada radio: nevine pripovijetke, oštre satire, estetiziranje, groteskiranje. On je postao »žedan istine«, kako mu je bilo sugerirano, da se mora ona shvatati.

Na putu traženja te istine počeo je da spaljuje svoja djela. Ali šta da radi mjesto toga? Htio je da postane pravednik, kršćanski pravednik... Htio je da odgonetne zagonetku svoga života: čemu je njegov talenat, kad mu Bog ne da da ga uputi pozitivnim pravcem, čemu je slikanje »siromaštva i nesavršenosti našeg života«[18], kada to rađa samo nezadovoljstvom, nemirom i utučenošću? A ipak osjeća se čovjekom, koji je na nešto pozvan. Na što? Da li da bude glasnik Božji ili možda vražji sluga? Ovo posljednje mu se činilo strahovitim, realno-strahovitim. Nije znao, kako da se riješi tog dojma. Počeo je da se trapi, poput kakva pustinjaka...

Uto dolazi na kraju krajeva i nesretni lični život njegov. Ta zna se, da u cijeloj njegovoj biografiji ne susrećemo ni jednog ženskog imena. To je značajno za njegovu ličnost, osobito kad znamo da teoretski nije bio celibatar (poput Vladimira Solovjeva) i u koliko piše o ženama, zna čak i za neki posebni zanos.[19]

Uopće uzevši sve, i društveno i lično i čak ono mističko — sve skupa bijaše nepovoljno za našeg pisca. Onda se javlja u njegovu životu neki svećenik — o. Matvej, koji je počeo da ga nagovara na kajanje, to znači da je još pojačavao Gogoljevo i onako bezizlazno raspoloženje. Ovaj o. Matvej bio je prilično prosječan čovjek, koji je, očito, imao nazore skroz službene. Zaista, baš njegov utjecaj najviše je naganjao Gogolja na negativan odnos naprama svojom geniju i na želju da se »preporodi duševno« (u smislu baš Matvejevljevu). Dakle, nužda i iz iskrenih pobuda, volens-nolens taj svećenik — koga je Gogolj vanredno poštovao i, čini se, čak i nekako mistički obožavao — bio je primoran da igra ulogu zloga genija našeg pisca. Na taj način, s pomoću oca Matveja, Gogolj je pokušavao da odgonetne svoju i zagonetku Rusije. Nije mu to pošlo za rukom...

XI. Šta bi moglo biti? Završetak.

Tako smo svršili sa životom Gogoljevim. Merežkovski hoće da simbolički prikaže zadnje godine Gogoljeve kao neku borbu njegovu s vragom. Za to ima razloga, i ne samo simboličkih. Čini se da je Gogolj

[16] »Vybrannya mesta iz perepiski s druzjami«.

[17] »Misli o Božanstvenoj Liturgiji«.

[18] izraz iz »Mrtvih Duša«.

[19] Neki hoće da se to ima tumačiti nekim prirodnim uzrocima fizičke vrsti. Mi nećemo da se tim pitanjem bavimo, nego ga navodimo samo zato, da potpuno jasno postane, kako je nesretan bio taj genijalni čovjek.

bio duševno bolestan i lik đavolov doista mu se prikazivao u halucinacijama. Svakako je to vrlo vjerojatno. Samo je pitanje, što je bilo u Gogoljevoj tragediji baš đavolsko. I što je bilo iskušenjem, a što mu se samo činilo takovim?

Da pokušamo.

Gogolj nije ostao cijelo vrijeme u Nikolajevoj Rusiji, poput Puškina; bio je u Francuskoj, Njemačkoj i najduže u Italiji. Tamo, u Rimu, imao je mogućnost da se upozna i s duhom Antike i sa starim talijanskim umjetninama, osim toga suvremenim životom, kulturnim, literarnim i religijskim. Dakle on je vidio komad drugog svijeta, koji se i po ideologiji i po vanjštini znatno razlikuje od ideala suvremene mu Rusije. Vidio je i osjetio na svoje oči i svojom dušom i onaj »univerzalizam« koji se očituje u Rimu u pogledu vjerskom.

Iz jedne pjesme se vidi da je bio upravo oduševljen za Italiju. Dakle, može se kazati da njegova duša nije bila zatvorena stranim dojmovima poput kakve špilje. Što ga je ipak držalo, da se riješi onih od česti prinudnih, od česti pak dragovoljnih lanaca, u kojim je prebivao do smrti svoje? Čini se opet, da je to bila već spomenuta s u g e s t i j a, koja ga je držala vezana...

U »Prepisci« kao da hoće da se oslobodi od nekog »iskušenja« tobože đavolova, i da se vrati onom »pravom«, tobože, ruskom i blagonamjernom, iza čega, tobože, stoji Bog.

Ovaj tobožnji vrag, koji ga je iskušavao, je li to bio baš vrag? Zar nije moguće to shvatiti i na sasvim drugi način? Gogoljeva ideologija koja ga je zavela u ćor-sokak, bila je stvarno ideologijom koja je opravdavala suvremeno stanje Rusije i htjela da to stanje, tako rekavši »posveti«. S druge strane ta ista ideologija upućivala ga je kao na izvor blagodati baš na postojeće uređenje crkve u njegovoj domovini. Svaki pokušaj da se isti problem riješi malko drukčije, da se oslobodi v j e r a od onog privjeska d r ž a v e u tom obliku, kakav je tada postao kanoniziran, da vjera z a u z m e s v o j p o l o ž a j, nezavisno od vremenskih i lokalnih prilika, kraće, da se vjera prema kojoj se tako vatreno kretao Gogolj u zadnjim godinama, prestane identificirati sa »blagonamjernošću« u Nikolajevu smislu — svaki takav pokušaj činio se Gogolju i»skušenjem đavolovim«. Ta bio je Čaadajev! A da je pošao n j e g o v i m p u t e m, putem revizije ovih ukočenih, tobože rodoljubnih, nazora i da je išao tim putem — i u svakom pravcu — do kraja — zar ne bi proglasili i Gogolja luđakom? I to tko? Sam Car Nikola I., onaj, čiji se kult u ondašnjoj Rusiji približavao kultu Cezarâ u starom Rimu i čija je ličnost u naziranju na svijet mnogih Rusa išla neposredno iza Osobe Božje?! Zar nije »đavolovo« iskušenje, da se čovjek riješi ovakva mentaliteta?... A u slučaju da bi se riješio, šta bi bilo? Zar ne bi odmah nestalo svih moralnih zapreka da se nađe i pozitivni ideal i pozitivni tipovi? Zar ne bi bilo opravdano čak i »satiriziranje« postojećeg uređenja? Jer bi postojalo ono u ime čega bi Gogolj mogao raditi. Bio bi nađen p o z i t i v n i i d e a l, koji je izvan vremena i prostora, koji nije vezan o ličnost Nikolinu, nego izvire iz dalekih i božanstvenih dubina, kraće: ideal univerzalizma... Dakle bio bi povoljan Čaadajevljev put — i u p r i z n a n j u u n i v e r z a l i z m a k r š ć a n s k e r e l i g i j e i u s l o b o d n o j — b a r e m z a d u h — n e g a c i j i i o s u d i v a n j u m a n a ondašnje Rusije — sve bi bilo moguće. Onda bi i »Mrtve Duše« mogle naći svoje junake, možda »j u n a k e - m u č e n i k e« poput Čaadajeva...

...Ne! Sklanjamo se tome da je Gogolj učinio veliku pogrešku: shvatio kao »i s k u š e n j e v r a ž j e« onaj »g l a s s a v j e s t i« koji mu je, možda, pokazivao put, kako da se otrese moći mutne sugestije raznih Matveja i sličnih i kako da se slobodnim duhom ide tamo, kud ga vodi Bog, Savjest i njegov Genij...

FRITZ FUCHSENBERGER: CRKVA SV. BONIFACIJA U ERLANGENU

Gogolj toga nije mogao da izvrši... Problemi njegovi ostali su na rješenje njegovim nastavljačima, koji su za redom pokušavali riješiti Gogoljevu zagonetku... A ova zagonetka — jest ona ista, koju je naslutio još Križanić u XVII. vijeku i čak prikazao smjer riješenju, zagonetka, koju je Petar riješavao »ex abrupto«. — Ta zagonetka i sada stoji pred nama: Jeli Rusija pozvana takva, kakva jest, da mesijanistički vodi ljudstvo ili... ili mora da postane čovječanska i kršćanska?...

ŠTEFA JURKIĆ:

OZDRAVLJENJE

Katkada se na zidnom kalendaru dogodi zabuna: otkineš list i znadeš, da je slijedeći 15. januara a kada tamo, na listu 20. juna. Jedan ljetni dan uvukao se u sred zime.

Takova se zabuna dogodila u nebeskom kalendaru, kada je gospođa Mira na 9. januara izašla iz kuće.

Pravi, pravcati proljetni dan: nebo svijetlo-plavo i po njemu posijani mali okrugli bijeli oblaci. Zemlja suha, a zrak mekan i topao. Da nije stršilo prazno šiblje drveća, varka bi bila potpuna. U punome svijetlu ovakova dana opazi gospođa Mira, da nije oprašila zimski kaput. Bože, pa mora da joj je kaput još sav uštrcan, jer ga je posljednji put nosila, kada su bili na Ponoćki. A onda je bilo strašno blato i bljuzgavica. Pa naravno, sav joj je kaput otraga uštrcan! Onda, kada su se vratili iz crkve kući, ostavila je kaput na vješalici u maloj komori. Božićno jutro puno je posla i strke, pa nije ni dospjela da misli na kaput, a na sam Božić popodne on je obolio. I odonda nije nikako van izlazila. Ah, pa što, briga je za kaput, danas je nije briga za cijeli svijet, pa on je ozdravio! Liječnik je rekao, da je izvan pogibelji i da smije da danas jede nešto lagano, najbolje ribe i ukuhanog voća.

Gospođa Mira zakorači u uštrcanom kaputu u ovaj varavi proljetni dan. Cijelo joj se lice sja kao ovo zimsko nebo, što je posudilo za jedan dan proljetnu haljinu.

Bože, je li moguće, da je on skoro umro?! Je li moguće, da je ona, Mira, bdila kod njegove postelje noć za noć, mijenjala obloge i bilježila stepene groznice?!

A danas! Kako sunce sja i onih crnih utvara je nestalo iz njihova doma...

Najprije da kupi ribu! Ne, najprvo bi trebalo da ode u crkvu i da se Bogu zahvali za njegovo ozdravljenje. Upravo pred crkvom sretne jednog njegova znanca. Ovaj pozdravi i htjede da prođe, ali ga gospođa Mira zaustavi:

»Vi ne znate, Juraj — bio je jako bolestan.« Ne, on nije znao ništa. I sada je morala gospođa Mira da gleda zabrinuto i tužno, a to joj je jedva uspijevalo.

»Upala pluća, teška, sa komplikacijama — ali — sad je izvan pogibelji, danas je liječnik rekao, da je izvan pogibelji«. Napokon smije da se nasmije cijelim licem.

»Ja se žurim, možete ga posjetiti, žurim, znate, moram da kupim ribe, pastrve, danas mu je liječnik dopustio — do viđenja!«

Prošla je pokraj crkve, a zaboravila je, da uniđe. Njegov znanac gledao je za njom sa zavidnim pogledom. Pomisli, kako je lijepo onome, koji ima ženu koja ga toliko voli. Taj Juraj uopće je sretan čovjek. Bio je zaboravio, da je taj sretni Juraj pred par dana skoro umro. Ali tome je bilo krivo samo vedro lice gospođe Mire.

Žurila se je prema tržnici. Danas je topao dan, pa će gledati da što prije rasprodaju ribu. O, ne treba se bojati, danas je dosta ribe. Ali — pastrve? Gospođa Mira obilazi od stola do stola i sve misli, sad će ugledati one crvene i crne točkice. Ali nema — sama morska riba. A liječnik je izričito napomenuo, da ne kupuje morske ribe. I naglo se rastuži.

»E gospoja, što bi ti danas htjela?«

Debeli španjolski židov koga je poznavala još iz djetinjstva prijazno ju je gledao. Njoj se učini, da će on sada tamo negdje ispod stola izvući lijepu piknjastu pastrvu.

»Zar nemate pastrva? Trebam za bolesnika. Liječnik je rekao, da smije da jede pastrve.«

Debeli židov crvenoga obraza uzme sa stola srebrenasto-bijelu ribu i prikuči joj sve do lica.

»Pogledaj ju! Ova ti je bliže Mostaru nego moru! Kadgod doktor prepiše ribu, ja dajem ovu, pa uvijek dobro. Samo kušaj, na moju odgovornost.«

Ona se je branila.

»Ali — kad je liječnik rekao pastrvu. Znate, moj muž je bio jako bolestan. Upala pluća.«

»Šesnaest dinara, samo nosi. Ne boj se ništa. Pa znam te ja, dok si još bila ovolika — pa znam kad si ašikovala — on te je pratio ovuda — Sretno!« i već se je obratio drugome kupcu.

Ona je uzela ribu, izvadila i položila šesnaest dinara i pošla je dalje. Bila bi svakako mirnija da nosi sada pastrvu. Pa neće ju varati čovjek, koji ju poznaje još od malena. A zbilja čini se riba tako fina i lagana.

Kuda će sada? Da, poći će u čaršiju, da kupi finih jabuka. Ima tamo jedan dućan sa samim jabukama.

Jabuke se sjaje u policama.

»Uzmi gospoja ovo, ovo su ti kanada jabuke. Upravo za bolesnika«, govori blijedi musliman i probire najljepše jabuke.

Gospoja Mira ne poznaje kanada jabuke, ali vjeruje blijedom, mirnom muslimanu. Tako. Sada ima i jabuke — i još treba da kupi svježega maslaca. Mogla bi da uzme i u kojoj radnji sa živežem, usput, ali gospođa Mira ode u tržnicu, upravo k onoj krupnoj gospoji, koja je uvijek tako ljubazno gleda i koja se uvijek zanima za zdravlje njezinih. I gospođa Mira ne htje sebi da prizna, da samo za to ide krupnoj gospoji u tržnicu, jer bi htjela da priča o njegovoj bolesti.

Nije se prevarila, krupna gospoja započe odmah:

»O — tako dugo vas nije bilo! Da nije bio tko bolestan?«

To je gospođa Mira jedva dočekala. Sad ima pravog slušatelja. Krupna gospođa slušala je s najvećom pozornošću i s cijelim se bićem odmah uživjela u tešku bolest tako, da joj se oči ovlažiše. A kada je rupcem obrisala oči, odmah se je nasmiješila.

»E, glavno da je bolje. Sve će to dobro biti. A imam baš dobrog maslaca«, i iz drvenog ormarića

izvadi zamotak. Onda je sjela i poče da plete crnu vunenu čarapu, da dočeka drugoga kupca.

Kako je lijepo, kad te svi u gradu poznaju još iz malena! To je tako toplo i prijatno, misli Mira, dok je iz tržnice silazila niz kamene stepenice. I ona je volila ove ljude, koji je poznaju dok je još bila mršava, malena djevojčica, rumenih obraza. A sada treba da požuri kući. Još će uzeti malenkosti kod trgovkinje u njezinoj ulici, u blizini kuće. Ribu, što je bila bliža Mostaru nego moru, jabuke i svježi čajni maslac pritisnula je dobro uza se i požuri drugim kraćim putem, da što prije stigne kući.

Uto se sjeti, da nije bila u crkvi. Da se povrati? Zastane, a onda baci pogled na modro nebo. Kao da moli kakova dobroćudnoga oca za oproštenje, nasmiješi se i prošapta: »Hvala ti.«

Išla je kroz park. Sve suho lišće bilo je očišćeno i trava kao da se nanovo zazelenila. Nikad se gospođi Miri nije učinio park tako lijep, kao ovoga proljetnoga dana što se prokrao u zimu. Bože, Bože, zar može čovjek da se toliko raduje! Kako joj je srce udaralo! — Odmakne maslac od tijela, jer je osjećala, koliko topline struji od nje. Nikada prije nije znala, što znači ozdravljenje iza teške bolesti. Takova sreća, takova sreća! Da joj je sada sresti onoga svoga staroga profesora, koji je uvijek tako cinički govorio o ljudskoj sreći, pa da mu rekne:

»Pogledajte mi u oči! Rekli ste, da je mladost puna sanja i iluzija — a život je drugačiji. Da, drugačiji je život, drugačiji«, rekla bi mu sada ona, »život je ljepši, ljepši i od najljepšeg mladenačkog sna, život zna biti ljepši i od najsmjelije sanje!«

Gospođa Mira od oduševljenja sva se zarumeni. Htjela bi da pokaže cijelom svijetu, koliko zna biti lijep život. Misli joj dotakoše i jedno najdublje vrelo životne sreće i ona još dublje porumeni.

Kroz vrata parka pošla je ravnom širokom ulicom. Kako će da pripravi ribu? Najbolje, da je isprži na maslacu. — Da i skuhati će jabuke. Ne smije da se zabuni, pa da metne komadić limuna, kako običaje. A što će kuhati sutra? Kod mljekara će naručiti piliće, dobra pileća juha prija svakome bolesniku. Da, i još će potražiti svježe žute mrkve — i karfiola.

Pred njom se lagano pomicala velika tamna kola. To su bolnička kola. Na njima je crveni krst. Naglim preokretom skoče misli gospođe Mire od mrkve i karfiola k ovim tamnim kolima sa crvenim krstom, što su pred njom lagano odmicala. Kao po zapovijedi da ih slijedi ona požuri korak. Tamo je u kolima netko bolestan, netko tamo leži usijane glave i teško diše, kao što je pred tri dana ležao njezin Juraj.

Gospođa Mira rastvori širom oči, kao da bi htjela da pogledom prodre kroz mliječna stakla na bolničkim kolima i da vidi bolesnika.

Obuzme je velika i neobična sućut. Učini joj se, da bi sada dala i svoje vlastito zdravlje za nepoznatog bolesnika u onim tamnim kolima.

Voze ga u bolnicu! Sigurno nema nikoga svoga, koji bi ga njegovao, kao što je ona njegovala Jurja. Nad umotanom ribom, jabukama i maslacem pokuša, da sklopi ruke. Opet upre pogled u modro nebo, ali ne, kao malo prije u parku, kao da gleda dobroćudnoga oca, nego, kao da joj pogled traži svemogućega Stvoritelja, jedinoga gospodara nad životom i smrti.

»Ozdravi ga Bože! — Ozdravi ga, kao što si ozdravio Jurja. Radi moje radosti, kojom se radujem životu, radi moje vjere u Tebe, Svemogući, ozdravi ga!«

I opet joj je pogled uprt u tamna bolnička kola. Taj pogled prenosio je nešto snažno i jako, što je strujalo od njezina bića.

Onaj bolesnik mora da ozdravi! Mora da se opet raduje suncu i modrom nebu, kao što se ona danas raduje. Mora, mora da ozdravi.

Uto joj nešto ispade. Već se bila prodrla papirnata kesa, u kojoj su bile jabuke, i dvije su ispale. To ju trgne i povrati iz ovog čudnog ekstatičnog stanja. Brzo pokupi jabuke i kesu pritisne čvršće, da joj ne bi sve poispadale.

A kuda je pošla?! Već je bila prošla i svoj stan i trgovkinju, gdje je htjela da se navrati, a sve idući za bolničkim kolima. Još jedan pogled na ona tamna kola i žurno se povrati natrag.

*

Bolnička kola stigoše pred bolnicu. Bolničari su čekali sa nosilima da ponesu samoubicu. Ali — kada otvoriše vrata od kola, izleti iz njih mlad čovjek. Zaprepašteni, gledali su bolničari u mladog čovjeka, koji je skočio s kola na zemlju, pogledao u modro nebo, pa zemlju unaokolo i rekao: »Živ sam!«

Kod pregledbe konstatovaše liječnici, da je uzeo premalu dozu veronala, a mladi se čovjek samo smiješio.

Prijatelju svome pričao je mladi čovjek ovo:

...... samo sam zaspao duboko, i ne znam kako je dugo trajalo. Najednom začuo sam nečiji korak, korake, da me slijede... kao da idem nekakovim putem. Brzo sam išao, skoro letio i sve su se mijenjali prizori oko mene! Jedan ljepši od drugoga! Sve najljepše, što ima na zemlji. Visoke snježne planine i duboki hlad tamnih šuma, brdski potoci, mirna jezera i uzburkana mora...

I svuda me je pratio onaj korak. Osjećao sam, da je korak žene... Možda, tko zna, možda su bili koraci moje pokojne majke, koja je ponovno uzela na sebe sve boli i trpljenja, da me još jednom rodi...

U to kao da se moje oči opet zatvoriše i više nisam mogao da ih otvorim. Neizmjerna i neizkazana čežnja uhvati me za životom. I postane mi odjednom jasno, tko može da mi povrati život, da mi otvori oči.

Otvorio sam oči — a korak onaj kao da se je udaljivao...

KNJIŽEVNI PREGLED

DUH CRKVENE UMJETNOSTI

Povodom natječaja za gradnju beogradske katedrale, jednoga od najvećih događaja na polju arhitekture kod nas u posljednje vrijeme, biće od interesa da se dozovu u pamet zahtjevi Crkve s obzirom na religioznu umjetnost kako ih je zgodno i precizno formulirao kardinal-nadbiskup Faulhaber u svojoj propovijedi od 31. prosinca 1929. u stolnoj crkvi Naše Gospe u Münchenu. Nakon uvoda o umjetničkoj formi Sv. Pisma, kardinal postavlja u nekoliko konkretnih točaka ova pravila:

Prvi i najviši zakon crkvene umjetnosti glasi: drži se crkvene tradicije!

Kad je buna protiv slika u 8. vijeku stala razarati na Istoku slike, i Hristove, te tako osudila slikarstvo na izumiranje, uzela je Crkva na 7. općem saboru u Nikeji god. 787. u zaštitu štovanje i umjetničko stvaranje slika. Sabor je izjavio, da se smiju likovi križa, slike Isusa i Marije, anđela i svetaca postavljati na kaležima i paramentima, na zidovima crkava i kuća, te im se smije iskazivati štovanje kakvo pripada Božjoj umjetnini, ali ne štovanje kakvo pripada samo Bogu. Tada je Crkva spasla umjetnost od propasti, i već tada su se crkveni oci sabora izričito pozivali na »tradiciju svete katoličke Crkve«.

Novi crkveni zakonik govori o »zakonima sakralne umjetnosti i o predanim umjetničkim oblicima tradicije« i traži da se ti zakoni i oblici drže prilikom crkvenih novogradnja i pregradnja (can. 1164, 1) te da se i sitna religiozna umjetnost drži običaja i tradicije Crkve (can. 1279, 2, 1296, 3). Zadaća je biskupa da bdiju nad održavanjem ovih zakona i da, kako kaže njihovo ime (episkop), nadgledaju da li je svetište zaista i izgrađeno i uređeno kao svetinja. Da li se možda neće da ugura u crkveno graditeljstvo stil koji može da gradi izložbene i željezničke trijemove, ali ne crkve. Da nije možda kadgod crkveno pjevanje spalo na crkveni koncerat. Tada bi morao biskup predočiti kršćanskim umjetnicima riječ sv. Pavla: »Moja braćo, opominjem vas milosrdem Božjim: ne prianjajte uz oblike ovoga svijeta, nego se preobražujte u obnovi svoga duha, ispitujući šta je Božja volja, šta je dobro, prijatno i savršeno« (Rim. 12, 1). Oko se i suviše lako privikne na oblike i linije novovjekovnih profanih gradnja te se pomiri s njima, pa onda pristupa s predrasudom crkvenim gradnjama postavljajući profana mjerila na svetište. Zato je propis: nacrti za crkvene novogradnje i crteži za opremu unutarnjosti, bile to oltarske slike ili zidne ili prozorske, treba da se najprije predlože crkvenoj oblasti i tek kad otud dobiju privolu, smiju se dati u izvedbu. To vrijedi i onda kada slike ili druge predmete poklanja kakav dobrotvor ili država, recimo u obliku kakve umjetničke stipendije. Crkvena slika treba da djeluje ne samo umjetnički sviđajući se umjetniku, nego treba da odiše i duhom tradicije te da djeluje dušobrižnički. Neka se nikad ne odlučuje kod crkvenih gradnja i nadogradnja o tom »da li« i »kako« i »gdje« po čisto estetskim stajalištima, umjesto dušobrižničkih.

Drugi zakon crkvene umjetnosti: Govori jezikom svoga vremena!

Kršćanska je umjetnost u različita vremena govorila različitim jezicima, i uvijek je nalazila nov izražaj svom unutarnjem gledanju. Stara kršćanska umjetnost preuzela je od klasične profane umjetnosti uzorke cvijeća i crteže ornamenata, uopće tehniku; ali je u stari oblik ulila nov kršćanski sadržaj. Iz slikarije u katakombama i još jasnije s likova starih kršćanskih sarkofaga može se lijepo razabrati taj jezik stare kršćanske likovne umjetnosti. Stara je bazilika navještala: »Kralj slave ulazi«. Romanski su oblici govorili: »Gospode, samo Ti si velik i Tvoje godine ne opadaju.« Gotske su crkve govorile: »Gore srca! Tražite šta je gore!« Renesansne crkve sa svojim anđelima i zvijezdama skidale su nebo na zemlju i govorile: »Vidjeh sveti grad kako silazi s neba«. No svi su se ti graditeljski stilovi sjedinili u jednoj misli: »Gle šatora Božjega među ljudima!«

Nova crkvena umjetnost traži nove oblike da izrazi svoj duh, ali nije dosad našla novog stila. Ona će naći kamen mudraca kada joj uspije da složi ova dva zakona: Drži se crkvene tradicije i Govori jezikom svoga vremena. Prvi zakon zajamčuje ono što vječno ostaje, što je vječito vrijedno, vječito čvrsto, a drugi zakon daje napredak, suvremenost, urođenost. Crkvena umjetnost smije i treba da govori jezikom svoga vremena. Ona može mirno da odabere okomitu i vodoravnu liniju mjesto okruglog i šiljatog luka, samo ne smije sasvim prekinuti s tradicijom. Da li se crkveni toranj suzuje prema gore ili ne, to je svejedno samo ako je polaznik crkve već izdaleka na čistu, da li je to vodovodni toranj ili crkveni zvonik. Novovjeka crkvena umjetnost može ako umije bolje, nadrasti i Raffaela i Michelangela i Nazarence, ali će opet i opet tražiti pravac u duhu crkvene tradicije i ne će otklanjati veze bez koje se svako ljudsko stvaranje s vremenom izrodi. U tom je duhu i s ovu i s onu stranu Alpi novovjekovna tehnika stvorila besmrtna majstorska djela. Vrijedi dakle još uvijek prorokova riječ: »Gledajte i pitajte stare putove, koje je dobri put« (Jer. 6, 16)! Od oba polarna zakona kršćanske umjetnosti, može se jednom jače naglasiti zakon tradicije, drugi put zakon napretka, ali se ne može govoriti o zakonu napretka i o novom vremenu, bez zakona tradicije, niti govoriti o zakonu tradicije, bez zakona napretka.

Treći zakon crkvene umjetnosti: Čuvaj religiozni karakter!

»Neka mi načine svetište, i biću u njihovoj sredini« (Exod. 25, 8). Graditelje zavjetne kolibe ispunio je duh Gospodnji, da rade po misli Božjoj, dakle u religioznom duhu, a ne po slobodnim umjetničkim prohtjevima. Riječ psalma: »Ako Gospod ne gradi kuće, zaludu se muče graditelji« smijemo i ovako protumačiti: »Ako vjera u Boga ne gradi Božje kuće, ne će nastati umjetnina po srcu Božjem.« Ni sama tehnika, ni sam duh ne stvaraju kršćanske umjetnosti: vjera mora da oživljuje njena djela.

Ali religiozni karakter ne može se građevini prilijepiti izvana i naknadno, poput marke. On mora da izraste od iskona iz dogme i liturgije. Grčki ženski lik ne postaje sv. Cecilijom tim što mu postavimo aureolu oko glave. Svjetovna pjesma ne postaje crkvenom zato što je pratimo na orguljama. Čaša ne postaje kaležom, ako na nju upišemo Hristov monogram. Tako ne postaje ni građevina profanog stila svetištem tek ako prikujemo na pročelje velik križ. Svetište treba da je ispunjeno duhom Božjim.

Crkveni umjetnik mora dakle biti sam religiozan karakter i biti duhom srodan svom djelu. Ako je umjetnost izražaj unutarnjeg gledanja, odraz unutarnjeg doživljavanja, to mora crkvena umjetnost biti izražaj unutarnjeg crkvenog duha. Ako samo tvoje oko nije svijetlo, kako možeš gledati Božja svijetla? Ako u tebi nema iskre Božje snage, kako možeš graditi Božja djela? Crkveni duh još nije duh crkvene umjetnosti. Ali je i ovo istinito: nema crkvene umjetnosti bez crkvenih umjetnika. Tko ne vjeruje u čudesnu nazočnost Hristovu u našim crkvama, tko s Crkvom ne slavi svete tajne, ne može ni shvatiti veze između Crkve koja nastaje i svetih tajna. Sve do gotskih građevina većinom su redovnici i svećenici njegovali vještinu pisanja, za liturgijske knjige, graditeljstvo i slikarstvo, za liturgijska mjesta, i vještinu pjevanja; dakle isti ljudi koji su u gotovoj crkvi služili svete tajne. Fra Angelico je ugledao svoje anđele u molitvi. Majstor Ludvig Seitz obavio je duhovne vježbe prije no što je islikao njemačku kapelicu u Loretu. Dajte nam crkvene umjetnike, pa ste nam dali i crkvenu umjetnost!

Četvrti zakon crkvene umjetnosti: budi službom Božjom!

Sad nam je jasno zašto je Crkva njegovala lijepe umjetnosti: da postanu službom Božjom. One nemaju da služe modi ni modernizmu, niti prohtjevima umjetnika, niti samovolji umjetničkog smjera, niti taštini koja hoće da se istakne; one treba da proslave ime Gospodnje među narodima. Majstor Overbeck nazvao je kršćansku umjetnost harfom. Ona ima da pjeva svoje psalme: »Gospode, volim ljepotu tvoje kuće!« Neka pjeva magnificat: »Veliča duša moja Gospoda i kliče duh moj u Bogu, svomu Gospodu!«

U daljem razlaganju dotiče se kardinal Faulhaber pojedinih umjetnosti detaljnijim praktičnim uputama. O arhitekturi koja nas ovdje naročito zanima, govori ovako:

Crkveno graditeljstvo mora svojim djelima dati karakter svetišta. Ima jedna nova crkva koja bi, odbivši prozor nad ulazom, mogla biti obrambena utvrda u Tesinskoj dolini. To može da bude stil za čekovni ured ili za gospodarsko skladište, opravdan vremenom, ali ne može biti stil za crkvu. Ne može biti ni svrha crkvene arhitekture, da svoja djela, kako se kaže, urbanistički prilagodi okolini. Štaviše, ona mora da svoje građevine izdigne iznad trgova i ulica i tvornica gradskih, i u vanjskom građevnom obliku. Crkve treba da govore: Ima još jedan drugi život, ima i drugo svijetlo, i drugi kruh. Crkve se moraju dakle popeti nad svoju okolinu i činiti da se i ljudi podignu. Još veći mora da je sjaj crkve unutra. Oltarska je žrtva središte i vrhunac katoličke liturgije. Oltar mora dakle i arhitektonski zauzeti u crkvi uzvišeno mjesto. Ni propovjedaonica, ni orgulje, ni prozorska slika ne smiju biti središtem crkve. Pričesna klupa pripada uz oltar, ne smije se dakle uzeti kao nešto sporedno. Vječno svijetlo i ispovjedaonica i križni put i apostolski svijećnjak pripadaju opremi katoličke crkve, ne smiju se dakle kao presječne linije koje smetaju strpati u kut.

Dodajmo tomu još nekoliko praktičnih i vrlo korisnih riječi što ih je upravio limburški biskup Augustin Kilijan, prilikom imenovanja koadjutora, svojim vjernicima:

Pri nastupu svoje biskupske službe odvraćao sam od toga da se crkve i kapelice opremaju nevrijednim slikama i kipovima kao figurama od gipsa, uljenim otiscima (Öldrucke), odljevima i uopće svim predmetima koji se izrađuju u masama, naskroz bez umjetničke vrijednosti i nespojivi s dostojanstvom crkve. Sada, na kraju svoje službe, pozivam gospodu rektore crkava i kapelica da takve predmete, i ako su darovani crkvi od dobrotvora, neopazice uklone iz crkava te da sabiru sredstva, dok se ne sakupi svota kojom se može nabaviti kakova umjetnina. Toliko bi umjetničkog smisla trebao da ima svaki svećenik, da smatra pitanjem časti da bar jedno umjetničko djelo ostavi u crkvi koju je godinama čuvao. Ali dok neka gospoda ne mogu da se zasite nabavljanjem uresa i nakita za svoju crkvu kao da iza njih nikad neće doći kakav drugi župnik, drugi opet sve ostavljaju pri starom. Sve im je dobro; njima se ne može zapisati na grob: »Gospode, ljubio sam ljepotu Tvoga doma.«

Ja sam svakako za pametnu štednju, naročito u ovo vrijeme gospodarske nevolje. Ali jednu umjetninu trebao bi da svaki župnik nabavi za svoju crkvu. To hoće i župska općina, i ta mala žrtva ne pada joj na teret. To traži i materijalni položaj umjetnika i umjetničkih obrtnika. Većina od njih živi gotovo zlo. O nekom znamenitom umjetniku koji je u našoj i u drugim biskupijama izveo veće narudžbe na opće zadovoljstvo, i o kojemu sam mislio da je dobro situiran, čuo sam nedavno od čovjeka upućena u njegove prilike, da je jedva tek mogao sastaviti kraj s krajem. A mnogima je i zaista zlo. Treba da se kod njih nabave i nacrti, a ne kod arhitekata; no ovi treba da ispitaju crteže, da li se slažu sa stilom crkve. Ujedno potsjećam na svoja ranija naređenja po kojima se stare umjetnine ne smiju uklanjati iz crkava odnosno nove nabavljati bez našega odobrenja (sr. Christliche Kunst, br. 7—8 o. g.).

SLUGA VJEČNE MUDROSTI

Nakon sjajnog uspjeha »Bl. Imelde Lambertini« ispod pera gđe Š. Jurkićeve, uredništvo se »Duhovnog života« ubrzo odlučilo na izdavanje čitave zbirke hagiografijsko-biografijskih studija sličnog karaktera: biografija koje, upravo, nisu biografije nego umjetničkom intuicijom shvaćene definicije naročitih ličnosti, projicirane snagom pjesničke inspiracije, i zaslugom točnog proučavanja materijala, na plastično izrađenu pozadinu vanjskog toka i općih prilika života. O. Hijacint Bošković, začetnik i urednik ove zbirke, u opširnijem predgovoru ove druge sveske[1], prikazuje opravdanje i značenje ovakvih monografija. Ponajprije, s obzirom na glavnog junaka ove knjige, upućuje čitaoca u osnovne crte njegove biografije htijući tim dokumentirati apsolutnu historijsku točnost ovoga djela u pogledu biografijskom, iako ono nema pretenzija da bude biografija u običnom smislu riječi: točan popis svih glavnih datuma, svih, da se tako izrazim, topografijskih momenata iz života prikazane ličnosti, i svih njegovih pisanih ili drugih istaknutih javnih djela. Kada autorica ne bi htjela da zamara svoje čitaoce stručnim materijalom i da im smeta čitanje onim sitnim brojkama iznad teksta, ona bi uz svaku epizodu koju priča, uz svaki doživljaj svoga junaka mogla da točno navede izvor i dokaze; ničega nema u ovoj biografiji što ne bi bilo uzeto iz svečevih djela ili iz provjerenih tuđih spisa o njemu. Pa ipak, sve je to dano u formi koju je jedino mogao da stvori pjesnik: u obliku pričanja koje nije daleko od romana, u zaobljenosti i povezanosti koje ne poznaju historijski izvori, u cjelovitom, zaokruže-

[1] Sida Košutić, Sluga vječne Mudrosti, »Uzori«, Zagreb 1930., Izdanje »Duhovnog Života«.

nom, jedinstveno usredotočenom gledanju čitave biografije iz središta osnovnog problema: glavnog junaka kao čovjeka, kao ličnosti. Ništa nije bilo podesnije za ovakvu obradu od života bl. Henrika Susa: njegova su djela — a i čitava njegova ličnost u jedan mah mistički duboka, usredotočena oko onoga »jedinoga što je potrebno«, i opet ljudski ljupka, pjesnički nježna, umjetnički zanosna, tako da se ta dva elementa: teologija i poezija u njemu neprestano prepleću, popunjaju, prožimaju. Među misticima, Bl. Henrik Seuse možda je najprilazniji širem krugu čitalaca baš radi te svoje pjesničke ljupkosti koja, ujedno, daje njegovim djelima konkretniji izražaj; a osim toga, jer u svemu što o njemu znamo ili od njega imamo, nikada ne iščezava posve njegov ljudski lik, njegovo čovječansko biće, duhovni Minnesänger, pjesnik-teolog, vitez-redovnik, čovjek koji je uzeo majčino prezime jer je bio nježan kao ona, i svećenik koji je podnio više nego mnogi muž koji nije bio pjesnik, ni vječito dijete, poput Susa. Zato nije ni čudo, da ga pored Joergensena i Kralika, dvojice muževnih pjesnika, iznose dvije žene, gdice Renée Zeller i naša Sida Košutićeva: uza sve to, ove su posljednje daleko od toga da načine od njega neko biće puno sentimentalnih uzdisaja i djevojačke zasanjane plahosti. Gdica Renée Zeller dala je u svojoj knjizi[2], na osnovi intenzivnog studija dominikanskog života (otud potječe i njezino novije djelo o Lacordaireu) i Srednjeg Vijeka, šaroliku sliku vremena i, po mogućnosti, kronologijski točan, opširan i precizan, prikaz vanjskog života svečeva. Gdica Sida Košutićeva koja i u svojim pjesničkim djelima vanjske pojave svodi na tipske oznake simbola, nije nipošto zanemarila ove strane, ali ju je uplela tek nečujno i lako: njen je glavni predmet, ne kronologija života, jer ona nije historik, ne unutarnji život Susov, jer ona nije stručnjak teolog, nego njegova unutarnja ličnost, kod koje se nikad ne može izbjeći ono karakteristično prelijevanje vidljivog i nevidljivog, prolaznog i neprolaznog, zemaljskog i Vječnog, a to, upravo, umije najuvjerljivije i najsuptilnije prikazati pjesnik. Da mu se pritom, u smionom zaletu intuicije, otkrivaju neočekivano duboke perspektive mističkog života, priznat će i osjetiti svatko tko se zadube u ovu pjesnički toplo, a ipak stvarno-trijezno pisanu biografiju. Kako je gdica Košutićeva uspjela da definira, da uhvati, da označi izvjesne pojmove i pojave mističkog života, kako je umjela da približi lajiku čitaocu neobičnu atmosferu u koju je bio zaronjen duh zanesenog redovnika, to je u jedan mah i stvarni i literarni uspjeh koji se, u svom smislu, pridružuje vještini kojom je gđa Jurkićeva iz neznatnih biografijskih podataka stvorila svoju prekrasnu sliku bl. Imelde Lambertini.

Naročito je sretna misao bila uredništva »Duhovnog života« da povjeri ovakav rad ljudima ne samo vještima peru nego naročito piscima koji iskreno i duboko žele da budu katolički pjesnici: i sama njihova duševnost kod toga će se bez sumnje konsolidirati, produpsti, zaobliti: radeći maštom, oni je ipak vežu o realan život, o apsolutne zakone ispravne teologije i pravilne filosofije, i tako prolaze kroz korisnu školu unutarnje discipline stičući i bruseći ujedno potrebito stvarno zvanje. A suradnja na ovom nizu biografijskih djela okupiće krug intelektualaca koji će biti povezan još jačim vezama no što ih donosi formalna organizacija. Zajednički rad i izmjena misli donijeće sve veću idejnu kristalizaciju koja će bez sumnje dati nove podloge i pobude i samom nezavisnom kreativnom literarnom radu. Ovu umjetničku ulogu svoju lijepo je naglasila kolekcija »Uzori« i svojom vanjskom opremom: knjiga je štampana solidno i ukusno i po prvi put kod nas (izuzevši izvjesne više ili manje ekstravagantne publikacije moderne lirike) čitamo na naličju naslovnog lista, da je pedeset numerinanih primjeraka knjige štampano na japanskom papiru. Ovaj bi primjer trebao da odgojno djeluje na mnoge naše izdavače, koji još uvijek ne mogu da shvate da ukusna oprema nije neko isprazno estetiziranje, nego izraz poštovanja prema sadržaju i prema onome koga hoćemo da ta knjiga prati u životu. Ljubomir Maraković.

[2] Renée Zeller, Le Bienhereux Henri Suso, Paris, Librairie de l' Art catholique. (Opširnije sam o djelu govorio prilikom njegova izlaženja g. 1922.).

SEOBE HRVATA U VOJVODINU

Vojvodina zaprema sjeveroistočni dio naše države sjeverno od Dunava i Drave. Površina joj iznosi 19.702 km čet., a broj stanovnika po statistici iz g. 1921. 1,380.413 duša, što odgovara 70.1 na km četvr. Po narodnosti te godine bilo je Hrvata i Srba 503.435 (od njih Hrvata oko 150 hiljada), Madžara 379.740, Nijemaca 328.341, Rumunja 73.938, Slovaka 45.856, Malorusa 11.046, Židova 19.117, Slovenaca 7.132, Rusa 5.485 i t. d. Hrvati stanuju u Baranji, Banatu, sjevernoj, sjeverozapadnoj i zapadnoj Bačkoj.[1]

Dunavski je basen ne samo slivalište vodenih, nego i etničkih masa. Gornja statistika njegova jugoistočnog dijela, koji pripada našoj državi, to rječito pokazuje. U taj su se basen već od pamtivijeka razlijevale etničke struje i valovi te prelijevali jedni druge. I slavenska se rasa za velike seobe naroda prilijepila uz to masno i bogato zlo. Turanske bujice (Huni i Avari) pokušale su jedna nakon druge na debelim slojevima Slavena osnovati u tom basenu svoju državu, ali to je uspjelo tek Madžarima, pošto su primili katoličku vjeru (g. 997.) Madžarsko potiskivanje slavenskih naslaga bilo je postepeno i dugotrajno. (Str. 28.) Današnji teritorij Vojvodine bio je u velikoj većini slavenski sve dok nije počela u 18. vijeku sistematska najprije germanizacija, a onda madžarizacija. Sjedište mu je i crkveno-kulturno i politički Bač, gdje je u II. vijeku osnovana biskupija, koju je imala slavenska hijerarhija. Slaveni u XI. vijeku imaju slavenskoga velikoga župana po imenu Vida. G. 1056. spominje se palatin Rad o. g. 1092. sudija Uroš, g. 1156. palatin Belus, a 1231. vlastelin Uroš. Imena su mjesta slavenska: Mrtva, Santovo, Besenevo, Sombor, Ivanka, Dobra, Doroslovo i t. d.

Prvotne hrvatske i srpske narodne jezgre šire se i pomiču. Plodnost tla Vojvodine mami Madžare sa sjevera i Slavene s Juga. Među visokim plemstvom tih zemalja nalazimo hrvatsku velikašku porodicu Kačić. Za Sigismunda (g. 1387.—1437.) i Marije dolaze u te zemlje »Dalmatinci i Šokci«. Hrvatska penetracija u Vojvodinu olakšana je uskim državnopravnim vezama između Hrvatske i Ugarske. I srpska imigracija olakšana je rodbinskim vezama Arpadovića i Nemanića.

Turska najezda gurnula je hrvatske i srpske etničke mase put dunavskoga basena. Despoti Brankovići u 15. vijeku poplavljuju Banat i Bačku sa srpskim iseljenicima, a katoličko pučanstvo dolazi u velikom broju u Bačku i Baranju nakon pada Bosne (g. 1463.) Turska ustaljuje svoje

[1] Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine napisao Petar Pekić. Izdano s potporom Matice Hrvatske. Zagreb 1930.

gospodstvo u Podunavlju pobjedom na mohačkom polju g. 1526. Jedna je od posljedica te pobjede, da se madžarski elemenat povlači iz tih krajeva, koji dobivaju kroz nekoliko vjekova posve slavensko lice. Karakteristično je, da se u panici nakon Mohača kratko vrijeme održava kao apsolutni gospodar Vojvodine romantična figura cara Ivana (Jovana) koji skupi oko sebe »Race katolike« i »Race heretike«. Po njegovim glavnim savjetnicima, koji su iločki franjevac Fabijan Literat i kastelan grada Bača Ivan Dolić, zaključuje g. Pekić da je car Ivan bio vjerojatno katolik (str. 38.)

Turcima treba »raja« i zato je zovu u opustošene krajeve. »Šokci« iz Slavonije sele se g. 1537. u Bačku i Baranju. Iza njih slijede druge seobe »populorum ex Sclavonia et Dalmacia« (anali segedinskog manastira), (str. 43). U Slavoniju dođoše te mase iz sjeverne Bosne i južne Dalmacije. Na garištima madžarskih sela niču slavenska mjesta. Bosanski franjevci brinu se za vjersku pastvu. Katolički Slaveni ili Šokci jesu H r v a t i, kako to nedvojbeno ustanovljuje g. Pekić. Turski historik Evlija Čelebi opisuje junaštvo bačkih Hrvata g. 1661. Da su bili katolički Slaveni Hrvati, priznaju Julije Dudaš, Antunović i Ivanić.

Tursko gospodstvo nad Balkanom i Podunavljem izvelo je u narodnom životu Hrvata i Srba silni migracijski pokret. Ta metanastazička (Cvijić) kretanja sasvim su ispremiješala južnoslavensko pučanstvo. Jedan od mnogobrojnih migracijskih valova, koji su izazvani kod dinarskih Hrvata, jest b u n j e v a č k i koji je iz južnog centra hrvatstva (Hercegovine) dopro preko Drave i Dunava u današnju Vojvodinu. Doseljenje, kretanje, podrijetlo imena i razvitak narodne svijesti Bunjevaca jest centralno i kapitalno pitanje, na koje treba da odgovori historik Hrvata u Vojvodini.

Bunjevci su se dosta rano doselili u Bačku. Ime Bunjevac se spominje prvi put u turskim izvorima godine 1550. u selu Maroku (Baranja). Godine 1595. spominju se Bunjevci u Bačkoj. Istom početkom sedamnaestoga vijeka imamo sigurne podatke o Bunjevcima. Svećenik Šimun Matković, koji vrši pastvu među Bunjevcima, moli papu Pavla V. neka mu pošalje isusovce, koji će među njegovim vjernicima propovijedati riječ Božju »dalmatinskim« jezikom. Deset godina kasnije moli, da mu se povjeri župa Bunjevci. Biskup Ibrišimović poloviom XVII. vijeka vrši krizmanje među Bunjevcima.

Bunjevaca je bilo u Bačkoj prije njihove v e l i k e s e o b e. Njihova se v e l i k a s e o b a zbila iza turskog poraza pod Bečom (g. 1683.), kad je turska ofenziva prema Zapadu doprla do krajne granice i kad počinje naglo nazadovanje i opadanje turske snage. U povijesti franjevačke provincije u Djöndjöšu stoji ubilježeno: »Takozvani Bunjevci većinom iz Bosne, a manjinom iz Dalmacije, vođeni od osamnaest otaca sv. Franje dođoše u jesen g. 1686. u Bačku, gdje je već ranije bilo oko 150 bunjevačkih porodica. Jedni se nastaniše u Subotici, a drugi se preseliše u Segedin. U njihovoj pratnji nadošli franjevci vratiše se naskoro u Bosnu svi do jedinoga Anđela Šarčevića. Budući da poglavica salvatorski nije trpio, da se u Subotici nastane franjevci države argentinsko-bosanske, to se u Bosnu morao vratiti i Anđeo Šarčević, čim su neki salvatorci naučili bunjevački jezik.« Nakon pada Segedina g. 1687. Turci se povukoše iz čitave Bačke, koju zauzme carska vojska. Te godine uslijedi p o s l j e d n j a i n a j v e ć a s e o b a B u n j e v a c a u Bačku. Izaslanici Bunjevaca mole zapovjednika carske vojske za dozvolu da presele katoličke porodice iz Turske u Bačku, što im je dozvoljeno. Bunjevci pod vodstvom Dujma Markovića, Jurja Vidakovića i franjevaca smješteni su u Segedinu, Subotici, Baji i Somboru. Po spisima biskupa Nikole Plumba bosanski su franjevci dovodili sa sobom čitave legije Bunjevaca. Ta bunjevačka strujanja paralelna su sa istodobnim velikim srpskim migracijama pod patrijarhom Arsenijem Crnojevićem.

Bunjevački valovi nijesu se uvijek direktno izlijevali u Bačku iz matice zemlje, već su, obilazeći mletačku Dalmaciju koja bijaše pregusto naseljena kretali prema Lici djelomično ostavljajući, a djelomično kupeći sa sobom, doprli do virovitičke i požeške županije u Slavoniji. Zato su u nekim izvorima zabilježeni Bunjevci kao Hercegovci, Bošnjaci, Dalmatinci i Hrvati.

Koja je matica zemlja Bunjevaca? Gosp. Pekić zajedno sa većinom historičara i tradicijom Bunjevaca smatra, da su prvi i najstariji bunjevački doseljenici dobili ime po rijeci Buni, lijevom pritoku Neretve. Selo Buna nalazi se 10 km udaljeno od Mostara, a rijeka bi dobila ime od »Bona aqua«. On je mišljenja, da bunjevačko ime potječe od Bune, iako tamošnji stanovnici ne govore ni istim narječjem niti imaju kompaktna prezimena sa bačkim Bunjevcima (str. 56). Međutim pređašni ikavski stanovnici Bune u cijelosti su se iselili i na njihovo mjesto došli ijekavci. Filolozi se opiru tom mišljenju, jer od riječi Buna u duhu našeg jezika ne može nastati derivat Bunjevac. Gosp. Pekić misli, da je prije četiri stotine godina prosti narod mogao davati i drukčije nazive, a ne one po današnjoj gramatici. On je tvrdo uvjeren, da su najstariji Bunjevci dosita potekli od rijeke Bune i da su to ime zadržali, kamogod su došli.

Bunjevci su preslojili staro slavensko-hrvatsko stanovništvo Bačke i potisnuli i šokačko i hrvatsko ime, tako da su starosjedioci poprimili naziv Bunjevac. Daljna povijest Hrvata u Vojvodini jest zapravo povijest Bunjevaca. Austrija ih je ponajprije učinila graničarima, koji su odbijali navale Turaka, Tökölijevih ustaša i Rakoczyevih kuruca i borili se u sedmogodišnjem ratu za opstanak Austrije. Za Marije Terezije ukida se vojna krajina i organizuje nova građanska uprava. Bunjevački gradovi Subotica i Sombor dobivaju privilegij municipija, koji su oslobođeni od vlasti županije, a bunjevački puk naseljuje se i grupira u nova mjesta (Almaš, Bač, Baćin, Bajmok, Batina, Bikić, i t. d.) Bunjevci se diferensiraju ne samo u građane i seljake nego dobivaju i novu dvorsku aristokraciju. Bačka plemićka vojska u Napoleonskim ratovima uskrati poslušnost, jer je dužna boriti se samo u okviru državnih (ugarskih) granica (str. 128.).

Josip II. kolonizira Nijemce po Bačkoj, osniva njemačke škole i favorizira ih. Kad propadoše njegovi germanizatorski pokušaji u Ugarskoj, započeše Madžari m a d ž a r i z a c i j o m. Taj madžarski nacionalizam i imperijalizam privremeno je poražen g. 1849. kad je kao jedna od posljedica neuspjeha madžarske revolucije privremeno stvorena Srpska Vojvodina bez srpskog nacionalnog karaktera. Austrougarska nagodba g. 1867. ojača madžarski šovinizam i imperijalizam, kojemu su na milost i nemilost prepušteni Bunjevci. Biskup Ivan Antunović budi svijest nacionalnu Bunjevaca. Bunjevci zadržavaju i nadalje to svoje lokalno ime iz taktičkih razloga radi lakše obrane od Madžara (str. 156). Jedan dio Bunjevaca ide uz Madžare. G. 1870. biskup Antunović pokreće »Bunjevačke i Šokačke Novine«. Ivan Mihajlović piše čitanke za pučke škole i Gramatiku ilirskoga jezika. G. 1878. ustanovljena je kula bunjevačkog otpora

Pučka kasina, a 1884. u Baju mjesečnik »Neven«. G. 1880. donese bunjevačku stranku. Madžari odgovaraju ukidanjem bunjevačke nastave u školama. Bunjevci moraju izdržati navalu madžarizacije i u Crkvi, jer im se ukida upotreba jezika na korist Madžara i Nijemaca. Izrabljivanje Crkve u korist madžarizacije bilo je najjači udarac na duboko katoličke osjećaje Bunjevaca. U Santovu je to urodilo g. 1889. privremenim istupom iz katoličke crkve i prelazom u pravoslavlje. Od tada je kaločka biskupija bila umjerenija. Ipak je crkveno pravo Bunjevaca, da se u crkvi služe svojim jezikom, bilo ako ne jedini, a ono glavni razlog očuvanja njihove svijesti (str. 194.). Što je bila veća navala madžarizacije, jače se osjećala izolacija i potreba prislanjanja uz hrvatstvo. Svećenici Pavao Kujundžić, Ljudevit Budanović i Blaž Rajić kao i mlada Bunjevačka inteligencija i na političkom polju i u kulturnom životu sve više naglašavaju, da su Bunjevci ogranak hrvatskoga naroda i da je njihov jezik hrvatski, premda protiv te orijentacije ustaje g. 1913. novosadska »Zastava« Jaše Tomića. Historijskoj sjednici hrvatskog sabora 29. listopada g. 1918. prisustvuje najistaknutiji vođa Bunjevaca za sloma Blaž Rajić. Dr. Mirko Ivandekić i dr. Stjepan Vojnić-Tunić članovi su Narodnoga Vijeća u Zagrebu. U narodnim manifestacijama bunjevačka omladina istupa pod hrvatskom zastavom. Na kongresu Narodnih Vijeća Bačke, Banata i Baranje u Novom Sadu zaključeno je, da se Banat, Bačka i Baranja državno-pravno i politički otcijepljuju od Ugarske i na osnovu narodnog samoodređenja priključuju se Srbiji i ostalim jugoslavenskim zemljama pod žezlom Karađorđevićevaca.

Da se odredi položaj Bunjevaca prema hrvatstvu i srpstvu, treba uvažiti ove činjenice: 1. Bunjevci su se doselili iz područja, koje je bilo južni centar hrvatstva (između Vrbasa, Gvozda, Kupe i Neretve) i zato su u nekim izvorima zabilježeni kao Hercegovci, Bošnjaci, Dalmatinci i H r v a t i. 2. Bunjevci otkada im ima spomena u historijskim izvorima jesu katolici. Doseljavali su se pod vodstvom franjevaca. Nema nikakva dokaza, da su kada bili pokatoličeni. 3. Bunjevci su čisti ikavci-štokavci. 4. Nikada se nijesu nazivali Srbima, iako su u njihovu susjedstvu živjeli, te nemaju ni njihove narodne običaje: krsnu slavu, šišano kumstvo i dodole, niti su kasnije poprimili ćirilicu. Njihov politički i kulturni razvoj drukčiji je nego Srba u Vojvodini.

Svatko, tko hoće upoznati razvoj i današnje stanje ovoga sjevero-istočnoga ogranka hrvatskoga, mora uzeti u ruke knjigu gosp. Pekića koja je prvo djelo ovakve vrsti. Dakako da joj iz te činjenice i izviru mane. Jedna je od njih ne baš najbolji jezik. Što se tiče kompozicije djela, trebalo bi kapitalnu važnost položiti na postanak bunjevačkog imena, temeljitije istražiti migracije Bunjevaca i opširnije prikazati, zašto se udomaćilo ime Bunjevac i koje su eventualne razlike između Bunjevaca i Šokaca. Nadalje bi trebalo u novom izdanju — ovo je gotovo raspačano — donijeti geografsku i etnografsku kartu Vojvodine, te konačno čuvati se štamparskih pogrješaka prvoga izdanja. Budući pisac cjelokupne hrvatske povijesti morat će se obilno služiti marno i obilno sabranim materijalom u patriotski pisanom djelu g. Petra Pekića. Dr. M. M a t u l i ć.

PJESMA KOTORSKOG DOMINIKANCA O. CECIJA O ČUDESIMA BL. OZANE KOTORKE

Prve polovice 17. vijeka sastavio je Kotoranin Vincenco Bolica, drukčije zvan Kokolić, pjesmu na hrvatskom jeziku, u kojoj je ukratko prikazao život bl. Ozane Kotorke. Izdao ju je g. 1926. dr. Petar Kolendić[1], a po njemu donio ju je na kraju svog života bl. Ozane svećenik Niko Luković.[2] Poznato nam je iz pisanja starijih naših literarnih historičara (Cicarellija i Ljubića), da je život bl. Ozane opjevao u stihovima i splitski dominikanac o. Vincenco Dudan († 1703.). O toj ću nađenoj Dudanovoj pjesmi drugom prilikom, a ovdje hoću da iznesem treću jednu hrvatsku pjesmu o našoj Blaženici, za koju se dosad nije znalo, a spjevao ju je isto tako dosad nepoznati nam pisac kotorski dominikanac o. Dominik Ceci.

Ovu pjesmu našao sam pred mnogo godina zajedno s onim dvjema prije spomenutima u dva rukopisa. Jedan je od njih pripadao pokojnom prof. Josipu Gelčiću, a drugi preč. don Antunu Rozl, kanoniku i opatu u Perastu. Ti mi rukopisi sada nijesu pri ruci, pa ću o njima drugom zgodom nešto potanje, kad dobijem još nekoje podatke.[3]

Dva zadnja stiha u prvoj kitici ove pjesme očito pokazuju, da ju je sastavio dominikanac, a jedan od spomenutih rukopisa, onaj preč. Roze, sačuvao nam je i njegovo ime. Ondje je uz ovu pjesmu zabilježeno talijanskim jezikom: »D e l P a d. M a e s t r o D o m. c o C e c i d a C a t t.« Autor je dakle pjesme kotorski dominikanac i naučitelj sv. bogoslovlja o. Dominik Ceci.

O ovome redovniku nemamo mnogo vijesti. U Šematizmu naše dalmatinske provincije[4] zabilježen je za g. 1680. kao provincijal »F r. D o m i n i c u s C e c i, m a g.« U kronici našeg bivšeg kotorskog samostana, što ju je napisao g. 1716. član istog samostana o. Vincenco Marija Babić,[5] spominje se među glasovitim redovnicima: »F r. D o m i n i c u s C e c e (sic!) d e C a t h a r o S. T h e o l o g i a e M a g i s t e r c e l e b e r r i m u s, P r o v i n c i a e s u a e q u o n d a m P r o v i n c i a l i s.« U istoj se kronici dalje spominje o njemu, da je uz ostale odlične sposobnosti posjedovao vanredno pamćenje, pa se kao primjer navodi, kako je iz Brescie još kao učenik bio poslan od starešina u Veronu, da ondje namjesto naglo razboljena propovjednika održi panegirik o jednoj svečanoj zgodi. Dok se mnogi drugi

[1] Petar Kolendić, B o l i č i n »Život Blažene Ozane«. Glasnik Skopskog Naučnog Društva, knj. I. sv. 1. str. 343 do 350.

[2] Život Blažene Ozane Kotorke. Nakladom Odbora za priredbu proslave Bl. Ozane. Zagreb (1928.).

[3] Pokojni prof. Gelčić umro je izvan države, a preč. kanonik Roza pozajmio je svoj rukopis osobi, koja je međutim umrla, pa mu još nije bio povraćen.

[4] Schematismus Fratrum et Sororum Provinciae Dalmatiae Sacri ordinis Praedicatorum. Ragusii 1905. str. 31.

[5] Prijepis ove kronike, na više mjesta pogriješen, nalazi se u knjižnici Jugoslavenske Akademije pod sign. III. d. 88. Prijepisu je naslov: »S t a t u s t a m a n t i q u i q u a m m o d e r n i C o n v e n t u s C a t h a r e n s i s O r d i n i s P r e d i c a t o r u m, a u c t o r e P. B a b i c h r e s i n e d i t a.« U drugoj jednoj kraćoj rukopisnoj radnji, što je imam o istom samostanu, navodi se Babićeva kronika ovim riječima: »Memor. Auth. Conv. Cat. Ord. Praedic. Auct. P. Vinc. Maria Babich 1716.« Ova nam godina dokazuje.

nijesu htjeli da prihvate zbog kratka vremena, on je to izvršio na potpuno zadovoljstvo sviju naučivši panegirik u dva sama dana, što su još preostajala do svečanosti i tako ga lijepo izgovorivši, e bi se bilo reklo, da je njegov vlastiti a ne tudi sastavak. Iz ovih podataka saznajemo, da je on u mladim godinama (bit će već bio svećenik) učio u Bresciji u Italiji, da je g. 1680. bio provincijalom, da je bio postigao najveći naučni naslov u Redu te da je bio vrlo uvažen redovnik. U spomenutoj kronici se još veli o njemu, da je umro g. 1409., no to je očita pogreška prepisivačeva. U Šematizmu ne navodi se niti jedan drugi provincijal s ovim prezimenom, već samo onaj za g. 1680. Isto tako u kronici o. Babića nema nijednog drugog redovnika s prezimenom Ceci, a ispred njega navode se ondje ne samo oni, koji su živjeli u 15. i 16. vijeku nego i dva, koji su umrli g. 1647. (o. Dominik Gleda) i g. 1686. (o. Josip Marija Rafaelli). Na mjesto godine 1409. bit će po svoj prilici stajalo: 1709. Prepisivač će biti zamijenio broj 7 s brojem 4.

Kada je o. Ceci sastavio ovu pjesmu, možemo približno ustanoviti iz nje same. Pri koncu pjesnik prekorava dumne, što su se lišile dragocjenog predmeta darovavši kamen, kojim se bl. Ozana udarala u prsa. Anonimni pisac iz druge polovice 18. vijeka (ne prije g. 1777.) piše u Životu Blaženice, da su dumne darovale taj kamen mletačkom plemiću Piju Zaguriju g. 1672.[6] Uzmemo li, da je o. Ceci umro god. 1709., to je onda ova pjesma nastala između 1672. i 1709. No ja mislim, da bismo to vrijeme mogli još znatno skratiti. Ono živo žaljenje o. Cecija i ono može se reći, pretjerano prekoravanje dumana zbog spomenutog dara odaje, da je o. Ceci spjevao ovu pjesmu ne mnogo poslije samog događaja. Možda ne ćemo biti daleko od istine, reknemo li, da je ispjevana sedamdesetih godina 17. vijeka.

Pjesma ne pripovijeda pa niti ukratko sav život Blaženice već samo njezina čudesa i vanredno trapljenje njezina tijela, što je opet bio plod vanredne milosti Božje u njoj. U rukopisima pjesma nema naslova, pa ga stavih prema drugoj kitici. Uza svaku kiticu o. Ceci je dodao sa strane po jedan a katkad i po dva latinska citata iz sv. Pisma. Tako uz prvu kiticu dodaje: »Requiescunt in monte sancto tuo. Psal. 14.«; uz drugu: »Pronuntiabo mirabilia tua. Psal. 70.«; uz treću: »De monte abscissus est lapis. Dan. 2.«; uz četvrtu: »Ad Dominum, cum tribularer, clamavi. Psal. 119.« itd. Ovi citati kojiput odgovaraju sadržaju odnosnih kitica, a kojiput im je smisao dosta nategnut. Nadodani prema ukusu onog vremena ne pridavaju oni nikakve veće vrijednosti hrvatskim stihovima, u kojima je za redovnice i pobožni puk zgodno iznio čudesa i pokornički život Blaženice. Prosti narod radije sluša i lakše zapamti, što mu se pripovijeda u stihovima, nego li što mu se kazuje u prozi.

Mnogo je važniji od spomenutih latinskih citata onaj mali dodatak iza zadnjeg stiha u prvoj kitici. Ona riječ: »Naša etc.«, što se na pomenutom mjestu nalazi u oba rukopisa, otkriva nam zanimljivu činjenicu, da se je ova pjesma pjevala i da su se pri pjevanju u svakoj kitici ponavljala dva zadnja retka. Je li to tako zamislio isti o. Ceci te za tekst još i napjev stvorio, ili su to kasnije tako udesile, bilo dumne bilo druge koje pobožne osobe pjevavši je prema kojoj već poznatoj crkvenoj pjesmi, ne možemo znati.

Iz rukopisa preč. Roze prepisao sam bio od ove pjesme samo nešto malo, zato je ovdje donosim iz mlađeg rukopisa pok. Gelčića, a prepisao mi ju je bio jedan od naših klerika. Između jednog i drugog teksta, u koliko se sjećam, nije bilo važnijih razlika.

O, kolici gori u raju
  uživaju, i jošt š njima
  Naša Reda meu ostale
  Suor Ozana Kotorkinja! Naša etc.
A velika koliko je
  Naša Jošе[7], tko će znati,
  Ka čudesa ona učini,
  Potrebno je sad slušati.
Naša Jošе jedno jutro
  Na molitvi kada biše,
  Jedan kami priveliki
  Ća iz gore ispusti se.
Sa sv'jem glasom zazva Boga,
  Od straha se sva tresaše;
  Vidiše se tad dv'je ruke,
  Koje kami uzdržaše.
Suproć crkvi sveta Pavla
  Ona jedan put pogleda,
  Puno djevic narešenih
  Zlatom krunom i ugleda.
Ter u crkvi sveta Pavla
  Te djevice uljezahu,
  S desnom rukom jedan dubl'jer
  Sve djevice i nos'jahu.
Sve vesele, kako rekoh,
  U tu crkvu uljezahu,
  S l'jevom rukom jedno kolo
  Sve za sobom izvod'jahu.
Reče tada naša Jošе:
  Dumanjska je to prilika;
  Stanit će se ovdi dumne
  Od svetoga Dominika.
Kako Jošе prorokova,
  Sve do malo ispuni se;
  Monastir se tu sagradi,
  I današnji dan vidi se.

[6] Vidi Taurisano P. Innocenzo o. P., Beata Osanna da Cattaro, Roma 1929. str. 185—86.

[7] U Boci našu Blaženicu zovu također Jošana. Vlč. don Niko Luković mi piše, da ju je tako čuo zvati od ondje nastanjenih Crnogoraca. Da ju je narod u Kotoru tako zvao već u 17. vijeku, svjedoči nam ova Cecijeva pjesma, u kojoj uz Ozanu dolazi i ono prvo, od ovog nastalo ime, ali u skraćenom obliku: Jošе.

[8] U rukopisu: drugi, ali očito pogrešno, kako se vidi iz slijedeće kitice.

[9] O tom kamenu govori i o. Dudan u svojoj pjesmi ovako: »A za dati od nje zlamen, — r'jeti će stvar pošteniju, — da i sad nje služi kamen — u Mlecije za relikviju. — Gospodar ga Tetta u dar — priveliki jest primio, — pak je radi njega otar — u nje carkvi učinio. — I ako on bude imiti — na ovem sv'jetu poživljenje — ope će koje učiniti — onoj carkvi proslavljenje«. Prema prije spomenutom anonimnom piscu dumne su darovale kamen mletačkom plemiću Piju Zaguriju. Možda je to ista osoba, koja se zvala i prezimenom Tetta, ili ga je Zaguri izmolio za Tettu. Dudanovi navedeni stihovi potvrđuju, što je rečeno o vremenu, u koje je nastala Cecijeva pjesma.

[10] U rkp.: da.

Kad general Barbarosa
S veljom vojskom preko mora
Uze Novi, s istom vojskom
Uputi se put Kotora.
Toliki strah od Turčina
Kotorani svi imahu,
Da se tako izgubiše,
Da ne znahu, što činjahu.
Providura i Biskupa
Dozva Jože, reče njima:
Od Turak se vi ne bojte,
Bog je s nama, a ne š njima.
Videć Turčin, da je s nama
Bog veliki odozgora,
Grad pozdravi lumbardama
I otide spod Kotora.
Kotorani tolikođe
Tursku vojsku pozdraviše
S lumbardama i pak udilj
Boga i Jošu proslaviše.
Ona Kotor oslobodi
Od potopa vodenoga,
Kad se malo ne izgubi
Zarad dažda velikoga.
Veće od sto bješe dana,
Svrh Kotora daždijaše,
Na taj način, da vas Kotor
Pod vodom se topijaše.
Tad Ozana u korablju
Od molitve zatvori se,
Evo čudno tad dažd prista
L'jepo i vrijeme učini se.
A tko učini, da ona kuga
Grad Dubrovnik ka mor'jaše,
Da ne dođe sred Kotora,
Neg Ozana, ka moljaše?
Ona pozna i hudobu,
Na nju je ona i pljuvala,
Kada joj se u priliku
Marijinu prikazala.
To hudobi ne bi dosti,
Prikaza se njoj iznova
U priliku duhovnjaka
Fra Vičenca Bučinova,
Ma udilja ona pozna.
Što ti drago moš činiti,
Reče njojzi, ma nigdare
Ne ćeš mene privariti.
Rveći se š njom jedan dan
Vrže i na nju sta nogama;
I pokle je dobro splesa,
Izmlati je i s rukama.
I ne samo vrh hudobe
Ona oblast svu imaše,
Nu od ognja i od mora
Što hot'jaše, to činjaše.
Iz ognja je izvadila
Dušu Vicka Bučinova
Ter iz ognja purgator'ja
I Jerića Bizantova.
Kada Tripo Garbičića
Već iz Pulje vraćaše se,
Da na pomoć ne zva Jošu,
Usred mora top'jaše se.

Ako druga i čudesa
Vi poznati još žudite,
Naćete jih i još puno,
Kad nje život vi proštite.
Iznajćete puno žena,
Ke roditi ne mogahu,
Kad se Joši pomoliše,
Sve primahu što žud'jahu.
Najti ćete i Vlastela,
Ki se nigda ne mogahu
Umiriti s Pučanima,
Do krvi se progon'jahu.
Nasred pjace oružani
Svi jedan dan izajdoše ,
S'jecimo se tja do smrti,
Među sobom svi rekoše.
To slušavši sveta Jože,
Djevu Majku sta moliti,
Neka njima srce takne,
Da se mogu umiriti.
Evo dojde vazda Djeva
Svetu Jošu utješiti.
I reče joj: Ne straši se,
Sada ću jih pomiriti.
I. udilje jedni i drugi
Sve oružje ostaviše,
I tako se pomiriše,
I zajedno zagrliše.
I prem Jože da iskaše
Kotorane pomiriti,
Svoijem t'jelom ne ht'jaše
Nigda mira učiniti.
Za najveću ter grešnicu
Samu sebe sveđ držaše,
Zato, kad bi kruha jela,
Klečeći ga blagovaše.
Sedam godišt, da se nije
Ona vina ni napila,
A šezdeset više godišt
Da nije mesa okusila.
Četrkrati na nedelju
U suho bi i postila
I ne drugo neg pô hliba
Od mekin bi tad izila.
Jednu skalu od pet skalin
Za postelju ona imaše,
Zašto pet ran Jesusovih
Ona često razmišljaše.
A za stramac neg pô b'jelca
Ona drugo ne držaše,
Jere s drugom polovicom
Ona sebe pokrivaše.
S verigami i s konopim
Svoje t'jelo udaraše
Na taj način, da iz njega
Krv velika ishod'jaše.
I njoj ovo ne bi dosti,
Da li jošter i držaše
Jedan kami, s kim se često
Ona u prsi udaraše.
Kamen dragi,[8] koji sgradi
Našoj Joši l'jepo stanje,
Gdje počiva i uživa
Jur nebesko pribivanje.

Kamen dragi i pridragi,
Koji se nigda proc'jeniti
Za sve zlato ne mogaše
Ni sv'jem sv'jetom prom'jeniti.
Kamen, koji izgubiše,
Ah, žalosti! Dumne naše
Onda, kad se pomamiše
Ter ga Teti darovaše.
Prije imahu svoje oči
Nego kamen darovati
I pri nego bez kamena
I bez oči sveder stati.
Jer ako bi izgubile
Svoje oči, a ne kamen,
Kamen bi jim povratio
Ne samo oči nu i pamet.
I premda je oni kamen
Bez jezika i razbora,
Ne daj Bože, da osvetu
Ište više od izgora.
Ne znam, što me drži sada,
Da ne rečem: Izgubiste
Isukrsta onda, kada
Ovi kamen vi pustiste.
I znam, da bih pravo reko,
Jere kamen i ne drugo
Neg Jezusa zlamenuje,
To je Pismo Sveto puno.
Zato, kada hti Moizes
Žednu vojsku napojiti,
Ne hti drugo nego kamen
Svojom rukom dvaš udriti.
Iz kamena bistre vode
Obilato izavriše
Na ti način, da svi ljudi
Svoju žeđu ugasiše.
Tako, kada David, pastir
Golijata hti ubiti,
Ne ubi ga neg s kamenom,
Kog iz praće hti pustiti.
Rec'te dakle da ako kamen
Te kreposti uzdržuje,
U istinu da ne drugo
Neg Jezusa zlamenuje.
Sada dobro razmislite,
Koliko ste izgubile,
Kada kamen svete Još
Iz ruke ste johl pustile.
Ma zato se ne strašite,
Prem da kamen izgubiste,
Ma neka se straše oni,
Koji vam ga izmamiše.
Ma od onih, ki izmamiše,
Nu mi rec'te sad imena,
Pače muč'te, ne govor'te,
I već dosti od kamena.[9]
T'jelo Ozane nahodi se,
I nije se još raspalo,
U Dumana sveta Pavla,
Ke su gradu za zrcalo.
Sada Još u kraljestvu
Slavi Boga i Mariju,
Ku je i na sv'jet sved hvalila
U svetomu Rozariju.
Proslavimo i mi Jošu
Svi zajedno i prosimo,
Da se moli i izmoli,
Da se i mi sahranimo.
Da možemo pak u raju
Kakogodir s dobrom srećom
Hvalit Boga i Mariju
Svetim ocem Dominikom
Pravedno je i dostojno,
Da su kćeri, gdje[10] je i otac,
A na slavu Još svete
Ovoj pjesmi evo konac.
Amen.

PAUL CLAUDEL O SVOM „KRISTOFU KOLUMBU"

U njemačkom muzičkom listu »Der Anbruch« (br. 4./5. o. g.) daje Paul Claudel o svom »Krištofu Kolumbu« ova značajna i zanimljiva saopćenja: »Kada sam — pred nekoliko godina — primio »narudžbu« da napišem dramu o Kolumbu, nadao mi se problem realizacije izvan one potpune slobode koju inače po svom običaju moram postaviti kao uvjet. Nisam imao da samo jednostavno, iz historijske građe o Kolumbu, stvorim dramu, da po svojoj volji i raspoloženju smislim radnju kojoj bi otkriće Amerike bilo pozadinom, ili okvirom. Trebalo je da se tako rekavši opredijelim prema tom golemom događaju, da ga shvatim iz vidnoga kuta kasnijeg potomstva, da budem tumačem snažne mnogostrukosti misli, pitanja, osjećaja, kako su ih četiri vijeka povijesti složili, nagomilali u dubini duše gledaočeve. Bilo mi je namijenjeno, da u ime čitavog jednog čovječanstva dadnem riječ velikom Kristoforu, njemu koji je je ponovno ujedinio nastanjenu zemlju. Trebalo je da bude kao da je kakav učitelj u svojoj školi položio na sto veliku knjigu, knjigu s izvještajem o mnogim čudesima — a slušaoci kojima je čita sve više učestvuju u pripovijedanju i osjećajima što raznoliko pokreću licima radnje; ali pokadšto se budi u njima otpor i oni traže razjašnjenja.

I zaista — donese se knjiga, metne se na pult i netko je tu, tko se popne na podij, publici pretstavi radnju i, ako je potrebno, daje joj razjašnjenja. Ali tu se ne radi samo o štiocu (lektoru); događaji se zbivaju na istinskoj pozornici, a tu je i slušateljstvo koje će o njima suditi. Drama u jednoj riječi: tu je Kristof Kolumbo, postavljen sučelice prema od prilike dvadeset zbivanja, plijen svoga uzvišenog poziva — i sad ljudi ili rado slušaju, ili se uskoro pokidaju veze, postaju protivnici, padaju u zanos, počevši od mračnih sumnja, zlovoljne razdražnosti u početku, pa do Aleluja na koncu: raznolika tutnjava mnoštva, poput poplave svih onih pokoljenja koja gledaju i slušaju.

Ovdje vidim svoj kor. On nije više kor antikne drame; to je štaviše onaj isti kor kakav je Crkva, kad je tek kršćanstvo izvojevalo pobjedu, pozvala u svoju posvećenu kuću, da bude posrednikom između svećenika koji žrtvuje i naroda. Trebalo je da se između mukle mase i drame na pozornici čuje glas, pomoćnik koji se tako rekavši oglasio uz privolu autora.

Kolumbo umire u konačištu valadolidskom — u tom času koji mu čitavu njegovu prošlost koja se primaknula kraju još jednom dovodi pred oči, razdvaja se tako rekavši

njegova svijest i stvara jednoga gledaoca, suca njegova vlastitog djelovanja.

Tu je golubica, Columba, simbol Svetoga Duha — ona leti preko mora i polaže u Đenovi u ruke jednog zasanjanog dječaka svoju uzbudljivu vijest. Tu je pomorac, stigavši do Azora: na kraju svijeta dobiva istrgan glas o onkraju mora, o onkraju smrti. Tu je... junak izmučen svojim vjerovnicima, dvorjanicima, rugačima. Kapetan koji svlada bunu. A onda, čas muke. Premudrost, zanovijetanje malih duhova. Pa onda — čovjek koji razotkriva Zemlju, svezan o jarbol svoga broda, bičevan bijesom ljudi, mahnitanjem elemenata. Golema nezahvalnost čitavog jednog svijeta — izuzevši jednu ženu. A sad je blizu smrt — uto se otrgne golubica i donosi, kao u doba Potopa, grančicu ustrgnutu u svijetu koji nanovo izranja; nosi je još na prsa Pantokratora.

Sve se to ne zbiva u praznom prostoru. Svaki glas, svaka riječ, svaki čin traži odjek, odgovor, traži i razuzdava odasvud unaokolo neposredno ili udaljenije očitovanje. Kor u mom komadu igra od prilike istu ulogu kao štampa od jednog do drugog kraja svijeta, kad je trebalo da se zabilježi velik događaj, kakav obret, ili govor kakva državnika, a nato planu mišljenja, raspravljanja, govori, odgovori.

Takvo shvatanje drame upućuje nas, kakva je uloga u njoj namijenjena muzici. Bila je slava Rikarda Wagnera u tom, što je shvatio da se sve što zvuči, od riječi pa do pjevanja, veže između sebe najfinijim vezama; kako je muzika u svemu što se zbiva u vremenu, bilo da ona daje samo ritam stvarima ili da sve više i više po njima prelijeva svoje raznolične boje, te konačno razvija potpuni sjaj orkestra i pjevanja. Wagnerova zabluda: što nije donio nikakva stupnjevanja između zbilje i one lirske preobrazbe oblika, nego je štaviše dramu a priori prenio, s pomoću čara odabranih zvukova, u onu narkotičnu sferu u kojoj se sve zbiva kao u kakvu snu. Milhaud i ja htjeli smo naprotiv pokazati, kako duša tek pomalo prima muziku, kako rečenica nastaje iz ritma, plamen iz vatre, melodija iz riječi, pjesma iz najgrublje zbilje, kako sva sredstva izražaja zvukom, počevši od govora i dijaloga koji su poduprti samo s nekoliko udaraca orkestra, pa do proplamsaja pune snage pjevanja i instrumenata sačinjavaju jednu jedinu, i ujedno mnogostruku, a ipak isprekidanu rijeku. Htjeli smo dati muziku, ne samo u njenu savršenom obliku, nego i u njezinu postanju, kako izvire sasvim postepeno iz jako duboka osjećaja.

Ako je dakle na taj način muzika toga »Kristofa Kolumba« neprestano različita i drukčija, sad jednostavan akcenat riječi, sad već fuga, to su tim jače smetali zahtjevi ukočenog okvira pozornice koji ostaje uvijek jednak. Ta svatko je opazio, da nepomična slika pozornice, tek što je proizvela svoj prvi dojam, umara i odbija oko, te je podobna da iluziju koju želi pjesnik, nečim inferiornijim prije otruje nego nahrani. A upravo tu se čovjeku pozornice pruža novo sredstvo. Zašto da se ne posluži filmom? Zašto da ne uzme dekor jednostavno kao okvir, kao prvi nacrt koji još uvijek daje slobodan put sanjama, uspomenama, fantaziji? Zašto da se gledalac kojega trgne sa sobom val muzike, igre i poezije, sukobi s nepomičnom slikarijom, sa tradicionalnom slikom kraja? Zašto da se ne poslužimo ekranom kao neke vrsti plakatom, projekcijom misli u kojoj kojekakve sjene i siluete, nejasno ili točnije izražene, lebde, izmiču, miješaju se, rastavljaju se. Zašto da ne otvorimo vrata svijetu koji je još bez oblika, u kojemu misao nastaje upravo iz svoga podražaja? Zašto da ne budu izražajem najnježnijih preliva osjećaja, sjećanja, mišljenja beskrajno tajni odnosi između svega što ima lik sjene? Pokreti, valeuri, girlande oblika i priviđenja, koji se neprestano vežu i razvezuju: ta to je upravo film, ali to je upravo i muzika. Umjetnost i znanje o projiciranoj i pokretnoj slici — o filmu — razvijeni su u Njemačkoj u tolikoj mjeri, te bih se osjećao krivcem kada bih svojim interpretima u Berlinu uskratio svoju pobudu.«

RAJSKO DRVO

Među slijepačkim (ponajviše legendarnim) pjesmama u Karadžićevoj zbirci ima poznata pjesma »Najveći grijes«, kojoj je početak ovaj:

Raslo drvo sred raja
plemenita dafina,
plemenito rodila,
zlatne grane spustila,
lišće joj je srebrno[1] itd.

Ovakovo rajsko drvo zlatnih grana a srebrna lišća spominje se i u nekim franceskim narodnim pjesmama, u kojima su obrađeni eshatologijski motivi. Jedna taka pjesma glasi ovako:

En paradis, il y a-t-un arbre,
que les feuilles sont argentés
et les branches sont adorés.
Saint Michèle est à la pointe,
qui compte les âmes passer.
Où vont-elles toutes demeurer?
En paradis, en purgatoire;
n'en tombe autant dedans l'enfer
comme de neige dans l'hiver.[2]

To znači: U raju ima drvo posrebrena lišća i pozlaćenih grana. Sveti Mihailo stoji navrh stabla i broji duše, koje prolaze. Gdje će duše boraviti? Koja u raju, koja u čistilištu; a u pakao pada ih koliko snijega zimi.

Pošto se ta fikcija, kako vidimo nalazi i na istoku i na zapadu Evrope, treba uzeti, da joj je podrijetlo u onom starom inventaru kršćanskih legenada, koji je zajednički istočnoj i zapadnoj Crkvi.

Ima i jedna svatovska pjesma, koja je preuzela ovu fikciju, samo što se u njoj mjesto dafine (to jest lovorike) spominje jabuka:

Rasla jabuka Ranku pred dvorom:
srebrno stablo, zlaćene grane,
zlaćene grane, biserno lišće,
biserno lišće merdžan-jabuke itd.[3]

Kao velik dio svatovskih pjesama i ova je pjesma upravo kompliment svatovima, jer se dalje u njoj kazuje, kako Rankova majka tjera sive golubove s jabuke, koji na njoj biser zoblju, i govori im, da je tu jabuku Ranko sadio, da pod njom sjede i vino piju njegovi svatovi.

Ante Šimčik.

[1] Srpske narodne pjesme I., 140. Biograd 1891. (Državno izdanje).

[2] V. Smith, Chants du Velay et du Forez. Chants de Saint et de damnés. Romania, IV., 438, Paris 1875. Na istoj strani ima i jedna varijanta te pjesme.

[3] U istoj knjizi Vukovoj pod br. 108.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu.
Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina Zagreb.
Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Dežalićeva ulica 2.

a postamenti i prelaze ograničeni prostor između ulica. Osnove su kako u pogledu liturgijskom, tako i praktičnom vrlo dobro riješene, ali pri tom i suviše luksuzno. Grobnica, i ostali prostori također su dobro riješeni. Građevina i spolja i iznutra, po svojoj smjeloj koncepciji uspjelo i konsekventno riješena, ali se pri tom potpuno udaljila od tipa crkvene građevine. Konstrukcija bi stajala nesrazmjerno mnogo, u koliko se prema nepotpunom opisu i predračunu da zaključiti.

6. *Nacrt pod br. 35. — Motto: »Ami« — Pariz.*

Opis i predračun su dosta nepotpuni a kubatura nije izvedena. Suma od 15,000.000.— dinara, koju približno naznačuje projektant, bila bi sasvim nedovoljna za izvođenje ovako luksuzne građevine. Međutim, ako bi se nešto skromnije izvela, izgubila bi potpuno svoj dojam. — U osnovi, svetište zauzima vrlo veliku površinu nesrazmjernu prema prostoru za vjernike. Kripta je pod cijelom građevinom, što ne odgovara raspisanim uslovima, a osim toga je i suviše raskošna. Kor je relativno malen. Inače ima sve prostore koji se traže, iako nisu svi najbolje raspoređeni. — Unutrašnjost djeluje monumentalno, pregledno i svečano. Arhitektura je umjereno moderna, a što se stila tiče dosta miješana. Odaje arhitekta umjetnika, naročito u dekorativnom pravcu. Spoljašnost je također harmonična i vrlo dekorativna, te više pravi utisak spomenika ili mausoleja, no gradske katedrale. Osim toga, kako je i projektant dobro osjetio, zahtijevala bi oko sebe velik prostor slobodan i eventualno parkiran, što je u danom slučaju nemoguće, prema situaciji gradilišta.

7. *Nacrt pod br. 84. — Motto: P/X — Magdeburg.*

Osnove dobro riješene, što se tiče prostora za vjernike, dok je podzemni dio slabo razrađen, tako da kripte skoro i nema. Unutrašnjost je trobrodna crkva sa brodovima iste visine, i sa dvospratnom galerijom, na zapadnoj strani. Unutrašnji dojam je ozbiljan a crkva lijepo osvijetljena. Za spoljni izgled projektant je, osim glavnog izgleda, dao i dvije varijante, od kojih je jedna bazilikalna, dok je varijanta pod A najoriginalnija. Inače kako riješenje fasada tako i unutrašnjosti odaje originalnost i umjetničku sposobnost projektanta.

8. *Nacrt pod br. 101. — Motto: — »Goldenkreuz« — Dortmud.*

Prema opisu projektanta crkva ima 58.938 m³ i stajala bi 15,930.000.— dinara. Ima 3.390 mjesta za sjeđenje i 910 mjesta za stajanje. Ukupno 4.300 mjesta, što odgovara raspisanom stečaju. — Crkva je tip trobrodne basilike, ali sa vrlo niskim sporednim brodovima. Prostor u osnovi je odlično iskorišćen, a prostor za hor i orgulje vrlo lijep i prostran, sa dva zasebna prilaza. Oltarski prostor umjetnički riješen, a naročito je od velikog efekta visoko osvjetljenje s obje strane, dok je začelje potpuno zatvoreno. Lijepo su smješteni u nišama sporedni oltari i eventualno ispovjedaonice, kao i sva sjedišta u crkvi. Kripta, ispod glavnog oltara, arhiva, tresor i dr. vrlo su lijepo postavljeni i lako pristupačni, ventilirani i osvijetljeni. Lijep je i smještaj prostora za grijanje, ventilaciju, radionicu i ugalj ispod glavnog ulaza. Zvonik je naročito lijepo riješen i iskorišćen, a nije samo radi arhitektonskog efekta načinjen. Cijela građevina je, kako u površinskom tako i u visinskom pravcu, potpuno iskorišćena, te, i pored svoje monumentalnosti, ima relativno malu kubaturu u sravnjenju sa drugim projektima. Dobro bi bilo da je projektant dao još jednu osnovu, u visini prozora glavnog broda, radi boljeg razumijevanja varijante u izgledu sa strane. — Cijeli utisak, kako spolja tako i iznutra, vrlo je monumentalan pa pored slobode u formama, ipak ne gubi karakter hrama. Projektant je, i s praktične i s umjetničke strane, u rješenju potpuno uspio. — Slabije su strane projekta mnoge terase, skoro ravni krovovi i razne uložine, koje ne odgovaraju beogradskom podneblju. Isto tako malo je bizaran glavni ulaz u katedralu ispod svodova po stra,ni a ne direktno sa čela građevine, iako je rješenje inače efektno. Pitanje je i da li bi ova arhitektura odgovarala pojmovima vjernika o tome kako oni zamišljaju katedralu, tako je isto pitanje kako bi se građevina našla u ambijentu koji joj je namijenjen.

9. *Nacrt pod br. 116. — Motto: »D.E.V.« — Pariz.*

Projektant daje vrlo skučen opis, iz koga se samo vide neznatne pojedinosti, kao i to da bi građevina stajala oko 20,000.000 frs. — Osnova je oblika latinskog krsta sa transeptom, dijelom trobrodna, sa dodatkom kapela u prizemlju sa strane, koje ostaju niske. U svetilištu se produžuje kolonada koja obilazi glavni oltar, te čini ovaj dio prevelikim prema prostoru za vjernike. Kripta je samo pod oltarskim dijelom, tamna i slabo ventilisana, kao i prostori za arhiv, grijanje i dr. Stil je moderan sa reminscencama gotskim, bar u unutrašnjosti crkve. Lijepi su motivi krstova u vidu prozora, a naročito je monumentalno cijelo zapadno pročelje sa glavnim ulazom. Unutrašnjost je elegantna, lijepo osvijetljena visokim prozorima, donekle basilikalno stepenovana. Dojam je monumentalan i miran. Arhitekt je postigao efekt, koji je htio dati građevini, a projekat odaje talentovana umjetnika i smjela konstruktera. — I suviše velikim prostorom za svetište jako je smanjen prostor za vjernike, tako da vjerojatno crkva ne bi mogla primiti propisan broj. Sa monumentalnošću cijele zgrade nikako se ne slaže zvonik, koji daje utisak krhkosti, a nema ni dovoljno organske i konstruktivne veze sa trupom građevine. Ne razumije se ni komunikacija crkve sa zvonikom. Dobro bi bilo, da je projektant priložio opširniji opis građevine, a naročito u konstruktivnom pravcu, jer se ovako samo može nagađati vrsta građevinskog materijala. Tavanskog prostora uopće nema, što, i pored umjetne izolacije, ne bi odgovaralo podneblju. Građevina bi slabo odgovarala ambijentu, a zbog specijalnih i vrlo komplikovanih konstrukcija, bila bi i suviše skupocjena. — Stručnjacima je čast, na završetku ovog referata, izjaviti da je odziv konkurenata i kvalitativno i kvantitativno bio vanredan. Pored navedenih i ranije odabranih projekata nalazi se još vrlo velik broj koji zaslužuje puno priznanje, kako u pogledu umjetničkom tako i konstruktivnom. Njihovi nedostaci nisu nikako umjetničke prirode već čisto praktične. Oni ili ne odgovaraju liturgijskim propisima katoličke crkve — naročito mnogi iz Njemačke — ili religioznim osjećajima vjernika, lokalnom ambijentu prijestolnice, tradicijama ili, najzad, materijalnim sredstvima.

Beograd, 23. aprila 1930.

Članovi stručnjaci: *Ciril M. Iveković*, s. r., ing. *Adamej Carnelutti*, s. r., arh. *Petar S. Bajalović*, s. r., Dr. *Ljubo Karaman*, s. r., *Josip Hrnčirž*, s. r.

„HRVATSKA PROSVJETA"

IZLAZI JEDNOM MJESEČNO, SVAKOG 25-OG. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — PRETPLATA ZA GODINU 1930. U JUGOSLAVIJI DIN 60·—. PRETPLATA ZA INOZEMSTVO STOJI DVOSTRUKO.
BROJ RAČUNA KOD ČEKOVNOG UREDA U ZAGREBU 33.720.

Narudžbe, novci i reklamacije šalju se upravi „HRVATSKE PROSVJETE" ZAGREB, Trg Kralja Tomislava 20. (Jeronimsko društvo). ⋆ Rukopisi kao i svi listovi za uredništvo šalju se na adresu: Dr. Ljubomir Maraković (uredništvo „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB II., Zvonimirova ul. 4. III.

Knjige, koje je primilo uredništvo:

(Uvrštenje u ovaj popis ne znači, da se knjiga tim i preporučuje. Orijentaciju o smjeru, kojim je knjiga pisana, daje čitaocima donekle ime izdavača, a uredništvo će donositi ocjenu svih znamenitih djela u tekstu lista.)

A. **Geyser** D. I., Vjerni sin sidija, pripovijest, prev. Filip **Mašić** D. I., Zagreb, Naklada i tisak Glasnika Srca Isusova, Zagreb 1930., cijena Din 3.—. — Dr Jakša **Herceg**, Ilirizam preteča jugoslavenstva, Split 1930., Izd. Jugoslavenska Matica, cij. Din. 10.—. — Ante **Katunarić**, Sa Jadrana, novele, Split 1930., Naklada i tisak Splitske tiskare E. Desman. — Ante **Kovačević**, Narodna duša, satire i humoreske, Zagreb 1930., Zabavna biblioteka knj. 473, cij. Din 20.—. — Ivo **Kozarčanin**, Rudolfo Franjin **Magjer**, Studija, Omiš 1930., Izd. »Jadranska Vila«, cij. Din 10.—. — Jovan **Krčić**, Moderna češka lirika, Beograd 1930., Izd. knjižara S. B. Cvijanovića, cij. Din 30.—. — Kraljičin bratić, pripovijest, prev. Filip **Mašić**, D. I. Zagreb 1930. Nakl. i tisak Glasnika Srca Isusova, cij. Din 4.—. — Dr Kosta **Premužić**, Spasitelji svijeta, tragedija iz asirsko-babilonskih vremena u 4 čina, Zagreb 1930., Izd. knjižnice »Života«, br. 1. (raspačava Društvena nabavna zadruga, Zagreb, Pejačevićev trg 15. I.), cij. Din 10.—. — Dino Štorelli, Virovi srca, prve lirske pjesme, Dubrovnik 1930., Štamparija »Jadran«. — O. Miroslav Vanino D. I., Kako ću odgojiti svoje dijete, Zagreb 1930., Nakladom Glasnika Srca Isusova, cij. Din 4.—. — Dr Nikola **Vučetić**, Na otadžbinskom žrtveniku, priče i slike, II. knjiga, Beograd 1930., Naklada piščeva, cij. Din 30.—.

Ministarstvo prosvjete odobrilo je pod br. P. 12.874 od 3. kolovoza 1929. „HRVATSKU PROSVJETU" za knjižnice srednjih i stručnih škola.

„Hrvatska Prosvjeta" donosi u svom narednom broju roman g. J. Cvrtile „Bijelo prijestolje", a u „Književnom pregledu" prikaze više novijih domaćih književnih izdanja koji nisu mogli ući u ovaj broj radi njegova naročitog sastava.

Kako je građa za ovaj broj prekoračila običajni opseg broja, odlučili smo se da običajni ferijalni dvobroj izdamo sada, sa 6-7. brojem to više, što je 6. br. radi preopterećenja tiskare zakasnio za nekoliko dana. Prema tome, naredni (8.) broj „Hrvatske Prosvjete" izići će krajem kolovoza u običajno vrijeme, a ovaj broj vrijedi za mjesec lipanj i srpanj. Budući da se navršila prva pola godine, molimo poštovane pretplatnike da izvole namiriti pretplatu bar za prvu polovinu godine, da se troškovi oko izdavanja lista uzmognu uredno namirivati.

Adresa uredništva: Zagreb II., Zvonimirova ul. 4. III.